

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДКРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ ДЕРЖАВНА
УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

САДОВНИК ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 94:323.173.(478.5) «1988/2014» (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

ПРИДНІСТРОВСЬКИЙ КОНФЛІКТ В ПЕРІОД 1988 – 2014 рр.

07.00.02 – всесвітня історія

Дисертація подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності «всесвітня історія».

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: Тучинський Віталій Анатолійович, кандидат історичних наук, доцент

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Садовнік О.В. Придністровський конфлікт в період 1988 – 2014 рр. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 «Всесвітня історія». – Державна установа «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», Київ, 2020.

Дану дисертаційну роботу присвячено аналізу конфлікту у Придністровському регіоні Республіки Молдова у 1988-2014 рр.

Мета дослідження – полягає у комплексному дослідженні історії Придністровського конфлікту, зокрема з'ясуванні історичних передумов та обставин, які призвели до його виникнення, визначення основних чинників його подальшої ескалації в «заморожений» конфлікт, а також розробка основних шляхів його вирішення.

Актуальність теми дослідження обумовлена існуванням конфлікту у зазначеному регіоні на кордоні з Україною, що є однією з серйозних загроз як стабільності країн Східної Європи, так і національній безпеці України, оскільки нерозв'язаність Придністровського конфлікту призвела до появи чинників і явищ, які становлять загрозу державним інтересам України.

Останніми подіями, які значно підвищили актуальність даної проблематики, став початок анексії Росією частини українських територій та самопроголошення на них «Донецької Народної Республіки» (ДНР) та «Луганської Народної Республіки» (ЛНР) у 2014 році.

Це загалом змушує нас підійти до вивчення історії Придністровського конфлікту через призму нових реалій, максимально враховуючи його історико – політичну складову, зокрема тих чинників, які впливали на зародження та подальшу ескалацію конфлікту, з метою винести з нього відповідні історичні уроки, які ми можемо враховувати при вирішенні проблем нинішніх самопроголошених ДНР та ЛНР.

Такі об'єктивні обставини зробили дослідження Придністровського конфлікту вкрай актуальним, зокрема у контексті поглибленого вивчення історичних коренів, а також факторів, які сприяли зародженню та розгортанню конфлікту.

Актуальні виклики часу виносять на порядок денний пошук нових механізмів врегулювання конфліктів, в тому числі і Придністровського, з метою вирішення наявних проблем міждержавних, міжнародних та міжетнічних відносин.

Сучасна історіографія не обійшла своєю увагою проблематику Придністровського конфлікту 1988 – 2014 рр. Серед українських дослідників необхідно відмітити, передусім учених Інституту всесвітньої історії НАН України, а також таких авторів, як Г. Перепелиця, Т. Рендюк, В. Тучинський, С. Пирожков, Ю.Бабюх, В. Боєчко, В. Кулик, В. Коцур, О. Картунов, О. Звездова, В. Пінцак, М. Кияк, О. Сушко, Т. Ляшенко, Є. Блажевич, Г. Іскакова, І. Петрова, О. Кава, Н. Нечаєву-Юрійчук, І. Вишня та ін.

Серед іноземних авторів окремі аспекти конфлікту у Придністров'ї 1988-2014 рр. вивчали М. Бабілунга, Б. Бомешко, Я. Язькова, О. Цуканова, Н. Попеску, А. Лаврик, В. Кройтору, А. Девятков, М. Косенковський, Л. Олійник, О. Бадашко, Г. Бянова, К. М'яло, І. Галинський, Д. Гордєєв, М. Кушаков, Г. Сандуцу, А. Сафонова, В. Гросул, П. Шорніков, С. Градіровський, М. Жирохов, Г. Маракуца, В. Пряхін, О. Здравомислов, О. Губогло, В. Мітяш, Н. Харитонова а також інші вчені та політологи.

Дослідження названих авторів, а також джерельна база дисертаційного дослідження (дипломатичні документи ГДА МЗС України, архівні матеріали ЦДАВО та ЦДАГО, міжнародні нормативно-правові документи, статистичні та соціологічні дані, матеріали веб-сторінок громадських організацій, бібліотек, шкіл; матеріали української, молдовської преси, друкованих ЗМІ інших держав, а також спогади респондентів та ін.) сприяли поглибленому науково-теоретичному аналізу проблеми конфлікту у Придністров'ї.

Разом з тим, назріла проблема комплексного узагальнення історичних витоків та об'єктивного опису подій конфлікту у Придністров'ї зазначеного періоду.

Під час дослідження процесу становлення та розвитку Придністровського конфлікту було застосовано різноплановий комплекс загальнонаукових та загальноісторичних принципів дослідження. Серед них ми перш за все виділяємо загальнофілософський методологічний принцип, а архітектоніка нашого дисертаційного дослідження базується на методологічному принципі світ-системного аналізу.

В контексті досліджуваної нами проблеми такий підхід є найбільш вдалим, оскільки основною складовою цього світ-системного підходу є міждисциплінарний зв'язок, через призму якого розглядаються всі суспільні та історичні процеси.

Поряд із зазначеною методологічною парадигмою, у дослідженні використано і відповідні конкретнонаукові методи.

Так, у ході ретельного вивчення джерел та наукової літератури встановлено, що починаючи з 1924 а потім і з 1940 р., а саме в результаті входження до складу СРСР Бессарабії та Північної Буковини, напряду розпочалися формуватися саме соціально-економічні та політичні передумови Придністровського конфлікту.

Доведено, що основними причинами конфлікту є саме політичні. До політичних нами відноситься перш за все русифікаторська політика, яку проводила радянська влада на території молдавсько – придністровського регіону, і яка зокрема проявилася в ігноруванні особливостей, національних інтересів та потреб народів, які населяли цю територію, зокрема інтереси молдаван та українців.

Розглянувши Придністровський конфлікт в історичній ретроспективі, слід зазначити, що за видовою ознакою його слід віднести до соціально – політичного конфлікту, в той час як за типологізацією він є конфліктом етнополітичним, який у своєму історичному розвитку пройшов всі стадії

конфліктної взаємодії, які притаманні саме для цього виду конфліктів. Однак, при цьому, як і кожен етнополітичний конфлікт він має свою унікальність. Унікальність цього конфлікту полягає перш за все в тому, що в ньому практично відсутні, або ж не грають важливої ролі, такі складові як етнічна, релігійна, демографічна. Відсутні і які-небудь історичні паралелі, які могли б служити місцевим прецедентом в розвитку конфлікту, так як протягом віків не було зафіксовано яких-небудь серйозних конфліктних ситуацій в цьому регіоні. Конфлікт розгорівся у зв'язку з розпадом Радянського Союзу, і головними складовими в ньому являються політична, ідеологічна і геополітична.

У ході дослідження встановлено, що його виникнення саме наприкінці 80-х початку 90-х рр. ХХ ст., загалом вписується в тогочасну загальну історичну закономірність. В ході дослідження нами також була здійснена власна періодизація Придністровського конфлікту, як історичного явища. Зокрема ми виділяємо в ньому 8 етапів, які логічно та поступово переходять з одного в інший та дають змогу періодизувати конфлікт у Придністров'ї.

Ретельне дослідження перебігу військових дій у березні – червні 1992 р. показало весь їхній трагізм для населення Молдови та Придністров'я. Основними епіцентрами збройного протистояння були м. Дубосари з навколишніми населеними пунктами та м. Бендери, де протистояння набрало найбільш кровопролитного характеру. Аналіз військових подій дає нам підстави стверджувати, що основна відповідальність за масову загибель людей в їх ході лягає на керівництво обох сторін, які своїми наказами фактично провокували один одного, переоцінюючи власні сили і недооцінюючи противника. Саме масові жертви серед мирного населення і пам'ять про ці події, є однією з найбільш серйозних перепон на шляху мирного вирішення Придністровського конфлікту.

Детальне вивчення із різнопланових джерел початку і подальшого перебігу Придністровського конфлікту дає нам підстави стверджувати про визначальну роль, яку відіграла Росія в ньому. Розглядаючи мотивацію дій РФ на теренах Придністров'я, потрібно враховувати, що у зовнішньополітичному аспекті Росія не лише не відмовляється від відновлення статусу великої держави, але все

наполегливіше прагне й надалі залишатися впливовим центром формування всього геополітичного ландшафту Європи, особливо Східної Європи та регіону Чорноморського басейну. В цій політиці Придністров'ю російська правляча верхівка відводить роль важливого військово-стратегічного плацдарму Росії, що забезпечує їй вплив у Південно-Східній Європі та на Балканах. Стосовно військово - політичної присутності Росії у конфлікті, то тут вона уособлювалася діями 14-ої російської армії. Загалом, в результаті аналізу опрацьованих нами джерел зроблено висновок, що Російська Федерація завжди була не лише активним учасником урегулювання Придністровського конфлікту, але, і є однією із сторін конфлікту.

Починаючи з моменту виникнення Придністровського конфлікту Україна зайняла принципову позицію безумовної поваги до територіальної цілісності та суверенітету Республіки Молдова. Відзначаючи українську позицію на початковому етапі Придністровського конфлікту, слід відзначити, що на той час вона характеризувалася певною непослідовністю і була значною мірою залежною від російських впливів.

Однак, подальший розвиток подій показав всю помилковість цієї політики. Лише після «помаранчевої революції» 2004 р. нова українська влада відмовилася від «багатовекторності» і взяла курс на інтеграцію із структурами європейської спільноти. В цей час розпочалося втілення в життя програми регіонального лідерства України, однією зі складових якої стала активізація діяльності України у вирішенні Придністровського конфлікту.

Ключові слова: Придністровський конфлікт, Придністров'я, Республіка Молдова, Україна, СРСР, пострадянський простір, збройне протистояння, врегулювання конфлікту, зовнішня політика, міжнародні відносини.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Садовник А.В. «Этнический и языковой факторы возникновения приднестровского конфликта конца 1980-х – начала 1990 годов». Беларусь і суседзі. Шляхі фарміравання дзяржаўнасці міжнацыанальныя і міждзяржаўныя адносіны. Выпуск 7 Міжнародна конференція Гомельський державний університет ім. Ф. Скоріні. - г. Гомель, 21 мая 2020 г. – С. 148 – 151.

2. Садовнік О.В., Тучинський В.А. «Молдавська автономна радянська соціалістична республіка у складі Української радянської соціалістичної республіки 1924 – 1940 рр. і адміністративні зміни на території Придністров'я». Беларусь и соседи. Исторические пути взаимодействия и влияния наук. Матеріали 6-ї Міжнародної конференції гомельський державний університет ім. Ф. Скоріні. 26 – 27 квітня. – С. 130 – 136.

3. Садовнік О.В. «Історичні корені виникнення Придністровського конфлікту 1989 – 1992 рр. МАРСР у складі УРСР 1924-1940 рр. як одна із основних передумов конфлікту» - Фахове видання Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 110 (7). – С. 102 – 105.

4. Садовнік О.В. «Бої за Бендери у червні 1992 року як кульмінація Придністровського збройного конфлікту 1989-1992 рр.» - Фахове видання Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 110 (7). – С. 121 - 124.

5. Садовнік О.В. «Причини та сприяючі фактори виникнення Придністровського конфлікту кінця 1980-х – початку 1990-х рр.» - Фахове видання Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2018. – Вип. 132 (5). – С. 138 – 141.

6. Садовнік О.В. «Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка у складі УРСР 1924-1940 рр.: до питання про історичні передумови виникнення Придністровського конфлікту 1989 – 1992 рр.». Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 25. Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. О.А. Мельничука. – Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю, 2017. – С. 280 – 284.

7. Садовнік О.В. Сучасні російська та придністровська історіографії Придністровського конфлікту. – XI Міжнародна наукова конференція «Актуальные научные исследования в современном мире» 26-27 марта 2016 г. Сборник научных трудов – Выпуск 11. – Переяслав-Хмельницкий. – С. 46 – 51.

8. Садовнік О.В. «Придністровський конфлікт 1989-1992 рр. у дослідженні вчених Російської Федерації та Придністров'я» - Вісник інституту історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, вип. 14. Вінниця. – 2016. – С. 117 – 120.

ЗМІСТ

ВСТУП	11
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	20
1.1. Історіографічний огляд проблеми	20
1.2. Джерельна база дослідження	32
1.3. Методологічні засади дослідження	39
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ПРИДНІСТРОВСЬКОГО КОНФЛІКТУ	51
2.1. Історичні особливості становлення Придністровського регіону	51
2.2. Політичні та соціально – економічні умови формування Придністровського конфлікту	68
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПРИДНІСТРОВСЬКОГО КОНФЛІКТУ	85
3.1. Класифікаційні ознаки та періодизація Придністровського конфлікту	85
3.2. Початковий етап конфлікту 1988 – 1991 рр.	96
3.3. Придністровський конфлікт у період 1992 – 2014 рр.	105
3.4. Вплив російського військово – політичного фактору на перебіг конфлікту	119
РОЗДІЛ 4. ПРИДНІСТРОВСЬКИЙ КОНФЛІКТ У МІЖНАРОДНОМУ КОНТЕКСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВ’ЯЗАННЯ	135
4.1. Придністровський конфлікт у оцінках та політиці країн світу	135
4.2. Участь України у вирішенні Придністровського конфлікту	152
4.3. Бачення перспектив розв’язання Придністровського конфлікту	166
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	188
ДОДАТКИ	225

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АМСРР – Автономна Молдавська Соціалістична Радянська Республіка

ВУЦВК – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет

ДКНС – Державний комітет надзвичайних ситуацій

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – засоби масової інформації

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу

КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України

КПМ – Комуністична партія Молдови

МНП – Молдовська національна партія

МАРСР – Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка

МРСР – Молдавська Радянська Соціалістична Республіка

МЗС – Міністерство закордонних справ

НАТО (NATO – North Atlantic Treaty Organisation) – Організація

Північноатлантичного договору

НФМ – Народний фронт Молдови

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ОРТК – Об'єднана рада трудових колективів

ПМР – Придністровська молдавська республіка (невизнана)

РГ – республіканська гвардія

РМ – Республіка Молдова

РФ – Російська Федерація

РНК – Рада народних комісарів

СНД – Співдружність незалежних держав

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

УНР – Українська Народна Республіка

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УЦР – Українська Центральна Рада

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. ХХІ століття для України так само як і для більшості країн Центральної та Східної Європи є принципово новим періодом у її історії, який перш за все обумовлений радикальними реформами та масштабними змінами їх геополітичної парадигми. З одного боку руйнація біполярної системи міжнародних відносин, яка стала наслідком розпаду СРСР в 1991 р. надали значний імпульс геополітичній трансформації країн пострадянського простору. Однак, поява п'ятнадцяти нових незалежних держав на політичній карті світу не могла не супроводжуватися періодом політичної турбулентності, яким скористалася владна верхівка Російської Федерації з метою зберегти пострадянський простір у зоні свого політичного, економічного та культурно – духовного впливу. Як один з феноменів нової пострадянської системи міжнародних відносин стало зародження на території колишнього СРСР ряду етнополітичних конфліктів, які призвели до виникнення самопроголошених державних утворень. Хоча військова фаза цих конфліктів уже припинена, самопроголошені держави і надалі залишаються джерелом небезпеки та дестабілізують регіональну систему міжнародних відносин. До числа таких етнополітичних конфліктів відноситься і Придністровський конфлікт, який виник на сході Республіки Молдова, поблизу кордонів України.

Геополітичне розташування Придністров'я перетворює його у важливий елемент системи регіональної безпеки, оскільки зачіпає інтереси багатьох країн. Тут зосереджені значні промислові ресурси, проходять стратегічно важливі транспортні, енергетичні та торгівельні шляхи сполучення, які є невід'ємною складовою економічного розвитку європейських країн. До того ж, у Придністров'ї проживає чисельна українська громада, що зумовлює його соціокультурну близькість з Україною.

Отже, існування конфлікту у зазначеному регіоні є однією з серйозних загроз як стабільності країн Східної Європи, так і національній безпеці України.

Поряд з цим, значної уваги заслуговує і безпековий аспект проблеми, оскільки нерозв'язаність Придністровського конфлікту призвела до появи

чинників і явищ, які становлять загрозу державним інтересам України. Так, наявність цього конфлікту унеможлиблює реалізацію нашою державою багатьох економічних, транспортних, політичних та енергетичних проєктів. Нестабільність, яка виникла на українсько-молдовському кордоні внаслідок Придністровського конфлікту, створює умови для діяльності міжнародних злочинних угруповань, контрабанди, транспортування наркотичних засобів, незаконної міграції тощо.

Останньою подією, яка значно підвищила актуальність даної проблематики для вітчизняних дослідників, став початок анексії Росією частини українських територій та самопроголошення на них «Донецької Народної Республіки» (ДНР) та «Луганської Народної Республіки» (ЛНР) у 2014 році.

Це загалом змушує нас підійти до вивчення історії Придністровського конфлікту через призму нових реалій, максимально враховуючи його історико – політичну складову, зокрема тих чинників, які впливали на зародження та подальшу ескалацію конфлікту, з метою винести з нього відповідні історичні уроки, які ми можемо враховувати при вирішенні проблем нинішніх самопроголошених ДНР та ЛНР.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Політична історія людства від найдавніших часів до сьогодення».

Мета дисертаційного дослідження полягає у комплексному дослідженні історії Придністровського конфлікту, зокрема з'ясування історичних передумов та обставин, які призвели до його виникнення, визначення основних чинників його подальшої ескалації в «заморожений» конфлікт, а також розробка основних шляхів його вирішення.

Досягнення цієї мети вимагає постановки і розв'язання наступних наукових завдань:

- проаналізувати стан вивчення проблеми у вітчизняній та зарубіжній історіографії;
- визначити джерельну базу та методологічний інструментарій дослідження;
- з'ясувати історичні особливості становлення Придністровського регіону;
- через призму історичного розвитку визначити демографічну структуру населення Молдови та Придністров'я упродовж 1946 – 1980; 1980 – 2014 рр. та основні міжнаціональні процеси в республіці;
- дослідити основні політичні та соціально – економічні чинники формування Придністровського конфлікту та сформувати класифікаційні ознаки Придністровського конфлікту, як конфлікту етнополітичного;
- здійснити періодизацію Придністровського конфлікту, як явища сучасної історії;
- дати об'єктивну та аргументовану оцінку періоду збройного протистояння в Придністровському конфлікті та визначити його гуманітарні наслідки для Молдови та ПМР;
- визначити місце Придністровського конфлікту в системі міжнародних відносин як Європи, так і світу;
- визначити ступінь впливу російського військово – політичного фактору на перебіг конфлікту;
- з'ясувати місце, роль та значення України у вирішенні Придністровського конфлікту;
- на основі вивчення історичних витоків та етапів ескалації Придністровського конфлікту накреслити основні перспективи його розв'язання.

Об'єктом дослідження є геополітичні процеси у країнах Центральної та Східної Європи у 1988 – 2014 рр.

Предметом дослідження виступає Придністровський конфлікт.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з 1988 р. по 2014 р. Вибір нижньої хронологічної межі зумовлено початком організаційного оформлення основних ворогуючих сил Придністровського конфлікту та прийняття Верховною Радою МРСР мовних законів, які власне і слугували приводом конфлікту, хоча причини його значно глибші: це прагнення партійно-адміністративної еліти МРСР, особливо зросійщеного Придністров'я не допустити розпаду СРСР, виходу з його складу, тобто зміну підпорядкування не Москві, а Кишиневу. Для цієї еліти це однозначно потрапляння до іншої держави, в якій вони почувуються на другорядних позиціях. «Верхня» межа зумовлена актуальністю з'ясування сучасного стану етнополітичної конфліктності в Придністров'ї у контекстах чинної та ймовірної динаміки його подальшого розв'язання, з урахування появи нової міжнародно – політичної ситуації, яка в свою чергу пов'язана з анексією РФ Криму і частини українських територій на Сході України в 2014 р.

З метою більш повного розуміння історичних передумов Придністровського конфлікту, ми Розділ II нашого дослідження присвятили характеристиці основних етапів історичного розвитку Придністровського регіону, починаючи з «неолітичної революції» IV - III тисячоліття до н.е.

Територіальні межі дослідження охоплюють території Республіки Молдова, Придністровської Молдавської Республіки та України у їхніх сучасних кордонах.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складають принципи історизму та системності. Використання **принципу історизму** при аналізі історичного розвитку Придністровського регіону допомагає сформуванню неупередженого та об'єктивного погляду на всю сукупність історичних та політичних процесів та явищ, які впливали перш за все на його етнічну оформленість.

Принцип системності надав можливість побудувати дисертаційне дослідження за чітким планом, що зумовило цілісний характер роботи та взаємопов'язаність усіх його частин.

Предмет дисертаційного дослідження зумовив розгляд Придністровського конфлікту у різних аспектах з використанням для цього низки **загальнонаукових та спеціально-наукових методів**. Серед них – метод аналізу та синтезу, історико-хронологічний, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-типологічний, діалектичний, дедуктивний, індуктивний, системно-структурний, статистичний та ретроспективний методи. Зазначені методи використовувались здебільшого у взаємодії, оскільки лише за умови їх системного застосування було можливо виконати завдання дисертаційної роботи та досягти її мети.

Методом аналізу та синтезу автор послуговувався на усіх етапах дослідження теми, оскільки саме він забезпечував органічний взаємозв'язок цілого та його частин. Цей метод дав змогу поєднати різноманітну інформацію яка була нами почерпнута з широкого кола джерел та наукової літератури, а також сформувати цілісне бачення досліджуваних нами історичних процесів.

Використання **історико-хронологічного методу** дало змогу розглянути явища та події Придністровського конфлікту у хронологічній послідовності, динаміці їх розвитку та з'ясувати їх сутність та основні закономірності їхнього історичного розвитку.

Проблемно-хронологічний метод дозволив розділити тему дослідження на ряд вузких та більш конкретних питань та розглянути кожне з них у хронологічному порядку. Згідно з цим методом, було вибудовано загальну структуру дисертаційного дослідження та контент кожного окремого його розділу.

Застосування **порівняльно-історичного методу** сприяло формуванню розуміння цілісності, взаємопов'язаності та суперечливості політичних процесів, які відбувалися в ході Придністровського конфлікту, орієнтуючи на пошук у них спільних та відмінних рис.

Історико-типологічний метод забезпечив групування історіографічної та джерельної бази, визначення основних напрямів та пріоритетів розвитку

Придністровського конфлікту у нових історичних умовах, кожен з яких має власні сутнісні характеристики та типологічні підрівні.

При написанні дисертаційного дослідження автор послуговувався також і **діалектичним методом**. Він полягає у трактуванні історії Придністров'я та українсько – молдавських відносин у якості динамічної системи, що знаходиться у стані постійного розвитку, обумовленому її внутрішніми протилежностями.

Важливе значення для вивчення історії інтеграційних об'єднань пострадянського простору мали такі загальнонаукові методи пізнання як **дедукція та індукція**. **Дедуктивний метод** дозволив з'ясувати загальні закономірності розвитку Придністровського конфлікту, підкріплюючи ряд загальних положень конкретними фактами. **Індуктивний метод** дозволив перейти від знання окремих фактів до концептуальних узагальнень.

У дисертаційній роботі було використано також системно-структурний та статистичний методи. **Системно-структурний метод** уможлиблює більш чітке усвідомлення змісту взаємодії між Молдовою та ПМР, як двома конфліктуючими сторонами, а також аналіз найбільш суттєвих зв'язків, подій та основних тенденцій. **Статистичний метод** забезпечує встановлення різноманітних аспектів як історії Придністров'я так і Придністровського конфлікту завдяки використанню конкретних даних, добору й аналізу статистичної інформації, наведення кількісних показників.

За допомогою **ретроспективного методу** було розглянуто історичні передумови Придністровського конфлікту, сутність яких полягала перш за все у складній історії цього регіону.

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена як сукупністю поставлених завдань, так і засобами їх розв'язання. Вона полягає в комплексному та системному дослідженні Придністровського конфлікту в період 1988 – 2014 рр. з позицій історії його становлення та розвитку і полягає у здобутті, аналізу та систематизації наукових фактів, що дають найбільш повне уявлення про його особливості.

У дисертаційному дослідженні *вперше*:

- комплексно проаналізовано основні історичні, соціально – економічні та політичні чинники, які впливали на зародження та ескалацію Придністровського конфлікту, сформовано основні класифікаційні ознаки Придністровського конфлікту, як конфлікту етнополітичного;

- розроблена розгорнута періодизація Придністровського конфлікту, починаючи з 1988 р.;

- зроблено висновки про те, що Україна займала і продовжує займати найбільш послідовну і конструктивну позицію щодо забезпечення суверенітету та територіальної цілісності Республіки Молдова в Придністровському конфлікті, невтручання у її внутрішні та зовнішньополітичні справи, що цілковито відповідає сучасним міжнародним стандартам, забезпеченню миру і стабільності у регіоні;

- досліджено ступінь впливу російського зовнішньополітичного чинника на перебіг конфлікту, зокрема доведено, що на сьогодні РФ є державою яка незацікавлена у мирному вирішенні Придністровського конфлікту, оскільки це може призвести на послаблення її позицій в регіоні.

Уточнено:

- здобутки української та зарубіжної історіографії в аналізі досліджуваної проблеми, проведено узагальнення та систематизацію існуючого історіографічного доробку;

- тенденції та напрями ескалації Придністровського конфлікту;

- основний перебіг воєнних дій під Дубосарами та в Бендерах в ході збройного протистояння в березні – червні 1992 р.;

- зміст та сутність українських зовнішньополітичних ініціатив по врегулюванню Придністровського конфлікту;

- положення щодо необхідності перегляду існуючого міжнародного формату з врегулювання Придністровського конфлікту через його неефективність, недосконалість та суперечливість позицій учасників переговорного процесу, низьку політико-правову спроможність і

відповідальність його сторін, а також у зв'язку із зміною геополітичної ситуації в регіоні у зв'язку з російською агресією в Україні;

- на основі аналізу основних тенденцій історичного розвитку Придністровського конфлікту здійснена спроба окреслити подальші перспективи його розв'язання, які автором вбачаються перш за все в нівеляції впливу РФ на Придністровський регіон.

Набули подальшого розвитку положення про:

- подальше міждержавне співробітництво України з європейськими країнами та США у сфері врегулювання Придністровського конфлікту;

- необхідність ефективної українсько-молдовської політичної, економічної та безпекової співпраці у сфері вирішення придністровської проблеми;

- спорідненість природи виникнення Придністровського конфлікту з іншими етнополітичними конфліктами пострадянського простору.

Наукове і практичне значення дослідження зумовлене його науковою новизною та актуальністю і полягає в тому, що фактологічний матеріал, теоретичні положення, висновки та узагальнення, що містяться в роботі, суттєво розширюють сучасні знання з історії Придністровського регіону періоду 1988 – 2014 рр. Основні результати, положення, висновки, а також матеріали дослідження можуть бути використані в діяльності МЗС України, інших міністерств та органів державної влади, науково-дослідних інститутів та центрів у процесі розробки пропозицій України з врегулювання Придністровського конфлікту, формування стратегії взаємовідносин з Молдовою, Придністров'ям, Румунією, Росією, ЄС та США, вироблення засад державної політики в сфері регулювання етнонаціональних відносин в тому числі врегулювання конфлікту на Сході України. Матеріали дослідження можуть знайти практичне використання в навчальному процесі, при підготовці нормативних і спеціальних курсів у ВУЗах з проблем етнополітології, конфліктології, міжнародних відносин, зовнішньої політики України, новітньої історії. Науково-дослідний аспект застосування результатів дослідження

полягає у тому, що його основні положення та висновки можуть бути використані для подальшої розробки цієї проблематики.

Особистий внесок здобувача. В дисертації використані матеріали статті «Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка у складі УРСР 1924–1940 рр. і адміністративні зміни на території Придністров'я» написаної у співавторстві з Тучинським В.А. Особистий внесок здобувача 50%.

Апробація результатів дисертації. Ключові положення й результати роботи обговорено на засіданнях кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Основні положення дисертації обговорювалися та апробовані на всеукраїнських і міжнародних конференціях, науково-практичних семінарах, зокрема на Міжнародній конференції Гомельського державного університету ім. Ф. Скорини 21 травня 2020 року. Апробація теми відбувалась у формі доповідей, повідомлень, дискусій, участі у роботі «круглих столів», окремих секцій та тематичних семінарів.

Публікації. Зміст дисертації розкрито у 8 публікаціях у наукових збірниках, періодичних виданнях та опублікованих матеріалах конференцій, в тому числі 5 у фахових виданнях, 2 – у міжнародному виданні.

Структура роботи обумовлена метою, об'єктом, предметом та завданнями дослідження. Дослідження побудоване за історико-хронологічним принципом і складається зі вступу, чотирьох розділів, що включають підрозділи, висновків, списку використаних джерел (387 позицій). Загальний обсяг дисертації становить – 228 сторінок, з яких 175 сторінок – основний текст.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографічний огляд проблеми

Тема Придністровського конфлікту, зважаючи на її складність та багатоаспектність, є предметом уваги та наукового вивчення з боку як сучасних науковців (політологів, соціологів, філософів, істориків тощо) так і експертів та представників політичних та громадських організацій, державних органів влади різних країн. Характеризуючи сучасний стан наукових праць по досліджуваній нами темі, ми змушені констатувати наявність суперечливих оцінок авторів різних країн при висвітленні придністровського конфлікту.

Історіографія обраної нами проблеми загалом характеризується процесами переосмислення, пошуку нових методологічних підходів до трактування подій Придністровського конфлікту. Загалом в цій царині можна виділити кілька головних напрямів. Перший напрямок, отримав назву як російсько – придністровський. Тут варто особливо відзначити те, що в оцінці Придністровської проблеми концептуальні засади російської та придністровської історіографії є дуже близькими, що дало нам підстави об'єднати їх в один історіографічний напрям.

Першими Придністровську проблему почали вивчати дослідники з Придністровської Молдавської Республіки. У 1991 році у складі Придністровського державного університету ім. Т.Г. Шевченка було створено Науково-дослідну лабораторію з історії Придністров'я [34]. Досліджуючи історію Придністров'я і головним чином Придністровського конфлікту, вчені цієї лабораторії намагаються історично обґрунтувати легітимність існування ПМР. Найбільш концептуально напрацювання придністровської історіографії викладено у працях придністровських істориків М. Бабілонги та Б. Бомешка, які були видані відразу після збройного конфлікту в 1992 р. До таких праць в першу чергу відносяться «Бендеры – растрелянные, непокоренные» [19],

«Дубоссары – кровотокащая рана Приднестровья» [15], «Книга памяти защитников Приднестровья» [16], «Приднестровский конфликт: исторические, демографические, политологические аспекты» [17]. Науковцями цієї лабораторії також вперше була розроблена концепція політичної історії Придністров'я, що знайшла своє втілення в тритомному колективному виданні «История Приднестровской Молдавской Республики» [134].

Важливим для об'єктивного наукового дослідження конфлікту в східному регіоні Молдови є опрацювання праць та аналітичних матеріалів інших придністровських науковців і політичних оглядачів. Так, серед фахівців, які досліджують проблему придністровського конфлікту, можна назвати О. Бадашка, Г. Бянова, І. Галинського, Д. Гордєєва, В. Горюнова, М. Кушакова, О. Погорелую, Г. Сандуцу, А. Сафонова, Д. Соїна, М. Феоктистова, П. Шорникова [330-337] та ін.

Характеризуючи ці праці, зазначимо, що придністровським дослідникам притаманне упереджене ставлення до проблем стосунків владних еліт обох берегів Дністра. Пояснюється це тим, що основним завданням політичної науки в ПМР є комплексне обґрунтування ідеї придністровської державності [34].

Аналогічне завдання виконує (за сприяння Придністровського наукового центру Російської академії природничих наук) і Центр соціальних і політичних досліджень «Перспектива». Результати досліджень Центру представлені здебільшого в низці тематичних збірників публікацій матеріалів міжнародних наукових конференцій, які відбувалися на базі Придністровського державного університету імені Т. Шевченка. Зазначені центри є основними генераторами наукової думки Придністров'я, оскільки навколо них гуртуються найвідоміші дослідники регіону й продукуються основні наукові підходи до розуміння проблеми врегулювання Придністровського конфлікту. В цьому відношенні слід відзначити роботи істориків цього університету П. Шорникова [337] та В. Гросула [83]

Зокрема, на особливу увагу заслуговує науковий доробок В. Гросула, який є найбільш переконливим представником цього історіографічного

напряму. В. Гросул є автором та співавтором значної кількості історичних праць, що стосуються «бессарабської проблеми». Саме завдяки зусиллям цього дослідника у 2001 році було видане багатотомне видання з історії ПМР [83,84]. У своїх дослідженнях В. Гросул намагається довести окрему ідентичність та самобутність Придністров'я.

Позиція В. Гросула перегукується з висновками праць його колег – М. Бабілонги [8-19] та А. Дируна [101]. Подібними поглядами відзначаються також молдовські дослідники В. Статі [298-299], В. Царану [321-322]. Український автор з Придністров'я В. Пінцак [244-245] та норвежець П. Колсто [350] у своїх працях «Військово-політичне протистояння 1992 р. у Республіці Молдова» та «Національна інтеграція та насильницький конфлікт у пострадянських суспільствах. Приклади Естонії та Молдови» відповідно обґрунтовують тезу про етнічну природу придністровського конфлікту. Показово, що В. Статі, В. Царанов та В. Пінцак публікували свої статті в журналі – «Русин», що спеціалізується на «вивченні історії, культури та мови корінного населення Карпато-Русинських земель» та видається на базі Томського державного університету (Російська Федерація) з 2015 р. що є свідченням їхньої політичної заангажованості з боку РФ.

В кінці ХХ – на початку ХХІ століття у Придністров'ї видано значну кількість книг, як російською, так і англійською мовами, що охоплюють різні аспекти обраної нами теми [9]. В своїй переважній більшості дослідження придністровських спеціалістів дають одностороннє тлумачення подій Придністровського конфлікту. Тому не дивно, що у них РМ однозначно показано в образі агресора, а Придністровський регіон позиціонується як сторона, що постраждала в конфлікті.

В свою чергу, російські історики та політологи так саме як і їхні колеги з Придністров'я, здебільшого схильні сприймати придністровські події як абсолютно легітимний, на їх погляд, процес. Характерною особливістю науково-дослідницьких робіт російських вчених є розгляд Придністровського конфлікту під кутом зору геополітичних інтересів Російської Федерації в

регіоні. Саме цей контекст превалює в статтях Д. Гордєєва [77], С. Градіровського [80], М. Жирохова [112], Г. Маракуца [189], В. Пряхіна [260] та ін.

Політична заангажованість російських авторів при оцінці ними придністровських події добре помітна і у т. зв. «журналістських розслідуваннях» С. Гамової, П. Рашкова, В. Володіна, Е. Кондратьєва тощо. Крім того, переважній більшості публікацій російських журналістів притаманна оцінка Придністровського конфлікту з позицій ностальгії за колишнім СРСР та сумом за втратою Росією позицій в регіоні. Особливо це прослідковується у працях В. Журавльова, К. Затуліна, К. Фролова та ін. В цьому відношенні слід зазначити, що дослідження вищезазначених авторів тривають у рамках діяльності Інституту країн СНД, який є одним із джерел аналітичного забезпечення стратегії Російської Федерації у регіоні.

Окремі російські науковці намагаються довести у своїх працях правомірність незалежного державного існування Придністровського регіону Молдови. Саме під цим кутом зору слід розглядати праці О. Мацнева, у яких він пропонує розмежувати поняття «самопроголошена республіка», «невизнана республіка» і «держава de facto». Ознакою останньої, на його думку, є тривалий термін самостійного функціонування, спроможність цих держав розбудувати власні інститути влади, сконсолідувати владу, утвердити суверенітет над певною територією і забезпечити функціонування виборчих процедур [192]. Щоправда у цій, у цілому логічній конструкції, не знайшлося місця визнанню автором впливу зовнішніх сил на становлення подібних «державних утворень» та сформованих у них владних режимів, які кваліфікуються як авторитарні.

Вивченню виникнення і розвитку Придністровського конфлікту, а також пов'язаних із ним міжнародних відносин, присвячує свою монографію сучасний російський дослідник О. Здравомислов [123]. В роботі цього науковця особливе зацікавлення викликає аналіз політичних причин, що призвели до утворення Придністровської Республіки, при цьому автор оперує

значною кількістю джерел, які характеризують головні етапи політичної боротьби у придністровському регіоні.

Починаючи з 90-х років ХХ ст. в російській історіографії активно розробляється низка науково-теоретичних проблем, що стосуються тлумачення таких термінів, як «молдавський народ», «молдавська мова», «русифікація», «румунізація». Зазначені питання знайшли своє дослідження у працях А. Волкова [56], Е. Губогло [88-91], В. Михайлова [200] тощо.

Безпосередньо придністровському конфлікту присвячені монографії російських авторів – С. Самуйлова «Межнациональные кризисы в Европе» [276], в якій на основі цивілізаційного підходу показані можливі шляхи вирішення Придністровського питання, монографія В. Пряхина «Региональные конфликты на постсоветском пространстве» [260], в якій поряд з іншими конфліктами на пострадянському просторі розглядається і Придністровський конфлікт. В монографії В. Мітяша [200] «Придністровський конфлікт: проблеми і перспективи врегулювання» розкриваються витoki зародження конфлікту і пошуки шляхів його мирного врегулювання.

Серед російських дисертаційних досліджень певну увагу заслуговує дисертація Н. Харитонової «Приднестровский конфликт и проблема непризнанных государств на постсоветском пространстве в конце ХХ – начале ХХІ вв.» [319], де авторка у властивій їй манері глибоко аналізує суть проблеми, але водночас майже зовсім не згадує українських істориків, які також досліджували ці питання.

Серед досліджень російської історіографії на увагу також заслуговують праці О. Цуканової [324-326], О. Вергузя [50] та О. Мацнева [192]. Тема Придністров'я постала для російських дослідників з новою актуальністю, після підписання Молдовою та Україною Угод про асоціацію з ЄС, відкриття європейських ринків для обох держав, а також російської агресії на сході України в 2014 р. Так, С. Маркедонов разом з А. Гушніним підготували низку рекомендацій для МЗС РФ щодо придністровського конфлікту за нових тенденцій у Європі загалом та Україні і Молдові зокрема.

Крім того, придністровському конфлікту присвячена велика кількість статей в періодичних виданнях Росії, зокрема статті К. М'яло [207], І. Селіванова [279-281], Е.Паїна [228], А. Девяткова [97, 100], А. Волкової [56], в яких у формі репортажів, хронік, нарисів викладаються події молдавсько-придністровського протистояння, та в яких здійснюються спроби аналізу сучасної ситуації в придністровському питанні крізь призму російських інтересів. Незважаючи на те, що ці праці носять публіцистичний характер, цінність їх полягає у значному фактичному матеріалі, який в них міститься і який потребував критичного переосмислення.

Таким чином, на підставі опрацьованих наукових праць можна зробити висновок, що в новітніх російській та придністровській історіографіях досліджуються різноманітні проблеми історії конфлікту у Придністров'ї як складного соціально-політичного, економічного, культурного та геополітичного явища. При цьому, якщо українські, переважна більшість молдовських та ряд іноземних дослідників описують причини, хід та наслідки подій у Придністров'ї початку 1990-х рр. як прояв сепаратизму та наступ на молдовський суверенітет, а також нерідко вказують на підтримку невизнаної ПМР з боку Росії, то російські історики та політологи здебільшого схильні сприймати їх як абсолютно легітимний, на їх погляд, процес, повторюючи у своїх працях офіційну позицію керівництва РФ.

Загалом, на думку переважної більшості російських істориків, коріння протистояння на Дністрі початку 1990-х рр. полягає перш за все у кризі ідентичності молдаван як нації та слабкості Молдовської держави. Подібним поглядом на придністровський конфлікт відзначилась російська дослідниця Н. Харитонова [318-319]. Іншої позиції дотримується А. Девятков [96, 99], який намагається охарактеризувати розгортання та перебіг придністровського конфлікту досить упереджено. Зокрема, у своєму дисертаційному дослідженні цей дослідник намагається довести, що Придністров'я є архетипом «русского мира» та вказує на його роль у контексті зіткнення інтересів РФ та Європи на пострадянському просторі.

Другим напрямком в історіографії Придністровського конфлікту є молдовська історіографія. Тут слід перш за все відзначити, що на відміну від російських дослідників та науковців Придністров'я, молдовські науковці дають Придністровському конфлікту принципово іншу оцінку. Так, переважна їх більшість основну причину конфлікту вбачають в російських імперських амбіціях. Тому збройне протистояння 1992 р. в Придністров'ї ними трактується не інакше як відкриту агресію Російської Федерації проти Молдови. Особливо чітко ця позиція простежується в дослідженнях Г. Будяну і В. Барсана [205].

Більш виваженою є оцінка причин конфлікту молдовського дослідника О. Нантоя. Негативно оцінюючи вплив Росії на перебіг подій у Придністров'ї, зазначений дослідник доводить потребу об'єднання зусиль України і Молдови у врегулюванні конфлікту й наголошує на пріоритетності внеску України в цьому процесі [208, 209].

Такого ж виваженого підходу до оцінки конфлікту дотримується Н. Попеску [352], який доводить доцільність існування єдиної РМ у контексті зацікавленості РФ у збереженні «замороженого» статусу конфлікту у Придністров'ї.

Однак, незважаючи на ці винятки, більшість молдовських науковців, провідними серед яких є О. Галущенко [63-68], І. Грек [81], А. Царану [321, 322] та інші дещо заангажовано та однобічно висвітлюють тему виникнення та еволюції Придністровського конфлікту.

Загалом, результати досліджень молдовських науковців у питанні визначення причин, передумов і перебігу конфлікту діаметрально протилежні придністровським та російським. Частково це пояснюється впливом на початку 1990-х років Народного фронту Молдови (НФМ) – політичної сили, яка розглядала реінтеграцію країни через механізм об'єднання з Румунією.

На сьогоднішній день, нові реалії, що склалися у регіоні після анексії РФ частини українських територій в 2014 р., змусили переглянути ставлення молдовських істориків до Придністровського конфлікту, зокрема стану його «замороженості». Так, молдовські дослідники А. Лаврик та В. Кройтору [348], у

своїх статтях починають акцентувати увагу на різке підвищення загрози для регіональної безпеки у контексті російської агресії проти України та можливого «розмороження» придністровського конфлікту.

Третім історіографічним напрямком у вивченні історії Придністровського конфлікту є румунська історіографія. Характеризуючи цей напрямок вважаємо за необхідне звернути увагу, що досліджуваній темі румунські дослідники поки що не приділяли належної уваги. В придністровській тематиці румунські дослідники більше уваги приділяють перш за все вивченню історії розвитку румунсько-молдовських стосунків, спільного минулого двох держав, а також розробляють власні концепції побудови майбутніх взаємовідносин між молдаванами та румунами. Певним винятком тут є праці Є. Бадеску, Д. Дунгачіу, Ю. Кіфу, К. Кодіца, І. Мануле, Ф. Нікулає, А. Сербан, однак і в них Придністровський конфлікт розглядається виключно у контексті «східного питання», через що всі їхні дослідження зводяться до обґрунтування ідеї, що територія Придністров'я й Північної Буковини є «історично румунськими землями» [349, 360].

Стосовно публікацій західних авторів, яких ми виокремили у третю групу по вивченні історії Придністровського конфлікту, то тут слід зазначити, що їм часто бракує наукового підходу, а також в них відчувається суттєвий вплив румунської історіографії та недостатнє вивчення першоджерел. Дослідженням проблеми Придністровського конфлікту займається ціла низка науково-дослідних центрів, а також такі науковці, як М. Валь, Ш. В. Гарнетт, Н. Джексон, М. Емерсон, Б. Коппітерс, Р. Лебенсон, П. Нікол, С. Ропер. Зазначених дослідників цікавить в Придністровському конфлікті перш за все його безпековий аспект, зокрема вплив його негативних наслідків для політики західних країн в регіоні.

Четверту групу історіографії теми Придністровського конфлікту становлять власне українські дослідження. Серед українських наукових праць по Придністровському конфлікту, слід перш за все відзначити монографію українського конфліктолога-міжнародника Г. Перепелиці «Конфлікт у Придністров'ї: причини, прогноз розвитку та проблеми врегулювання» (2001 р.), в

якій найбільш повно та аргументовано розкриті причини Придністровського конфлікту та дана розгорнута оцінка діяльності України як посередника у його врегулюванні [233].

У цілому ряді праць вітчизняних дослідників значна увага приділяється також розкриттю внутрішньополітичного розвитку України, Молдови та Придністров'я, а також зовнішній політиці вказаних суб'єктів. Серед українських авторів тут варто відзначити Є. Блажевича, Г. Іскакову та Н. Нечаєву-Юрійчук [214-215].

Серед істориків на сьогодні значна увага приділяється дослідженню історії українсько – молдовських відносин, що дозволяє більш об'єктивно оцінювати Придністровський конфлікт з урахуванням реалій та демографічної ситуації в регіоні, яка склалася історично і на що потрібно обов'язково зважати при розробці шляхів розв'язання цього конфлікту.

В цьому відношенні перш за все слід виділити праці В. Тучинського. В них автор зокрема доводить, що молдовський етнос вніс значний внесок у справу заселення та освоєння Півдня України, обумовивши таким чином одну із причин формування чисельної молдовської національної меншини на території України [305]. Крім того, В. Тучинський досліджував передумови утворення МАРСР та подальший розвиток цього утворення у складі УРСР, наголошуючи, що мета утворення МАРСР була суто політичною, адже жодних соціокультурних чи етнічних причин для виокремлення у Придністров'ї територіальної автономії у 1924 р. не було [306]. Віддаленим наслідком саме цього нічим не обґрунтованого політичного рішення став конфлікт у Придністров'ї 1992 р. [308].

Окремих сторінок історії взаємин українців та молдован у своїх дослідженнях торкався Т. Рендюк. Зокрема, автор дослідив період життя І. Мазепи та П. Орлика у Валахії. Процес формування кордону України з Молдовою вивчав український історик М. Майоров і присвятив цій проблемі розділ колективної праці «Народження країни. Від краю до держави. Назва, символіка, територія і кордони України». Зроблений цим дослідником науковий

аналіз дозволив зрозуміти витoki не лише проблеми Придністров'я, але й ідеї уніонізму у Республіці Молдова.

Історичне та етнополітичне підґрунтя конфлікту в Придністров'ї досліджують українські історики й політологи Ю. Бабюх [20], В. Боєчко [31, с.36-57], І. Вишня [53], О. Кава [136], І. Петрова [235; 241] та ін. Аналіз цих праць показав, що основні причини етнополітичного конфлікту у Придністров'ї зазначені дослідники вбачають перш за все в історичному чинникові, який прямим чином вплинув на формування демографічної ситуації в регіоні; потужному економічному потенціалі лівобережного регіону Молдови та його зв'язаність на загальносоюзних владних структурах; полярні зовнішні та геополітичні орієнтації Кишинєва і Тирасполя; військове втручання Росії у Придністровський конфлікт тощо.

Серед вітчизняних політологічних досліджень слід також виділити колективну працю «Придністровська проблема: погляд з України» [254], яка стала першою спробою комплексно розглянути цю проблему. У цій праці, серед авторів якої є такі відомі фахівці з придністровської проблематики, як Н. Беліцер, С. Герасимчук, О. Гриценко, Я. Матійчик, О. Сушко та ін., містяться попередні підсумки досліджень з проблеми придністровського конфлікту, а також окреслено перспективи міждержавної українсько-молдовської взаємодії у його вирішенні.

Аналіз геополітичних інтересів зовнішніх сил у Придністров'ї став предметом дослідження І. Зварича [112], А. Круглашова [165], В. Кулика [170-173] В. Твердохліба [302] та ін. Проблему присутності в Придністров'ї російських військових і озброєнь вивчають Н. Беліцер [23-24], Г. Перепелиця [232-233]. Більшість із названих дослідників практично схиляються до думки, що важливим інструментом геополітичного впливу Росії в Придністров'ї є наявні в регіоні склади озброєнь РФ та російський військовий контингент, який, незважаючи на миротворчий статус, по суті, є гарантом окремішнього державного існування самопроголошеної ПМР. Урівноважити російські геополітичні амбіції в регіоні, на їх думку, здатні лише ЄС і США.

Теоретичний та прикладний аспекти врегулювання конфлікту в Придністров'ї стали предметом аналізу ряду дисертаційних досліджень українських політологів. Тут слід перш за все виділити докторську дисертацію А. Кіссе «Політико-правові засади управління етнічним конфліктом». Автору цього дослідження вдалося вперше у вітчизняній науці розробити методологічні засади дослідження етнічних конфліктів у сучасному світі [145]. Зроблені ним з цього приводу висновки стали для нас до певної міри методологічним підґрунтям і у дослідженні Придністровського конфлікту.

Говорячи про внесок українських науковців у дослідження Придністровського конфлікту, слід відзначити те, що вони стали одними з перших хто взявся за дослідження міжнародного фактору цього конфлікту, а також напрацювали цілий інструментарій використання зовнішньополітичного чинника у його розв'язанні. Тут відзначимо перш за все дисертацію І. Петрової, «Зовнішньополітичні чинники врегулювання Придністровського конфлікту» [236]. Авторка дослідження робить важливий висновок, що Придністровський конфлікт є ареною боротьби інтересів не тільки безпосередніх його учасників, а й таких міжнародних гравців, як Росія, Україна, Румунія, США, ЄС та ОБСЄ. Роль України у врегулюванні конфлікту в Придністров'ї показана в дисертаційному дослідженні В. Пінцака «Політика України у врегулюванні Придністровського конфлікту» [246].

Сучасний стан та перспективи українсько-молдовської співпраці в Придністров'ї в політико-дипломатичній, економічній та гуманітарній сферах аналізуються у працях О. Маруховського [190], С. Пирожкова [243-244] та ін.

Питання діяльності української етнічної меншини у Молдові та молдовської в Україні досліджував О. Картунов [142]. Діяльність українських громадських організацій у Молдові у контексті придністровського конфлікту проаналізував В. Коцур у праці «Етнополітичний конфлікт у Придністров'ї у контексті українсько-молдовських міждержавних відносин» [161].

Як одне з останніх вітчизняних досліджень в якому відображена проблематика Придністровського конфлікту слід відзначити дисертаційне

дослідження О. Звездової «Де – факто держави» на пострадянському просторі», яке було захищене в 2019 р. [122]. В цьому дослідженні його авторка розглядає Придністровський конфлікт на фоні інших заморожених конфліктів пострадянського простору. Крім того, О. Звездова в своїй роботі намагається класифікувати ці конфлікти та віднайти певні закономірності їхнього розвитку. Стосовно досліджуваної нами проблеми, то авторка відзначає, що Придністровський конфлікт так саме як інші конфлікти пострадянського простору сприймається російським політичним істеблішментом як зона національних інтересів і геостратегічного впливу Російської Федерації. І хоча військова фаза цього конфлікту вже припинена, Придністров'я і надалі залишається джерелом небезпеки в регіональній системі міжнародних відносин. Характерною рисою ПМР, на думку дослідниці, є її фактичний суверенітет на сучасному етапі, істотні історичні передумови, постійні загострення ситуації і значна ймовірність переходу від «замороженої» фази до фази військового протистояння, а також значний вплив на нього третіх сторін (особливо підтримка Російської Федерації).

Підсумовуючи науковий доробок українських вчених по досліджуваній нами проблемі, зауважимо, що ними ретельно були проаналізовані причини, передумови та еволюція етнополітичного конфлікту в Придністров'ї, переговорний процес і участь у врегулюванні країн-гарантів, розвиток українсько-молдовських взаємин у політичній, економічній і гуманітарній сферах.

Таким чином, історіографічний огляд питання Придністровського конфлікту засвідчує, що не всі аспекти даної теми висвітлені належним чином. Більшість існуючих робіт характеризуються фрагментарним та вузько тематичним підходом до проблеми, в той час як комплексний характер у працях поки що відсутній. Хоча тут вважаємо за необхідне зазначити, що попри окремі заангажовані судження, дослідники, які вивчають етнополітичний конфлікт у Придністров'ї, практично одностайні в тому, що він являє собою складне соціально-політичне, економічне, культурне та геополітичне явище. Відтак пропонують різноманітні шляхи нормалізації придністровсько-молдовських стосунків та врегулювання Придністровського конфлікту.

Стосовно дослідження проблематики придністровського конфлікту у історичному аспекті, то слід відзначити, що тут вона ще очікує своїх системних досліджень. Автор дисертаційного дослідження переконаний, що саме вивчення Придністровського конфлікту через призму його історичного розвитку дозволить більш повно з'ясувати причини цього конфлікту, визначити етапи його ескалації, об'єктивно і неупереджено дослідити його перебіг із залученням широкого кола джерел. В свою чергу це дозволить уникнути політичної та ідеологічної заангажованості у його оцінці, а також сприятиме виробленню найбільш оптимальних шляхів його вирішення з максимальним врахуванням інтересів конфліктуючих сторін.

1.2. Джерельна база дослідження

Аналіз джерельної бази свідчить, що з появою на карті світу після розпаду СРСР нових незалежних держав розпочався процес накопичення документів та матеріалів, що потребують детального та ретельного вивчення. Їх опрацювання дали змогу комплексно дослідити зародження, основні етапи розвитку та наслідки конфлікту між Придністров'ям та Молдовою.

Під час дослідження використовувались наступні джерела: архівні матеріали; міжнародні нормативно-правові документи; закони та підзаконні акти УРСР, МРСР, СРСР, України, Республіки Молдова, Російської федерації, інших держав; соціологічні матеріали та статистика; матеріали офіційних веб-порталів міжнародних організацій, дипломатичних місій, органів державної влади України, Молдови та інших держав; матеріали веб-сторінок громадських організацій, бібліотек, шкіл; матеріали української, молдовської преси, друкованих ЗМІ інших держав, а також спогади респондентів. Використання відповідних джерел, їх критичний та об'єктивний аналіз сприяв цілісному та комплексному дослідженню обраної теми.

Так, з метою з'ясування історичних витоків Придністровського конфлікту нами в роботі використовуються архівні матеріали Центрального державного

архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) і Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) [383-384]. Серед них слід перш за все відзначити документи органів української влади та представницьких установ України, що функціонували в період української революції 1917-1920 рр. У них міститься інформація про ставлення тогочасних урядів України до проблеми територіальної належності Бессарабії і Північної Буковини. Документи центральних радянських органів влади та управління, протоколи засідань політбюро, оргбюро та секретаріату ЦК КП(б)У, стенограми з'їздів та конференцій КП(б)У тощо, які містять вичерпну інформацію щодо політичних обставин, в яких проходило створення АМСРР у складі Української РСР в 1924 р.

У ЦДАВО України містяться важливі для нашого дослідження джерела, зокрема у фондах Української Центральної Ради (ф. 1115), Ради Народних Міністрів (Генерального Секретаріату) УНР доби Центральної Ради (ф. 1063), Ради Міністрів Української Держави (ф. 1064), Ради Народних Міністрів УНР доби Директорії (ф. 1065), Канцелярії Директорії УНР (ф. 1429), Народного міністерства закордонних справ (Генерального секретарства справ міжнародних) УНР доби Центральної Ради (ф. 2592), Міністерства закордонних справ Української Держави (ф. 3766). Міністерства закордонних справ УНР доби Директорії (ф. 3696) [385-387].

У ЦДАГО України знаходяться важливі архівні матеріали та документи фонду керівних партійних органів КП(б)У (ф. 1), зокрема матеріали з'їздів, конференцій і пленумів ЦК КП(б)У (опис 1), протоколи засідань політбюро, оргбюро та секретаріату ЦК КП(б)У (відповідно, описи 6 і 7), матеріали «Окремої папки» рішень політбюро ЦК КП(б)У (опис 16), документи відділів ЦК КП(б)У (опис 20). Так, наприклад, вивчення стенограм та рішень політбюро, оргбюро і секретаріату ЦК КП(б)У, дозволило нам значною мірою орієнтуватися у «внутрішній кухні» тогочасного партійного керівництва та розкрити «механізм» прийняття важливих внутрішньополітичних та зовнішньополітичних рішень. Документи «Окремої папки», до яких відносяться протоколи з виписками та

матеріали до них, довідки, постанови політбюро ЦК КП(б)У тощо, дозволили нам з'ясувати основні мотиви, якими керувалося тогочасне керівництво СРСР при прийнятті рішення про створення АМСРР.

Серед архівних джерел надзвичайно важливими є також і архівні матеріали Галузевого державного архіву МЗС України. В цьому архіві представлені міждержавні документи, а також аналітичні матеріали, в яких розкриваються як офіційна позиція, так і дії урядів та дипломатичних установ України в питанні розв'язання придністровського конфлікту. Особливе місце тут належить матеріалам, які містяться у фонді «Основний». Ці матеріали надають змогу прослідкувати процес створення та розвитку нормативно-правової бази придністровсько-молдовських взаємин. Матеріали щодо вирішення питань, пов'язаних зі визначенням кордонів між Молдовою, ПМР та Україною містяться у справах під назвою «Територіальні питання» [381-382].

Іншою групою важливих для дослідження джерел стали міжнародні нормативно-правові документи, серед яких ми виділяємо основні документи, зокрема «Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі» (1975 р.), «Європейська хартія місцевого самоврядування» (1985 р.), «Паризьку Хартію для Нової Європи» (1990 р.) тощо. До цієї групи джерел також відносимо: спільні меморандуми та протоколи держав-учасниць переговорного процесу з врегулювання придністровського конфлікту; Угоду про заходи довіри і розвиток контактів між Республікою Молдова та Придністров'ям (1998 р.), Заяву Президентів Азербайджанської Республіки, Грузії, Республіки Молдова, України і Республіки Узбекистан (1999 р.) [371-376] тощо.

Не менш важливе значення для дослідження обраної нами теми мають укладені між Україною та Республікою Молдова договори та угоди, що регламентують відносини двох держав у різних сферах суспільно-політичного життя. Серед них, як на наш погляд варто виділити міжнародні нормативно-правові акти політичного спрямування - «Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова» (1992 р.), «Угода між Урядом України і Урядом Республіки Молдова про співробітництво з

прикордонних питань» (1994 р.); акти, що регламентують питання національних відносин та міграції, зокрема «Угоду між Міністерством України у справах національностей та міграції і Департаментом національних відносин при Уряді Республіки Молдова про співробітництво з питань національних відносин» (1996 р.) [376], тощо.

Значну цінність для досліджуваної нами теми становлять також закони та підзаконні акти України, Молдови та інших держав. Серед них, передусім, потрібно виділити Постанову Кабінету Міністрів України «Про участь українських військових спостерігачів у врегулюванні наслідків конфлікту в Придністровському регіоні Республіки Молдова» (1998 р.) та Постанову Парламенту Республіки Молдова «Про ініціативу України щодо врегулювання придністровського конфлікту та заходи щодо демократизації і демілітаризації придністровського регіону» (2005 р.) [127-129].

Важливу групу джерел дослідження становлять також статистичні та соціологічні матеріали. Так, зокрема, у ході роботи над дисертаційним дослідженням нами використовувалися статистичні дані Державної служби статистики України та Національного Бюро статистики Республіки Молдова, а також результати соціологічних опитувань, які проводилися громадськими організаціями, зокрема Міжнародним Республіканським інститутом (США), Центром Разумкова та Міжнародним фондом «Відродження». Також було використано дані Всесоюзного перепису населення 1989 р. [59]. Ці джерела містять інформацію про різні аспекти придністровсько-молдовського конфлікту, етнічний склад населення Придністров'я, конкретні показники стану та розвитку економіки, інші важливі статистичні дані і становлять для нас дослідницький інтерес.

Отримати додаткову інформацію про розвиток Придністровського регіону загалом та конфлікту зокрема дозволили матеріали веб-сторінок громадських організацій, бібліотек, шкіл, серед яких слід виділити Єврорегіон «Дністер», Тираспольський університет ім. Т.Г. Шевченка, Рибницька українська середня

загальноосвітня школа № 1 ім. Лесі Українки та бібліотека імені Лесі Українки у м. Кишинів.

Цінними для нашого дослідження є також матеріали періодичної преси, як вітчизняної, так і зарубіжної. Саме в матеріалах періодики найоперативніше розкриваються міжнародні події, по ним можна прослідкувати розвиток тих чи інших зовнішньополітичних процесів, крім того, саме ЗМІ виступають одним з основних чинників та індикаторів впливу на розвиток двостороннього та багатостороннього співробітництва [366].

Насичений складними і часто непередбачуваними подіями конфлікт у Придністров'ї привертав до себе значну увагу як з боку російської, так і західноєвропейської преси. Саме в цих виданнях розміщувалася оперативна інформація про розгортання Придністровського конфлікту. Поряд з цим, у ряді газетних статей ми знаходимо важливі узагальнення та висновки, що стосуються досліджуваного нами конфлікту. Так, з українських видань нами перш за все використовувалися матеріали щотижневика «Дзеркало тижня» і газети «День». В них містилася не лише оперативна інформація про перебіг дипломатичних візитів, переговорів, конкретні заходи економічного чи гуманітарного співробітництва, але й аналітичні огляди пріоритетних напрямків врегулювання Придністровського конфлікту.

Поряд з цим, нами були переглянуті та опрацьовані видання державних установ, громадських об'єднань, а також ряд збірників, у яких регулярно публікувались різноманітні матеріали з конкретними фактами та відомостями про проблему невизнаного Придністров'я та характеризувався стан і перспективи врегулювання конфлікту у нових історичних умовах. Перш за все варто назвати газети центральних органів законодавчої і виконавчої влади України, а саме: «Голос України» і «Урядовий кур'єр», у яких друкувалися закони Верховної Ради України і постанови Кабінету Міністрів України.

Серед українських ЗМІ, у тому числі й електронних, слід виділити «Зовнішні справи», «Український тиждень»; інформаційні портали «Укрінформ», «24 Канал», «Ліга.Нет», «УНІАН», «Кореспондент», «Європейська правда»,

українські відділення «Радіо Свобода», а також регіональний портал «Лучаферул». В них публікувалися новини, коментарі та інтерв'ю, що стосувались конкретних фактів та відомостей про протистояння в Придністровському регіоні, а також давалася характеристика наслідків конфлікту для України, в тому числі і перспективи його врегулювання.

Що стосується Молдовської періодики, то в аналізованому сегменті вона репрезентована виданнями «Независимая Молдова», «Ava.md», «Noi.md», «Sputnik.md», а також виданням «Monitorul Oficial», де публікують закони, нормативні чи підзаконні акти, видані президентами та урядами Республіки Молдова.

Цікавими для дослідження є також портали українських громад у Республіці Молдова: «Ukrainians.md» та «Рідне слово», адже на них можна прослідкувати ставлення українців Молдови та Придністров'я до тих чи інших подій.

До кола іноземних видань, використаних у дослідженні, належать газети «Die Welt», «The Sunday Times», «Süddeutsche Zeitung».

Так, в газеті «The Sunday Times» відображені найактуальніші та найважливіші події, які відбувалися в різних регіонах світу, зокрема й ті, що пов'язані з конфліктом у Придністров'ї. В німецькій газеті «Die Welt» ми знаходили актуальну інформацію про позицію уряду ФРН щодо вирішення придністровського конфлікту, а також дається власне німецька інтерпретація придністровських подій [365].

Названі українські та зарубіжні видання є органічною складовою джерельного комплексу з досліджуваної проблеми, аналіз якого сприяв кращому розумінню суті історичних процесів становлення Придністровського регіону Молдови та України, їх міждержавних відносин, перебігу подій та конкретних фактів. Матеріали мас-медіа становлять специфічний хронологічно послідовний опис подій, відображають позицію офіційних та політичних кіл, суспільних організацій. Саме на основі використання матеріалів засобів масової інформації у поєднанні з іншими джерелами вимальовується цілісна система бачення та

розуміння суті Придністровського конфлікту. Будучи своєрідним віддзеркаленням суспільних інтересів, публікації у ЗМІ вказують на актуальність досліджуваної проблеми, відображають варіанти її інтерпретації в молдовському, придністровському, українському та російському соціумах.

У 1990-х роках у Придністров'ї було видано кілька збірок документів. Нашу увагу привернув збірник документів та матеріалів «Бессарабский вопрос и образование Приднестровской Молдавской Республики»[26], в якому наводяться документи на період 1918 – червень 1992 рр., що стосуються російсько-румунських відносин періоду окупації Бессарабії Румунією у міжвоєнний період, утворенню МРСР, політичному розмежуванню Молдови на початку 90-х років і створенню Придністровської Молдавської Республіки.

Значним внеском у вивчення відносин між політичними елітами Республіки Молдова і Придністров'я в сучасний період є «История Приднестровской Молдавской Республики» в 2-х томах [132 - 134] та колективна праця «Феномен Приднестровья», що підготовлені авторським колективом на чолі з М. Бабілуноєю [18], в яких розкриваються історичні, геополітичні, економічні та соціокультурні передумови виникнення конфлікту між Республікою Молдова і Придністров'ям. Значну кількість наукових розвідок з історії Придністровського конфлікту опубліковано в Щорічному історичному альманасі Придністров'я [33,62-65].

Останніми роками українськими, російськими та придністровськими істориками помітно розширено спектр проблем, пов'язаних з вивченням Придністровського питання, за рахунок залучення невідомих раніше джерел. У цьому контексті заслуговує на особливу увагу двотомне видання «Непризнанная республика. Очерки. Документы. Хроника» [215], укладачем якого виступив В. Гризлов. У Росії найбільш повне відображення документів з даної тематики знайшли саме у цьому збірнику. Збірник був оформлений Центром з вивчення міжнаціональних відносин інституту етнології та антропології ім. М.М. Миклухо-Маклая РАН, у виявленні та зборі документів брали участь М. В. Бабілуंगा, М. В. Воробйов, В. Я. Гросул та ін. Матеріали, опубліковані у збірнику торкаються переважно проблем сучасного конфлікту у Придністров'ї, однак,

містять і інші цікаві свідчення про зародження окремої державності молдавського народу на лівобережжі Дністра.

На завершення, слід відзначити, що при написанні дисертаційної роботи її автор використовував також і інститут респондентства. Зокрема при розкритті подій, які були пов'язані з військовими діями між обома сторонами в 1992 р. автор опирався на спогади учасників та очевидців цих подій, що дало змогу більш глибоко збагнути трагізм тогочасних подій для молдаван, українців та росіян, що загалом вплинуло як на оцінку Придністровського конфлікту, так і визначення ймовірних шляхів його вирішення.

Таким чином, джерелознавчий аналіз свідчить про те, що на сучасному етапі накопичено достатню кількість фактологічного та емпіричного матеріалу з даного питання, який дозволяє реконструювати складний процес зародження та еволюції придністровсько-молдовського конфлікту, проаналізувати конкретні обставини, які сприяли його виникненню, виділити основні етапи розвитку, а також загальні закономірності та наслідки. Репрезентативність та достатня забезпеченість історичними матеріалами уможливили виконання намічених науково-дослідницьких завдань. Разом з тим, необхідно відзначити, що проаналізовані джерела не є вичерпним, оскільки зібрані та узагальнені емпіричні матеріали носять значною мірою фрагментарний характер.

1.3 Методологічні засади дослідження

При вивченні процесу становлення та розвитку Придністровського конфлікту нами було застосовано різноплановий комплекс загальнонаукових та загальноісторичних принципів дослідження. Серед них ми перш за все виділяємо загальнофілософський методологічний принцип.

Саме у відповідності до цього принципу архітектоніка нашого дисертаційного дослідження базується на методологічному принципі **світ – системного аналізу** [46]. В цьому відношенні зазначимо, що на противагу теорії модернізму, теорія світ – системного аналізу охоплює більш широкую дослідницьку парадигму, оскільки за безпосередній об'єкт дослідження нею

охоплюється весь світовий простір, який розуміється як системне ціле, внутрішньо структуроване на країни центру, напівпериферії та периферії.

В контексті досліджуваної нами проблеми такий підхід є найбільш вдалим, оскільки на сьогодні доведено, що у зв'язку із процесами глобалізації «...держави (національні економіки) фактично втрачають функцію основного структурного елемента світової економіки» [276, с. 134-135]. Ця теорія сприяє вивченню питань Придністровського конфлікту саме з позицій історичної науки, яка за своєю природою здатна в історичній ретроспективі поєднувати в собі філософський, економічний, юридичний та політологічний аспекти досліджуваної проблеми.

Поряд із зазначеною методологічною парадигмою, ми у дослідженні використовували і відповідні конкретнонаукові методи. Так, зважаючи на досліджувану проблему, визначальним для нас був класичний підхід щодо дослідження міжнародних відносин, зокрема школа політичного реалізму, прихильники якої виходять з того, що міжнародна політика підпорядкована об'єктивним законам і є ареною гострого протиборства держав.

Результатом цього протиборства є встановлення на світовій арені певної рівноваги або балансу сил, що вважається єдиним реальним способом забезпечення та збереження миру. Методологія політичного реалізму використовується автором упродовж усього дослідження, однак найбільш ґрунтовно при аналізі зовнішньополітичних концептів та практичних кроків керівництва РФ у Придністровському конфлікті, що дозволило нам з'ясувати сутність російської зовнішньої політики у придністровському регіоні. Поряд з цим через призму цієї методології нами також розглядалися позиції та інтереси інших зовнішньополітичних акторів, які в більшій чи меншій мірі впливали на Придністровський конфлікт.

Методологічну основу дисертаційного дослідження також складають принципи історизму та системності. Використання **принципу історизму** при аналізі історичного розвитку Придністровського регіону допомагає сформувати неупереджений та об'єктивний погляд на всю сукупність історичних та політичних процесів та явищ, які впливали перш за все на його етнічну

оформленість. Використання зазначеного принципу дозволило нам розглянути Придністровський конфлікт у його історичному розвитку, а також зробити його періодизацію. При цьому, одним із ключових завдань у роботі була необхідність зрозуміти внутрішню історичну логіку процесів виникнення та подальшого розвитку цього конфлікту.

Принцип системності надав можливість побудувати дисертаційне дослідження за чітким планом, що зумовило цілісний характер роботи та взаємопов'язаність усіх його частин.

Предмет дисертаційного дослідження зумовив розгляд Придністровського конфлікту у різних аспектах з використання для цього низки загальнонаукових та спеціально-наукових методів. Серед них – метод аналізу та синтезу, історико-хронологічний, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-типологічний, діалектичний, дедуктивний, індуктивний, системно-структурний, статистичний та ретроспективний методи. Зазначені методи використовувались здебільшого у взаємодії, оскільки лише за умови їх системного застосування було можливо виконати завдання дисертаційної роботи та досягти її мети.

Методом аналізу та синтезу автор послуговувався на усіх етапах дослідження теми, оскільки саме він забезпечував органічний взаємозв'язок цілого та його частин. Цей метод дав змогу поєднати різноманітну інформацію яка була нами почерпнута з широкого кола джерел та наукової літератури, а також сформувані цілісне бачення досліджуваних нами історичних процесів. Метод аналізу та синтезу мав істотне значення для розуміння форм, напрямів, головних тенденцій розвитку Придністровського конфлікту, а також виявлення його найбільш проблемних моментів та з'ясування їх причин.

Використання **історико-хронологічного методу** дало змогу розглянути явища та події Придністровського конфлікту у хронологічній послідовності, динаміці їх розвитку та з'ясувати їх сутність та основні закономірності їхнього історичного розвитку.

Проблемно-хронологічний метод дозволив розділити тему дослідження на ряд вузких та більш конкретних питань та розглянути кожне з них у

хронологічному порядку. Згідно з цим методом, було вибудовано загальну структуру дисертаційного дослідження та контент кожного окремого його розділу. Зокрема, завдяки зазначеному методу було здійснено аналіз історіографії та джерельної бази дослідження з поділом на групи.

Застосування **порівняльно-історичного методу**, сприяло формуванню розуміння цілісності, взаємопов'язаності та суперечливості політичних процесів, які відбувалися в ході Придністровського конфлікту, орієнтуючи на пошук у них спільних та відмінних рис. Цей метод слугував також розкриттю місця та ролі України у врегулюванні Придністровського конфлікту, він також допоміг зрозуміти роль та значення, які відіграє українська меншина в історії Придністровського регіону. Крім того, завдяки порівняльно-історичному методу було проведено компаративний аналіз російської зовнішньої політики щодо Придністровського конфлікту. В цьому відношенні автор дослідження робить висновок, що виникнення Придністровського конфлікту на сьогодні є закономірним результатом експансіоністської зовнішньої політики російського керівництва, яку воно проводить щодо країн пострадянського простору.

Історико-типологічний метод забезпечив групування історіографічної та джерельної бази, визначення основних напрямів та пріоритетів розвитку Придністровського конфлікту у нових історичних умовах, кожен з яких має власні сутнісні характеристики та типологічні підрівні. Використання історико-типологічного методу сприяло впорядкуванню та узагальненню історичних подій та фактів, їх типологізації та визначенню основних характеристик цього конфлікту.

При написанні дисертаційного дослідження автор послуговувався також і **діалектичним методом**. Він полягає у трактуванні історії Придністров'я та українсько – молдавських відносин у якості динамічної системи, що знаходиться у стані постійного розвитку, обумовленому її внутрішніми протилежностями. Діалектичний метод мав особливе значення також для вивчення політичних інтересів та діяльності різних країн, зокрема США та країн ЄС у врегулюванні Придністровського конфлікту.

Важливе значення для вивчення історії інтеграційних об'єднань пострадянського простору мали такі загальнонаукові методи пізнання як **дедукція та індукція**. Дедуктивний метод дозволив з'ясувати загальні закономірності розвитку Придністровського конфлікту, підкріплюючи ряд загальних положень конкретними фактами. Індуктивний метод дозволив перейти від знання окремих фактів до концептуальних узагальнень.

У дисертаційній роботі було використано також системно-структурний та статистичний методи. **Системно-структурний метод** уможлиблює більш чітке усвідомлення змісту взаємодії між Молдовою та ПМР, як двома конфліктуючими сторонами, а також аналіз найбільш суттєвих зв'язків, подій та основних тенденцій. **Статистичний метод** забезпечує встановлення різноманітних аспектів як історії Придністров'я так і Придністровського конфлікту завдяки використанню конкретних даних, добору й аналізу статистичної інформації, наведення кількісних показників. Зокрема це стосувалося статистичних даних про зміни демографічного складу населення Придністров'я, а також економічного розвитку цього регіону в радянський період.

За допомогою **ретроспективного методу** було розглянуто історичні передумови Придністровського конфлікту, сутність яких полягала перш за все у складній історії цього регіону, який протягом всієї історії перебував на межі, де зіштовхувалися інтереси різних держав та його постійне периферійне становище, що в кінцевому результаті негативно відобразилося на формуванні національної ідентичності населення, яке його населяло.

Таким чином, глибоке та всебічне дослідження історії Придністровського конфлікту, з'ясування його сутності, динаміки становлення та розвитку можливе лише за умови використання відповідного теоретичного та методологічного інструментарію.

Говорячи про методологічні засади нашого дисертаційного дослідження вважаємо за необхідне звернути увагу на ті поняттєві категорії, які ми найчастіше використовуємо у роботі, а саме поняття національний інтерес та геополітичний інтерес.

Стосовно поняття «національний інтерес», то з цього приводу Г. Моргентау справедливо зазначав, що «національний інтерес миролюбної країни може формулюватися лише через призму національної безпеки, а вона повинна ґрунтуватися на цілісності національної території і недоторканності її інститутів» [204, с.456-457]. Зі свого боку додамо, що національний інтерес є усвідомленням та відображенням у діяльності лідерів базових потреб національної держави. Ці потреби виражаються насамперед у забезпеченні національної безпеки й умов для самозбереження та розвитку суспільства. Історичний досвід і реальна практика переконливо свідчать, що розвитку суспільства та держави найбільше сприяє така політика, яка ґрунтується на національному інтересі.

Виходячи з цього, в нашому дисертаційному дослідженні ми розглядаємо Придністровський конфлікт виключно через призму українського національного інтересу. А використований нами в роботі раціональний підхід окреслює межі можливого в політиці, вказуючи на перешкоди об'єктивного характеру, які не дозволяють нав'язати реальності ту чи іншу схему, якою б привабливою вона не була. Раціональний підхід та розуміння національного інтересу – складний процес, оскільки як моральні, так й ідеологічні переконання завжди будуть впливати на вибір.

Історичний досвід доводить, що основою для визначення національних інтересів держави виступають геополітичні інтереси, які є прямим наслідком особливостей її природного розташування та перебувають в основі формування зовнішньої політики. Як правило, визначення геополітичних інтересів базується на виявленні найбільш важливих властивостей території держав. Ці властивості та пов'язані з ними геополітичні інтереси ми поділяємо на такі категорії: 1) політичні інтереси, володіння інформацією про які формує чітку уяву про союзників і суперників, про ступінь безпеки державних кордонів; 2) територіальні інтереси, інформація та знання про які дозволяють визначити основні загрози територіальній цілісності держави чи союзу держав; 3) етнокультурні інтереси, визначення яких спрямовано на виявлення напруженості у суспільстві, яка досить часто пов'язується з особливостями етнічного (расового, національного,

релігійного) складу населення держави, компактністю проживання етнічних груп, ступенем етнічної сегрегації суспільства, залученням держави до міграційних процесів, роллю і впливом діаспори на внутрішні та зовнішні процеси у країні тощо; 4) економічні інтереси, які визначають особливості та ступінь залучення держави до міжнародної торгівлі, яка виступає одним із важливих інструментів формування світової політики.

Концептуально важливими для дисертаційного дослідження є також визначення таких понять як «конфліктна свідомість», «заморожений конфлікт», «невизнана держава», «гібридна війна».

У СРСР, як державі тоталітарного типу, існувала офіційна доктрина дружби народів СРСР, яка сприяла мирному співіснуванню народів. У сукупності це дозволило на певний час штучно загальмувати етнічні та національні прагнення поліетнічного складу населення СРСР. Цей своєрідний феномен відзначав Й. Шумпетер у праці «Капіталізм, соціалізм і демократія», коли писав, що «навіть якщо групові прагнення сильні й чітко визначені, вони залишаються прихованими часто впродовж десятиліть, однак лише доти, доки їх не покличе до життя якийсь політичний лідер, перетворюючи на політичний чинник [343, с. 351]».

Правоту Й. Шумпетера підтвердив розпад СРСР, якому передувало пробудження національних рухів у союзних республіках, спричинене політикою перебудови. Розпад СРСР супроводжувався різкою дестабілізацією в галузі міжнаціональних, міжетнічних відносин, що, зрештою, призвело до гострих, навіть збройних конфліктів на міжетнічному та міжнаціональному ґрунті. Етнонаціональні конфлікти виникли на територіях, які вольовим рішенням радянського комуністичного центру були передані до складу національно-державних утворень без урахування етнічного чинника. В подальшому саме етнічний чинник звів нанівець усі зусилля ідеологів комуністичного режиму, спрямовані на закріплення в суспільній свідомості концепту «єдиного радянського народу» і в кінцевому варіанті призвів до формування «конфліктної свідомості».

Між тим, конфліктна свідомість є неодмінним елементом структури конфлікту. Конфліктна свідомість – це особливий, специфічний стан суспільної свідомості, якому притаманне усвідомлення сторонами, що конфліктують, розбіжностей, навіть протилежностей своїх намірів, цілей, інтересів, потреб та цінностей і перетворення їх на мотивацію своєї поведінки й діяльності. На думку відомого дослідника етнополітичних конфліктів Г. Перепелиці, для конфліктної свідомості характерна наявність властивого лише їй, специфічного ідеального утворення – «образу ворога» у формі певних сприйнять, уявлень і світоглядних бачень про іншу сторону. В «образі ворога» сторона конфлікту віддзеркалюється та оцінюється суб'єктивно, викривлено, крізь призму таких понять, як «ворожість», «зло», «ненависть», «агресивність», «антигуманність», «шкода», «неповноцінність», «підлість». Формування «образу ворога» здійснюється як на повсякденному, так і на ідеологічному рівні [233, с. 31]». Найбільшої ефективності застосування технології створення образу ворога, яка використовується в політичних цілях, набула в тоталітарній системі. «Образ ворога, – зазначає В. Кізка, – здавна влада застосовує для відвернення уваги невдоволених мас від неефективності державної політики. Образ ворога – це той інструмент, що змушує людей забути про внутрішнє невдоволення, згуртуватися навколо лідерів [144, с.3]».

Отже, є підстави стверджувати, що за тоталітарної системи в СРСР склалися реальні умови для виникнення конфліктної свідомості в етнополітичній сфері.

Стосовно поняття «заморожений конфлікт», то згідно з визначенням дослідників Міжнародного інституту дослідження конфліктів (США), «заморожений конфлікт» – це збройне протистояння на етнічному чи політичному підґрунті, яке призвело до відокремлення частини держави та встановлення на цій території де-факто режиму, який не визнається ні державою, від якої відбулось відокремлення, ні міжнародним співтовариством. Пізніше поняття «заморожений конфлікт» актуалізувалось і для інших держав пострадянського простору, в тому числі й для України, а саме з початком військової агресії Росії проти України у 2014 р., коли за російської підтримки на

східному кордоні України з'явилися невідконтрольні Києву сепаратистські утворення – невизнані ДНР та ЛНР [53, с.128].

У зв'язку з цими подіями, насущним для України стало поняття «невизнана держава», з яким Молдова зіткнулась уже під час придністровської кризи 1992 р., коли сепаратистське Придністров'я «проголосило» свою «незалежність» від РМ та утворення т.зв. ПМР. В цьому відношенні слід зазначити, що у європейській і американській історіографії невизнані держави, або квазідержави, які де-факто функціонують на теренах колишнього СРСР, прийнято називати *breakaway republics* або *separatist states* – «відокремлені республіки» або «сепаратистські держави». Мається на увазі, що ці території гіпотетично можуть «повернутися», і саме повернення розглядається як «залагодження етнополітичного конфлікту», тобто відновлення територіальної цілісності Молдови. І. Варзар називає конфлікти на пострадянському просторі «колоніальними війнами» РФ [48]. А молдовський дослідник Н. Попеску, характеризуючи придністровський конфлікт у порівнянні з іншими конфліктами на теренах колишнього Радянського Союзу, робить висновки, що де-факто держави, до яких входить і т.зв. ПМР, фактично знаходяться у статусі адміністративних одиниць РФ, чому сприяє політика Росії щодо них: видача російських паспортів, виплата пенсій та стипендій, залучення осіб на керівні посади, зокрема у Придністров'ї, з Росії тощо. Автор також підкреслює, що така ситуація створює своєрідний парадокс – державні утворення, які підтримуються і рекламуються у світі Росією та декларують свою незалежність, фактично залежні від Росії [353].

Події у Придністров'ї привернули увагу і до поняття «гібридна війна». У Національному інституті стратегічних досліджень зазначають, що «гібридну війну у загальному вигляді слід розуміти як воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей. При цьому специфіка такого поєднання полягає у тому, що кожний із зазначених військових та невійськових засобів застосовується як зброя» [319, с. 67]. Зокрема,

яскравою ілюстрацією засобів ведення гібридної війни є застосування ЗМІ як інструменту тотальної пропаганди та/або дезінформації.

Деякі прийоми та інструменти гібридної війни були випробувані Москвою у придністровському конфлікті, зокрема, підтримка незаконних збройних формувань, заохочення та радикалізація сепаратистських рухів, а з 2014 р. повною мірою застосовуються проти української держави, вироблення Україною та Молдовою спільної стратегії перешкоджання цим прийомам та інструментам та приєднання їх до європейської системи безпеки, стали першочерговими стратегічними завданнями для держав.

Таким чином, використання в роботі вищезазначених наукових принципів, методів та понятійно – категоріального апарату дозволило нам більш комплексно дослідити Придністровський конфлікт, визначити різні його складові та показати різні точки зору стосовно оцінки його природи. Саме це загалом дозволило автору дисертаційного дослідження сформулювати власний погляд на досліджувану проблему з історичних позицій.

Висновки до I розділу

На сьогоднішній день історіографія Придністровського конфлікту загалом характеризується процесами переосмислення, пошуку нових методологічних підходів до його трактування та об'єктивної оцінки. Серед робіт по темі придністровського конфлікту нами виділяються п'ять основних наукових напрямків: російсько – придністровський; молдовський; румунський; західний та український. Аналіз наукових праць представників цих напрямків показує, що не всі аспекти даної теми висвітлені належним чином. Більшість існуючих робіт характеризуються фрагментарним та вузько тематичним підходом до проблеми, крім того переважна більшість праць, за винятком української історіографії, носять заполітизований характер, що значною мірою заважає об'єктивному вивченню Придністровського конфлікту як явища історичного.

Джерельну базу дослідження складала наступні групи джерел: архівні матеріали; міжнародні нормативно-правові документи; закони та підзаконні акти УРСР, МРСР, СРСР, України, Республіки Молдова, Російської федерації, інших держав; соціологічні матеріали та статистика; матеріали офіційних веб-порталів міжнародних організацій, дипломатичних місій, органів державної влади України, Молдови та інших держав; матеріали веб-сторінок громадських організацій, бібліотек, шкіл; матеріали української, молдовської преси, друкованих ЗМІ інших держав, а також спогади респондентів.

Використання відповідних джерел, їх критичний та об'єктивний аналіз сприяв цілісному та комплексному дослідженню обраної теми.

При вивченні процесу становлення та розвитку Придністровського конфлікту нами було застосовано різноплановий комплекс загальнонаукових та загальноісторичних принципів та методів дослідження. Серед них ми перш за все виділяємо загальнофілософський методологічний принцип, який дозволив комплексно з максимальним урахуванням міждисциплінарного підходу підійти до вивчення теми нашого наукового дослідження. Аналіз різноманітних методів наукового дослідження, дає нам всі підстави зробити висновок, що з метою написання комплексного дослідження по історії Придністровського конфлікту

саме історичний підхід є найбільш перспективним. Адже саме історична наука за своєю природою здатна забезпечити цю комплексність, поєднуючи в історичній ретроспективі філософський, економічний, юридичний та політологічний аспекти досліджуваної проблеми.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ПРИДНІСТРОВСЬКОГО КОНФЛІКТУ

2.1. Історичні особливості становлення Придністровського регіону

Однією з головних особливостей формування Придністровського регіону є його історично сформований багатонаціональний склад, що в подальшому створювало об'єктивну перепону у його національно – державному та історичному визначенні. Поряд з цим, слід також мати на увазі, що протягом довготривалого історичного проміжку часу, Придністров'я, зважаючи на своє географічне розташування, перетворилося в зону військово – політичного протистояння різних держав, кожна з яких намагалася реалізувати свої територіальні претензії.

Згідно з археологічними дослідженнями, Придністров'я починаючи з «неолітичної революції» IV – III тисячоліття до н.е. перебувало в географічних умовах т. зв. «степового поясу», і його територія була зоною заселення представників різних етносів. Тут зустрічалися, ворогували або змішувалися між собою племена іраномовні, тюркомовні, романомовні і інші, греки і сармати, фракійці та алани, слов'яни і германці, поляки, турки, татари та багато інших. З цього приводу дослідник М.В. Бабилунга зазначає, що «своєрідна історична доля Придністров'я і людей, які його заселяли, протягом багатьох століть і тисячоліть визначалася тією обставиною, що ці землі являли собою контактну зону, тобто територію, де проживають і змішуються, асимілюються багато народів і цивілізацій» [8, с.10-11].

Починаючи з кінця II тисячоліття до н.е. Придністров'я служило своєрідним прикордонням різних пластів і етнокультурних типів людської цивілізації. Тому в тій етнічній строкатості і постійній змінності сучасним дослідникам є досить складно визначитися з «титольним етносом», який, як справедливо зазначає сучасний англійський націолог Е. Сміт, відіграв

визначальну роль у історичній долі цього краю та становив переважну більшість його населення [285, с.24].

Наприкінці V ст.н.е. Придністровські землі заселяються слов'янськими племенами, спочатку антами, а згодом і склавинами. Наприкінці VII ст. н.е. землі Придністров'я освоюються новою хвилею слов'янських племен – тиверців та уличів, які в подальшому поряд із східнослов'янськими племенами полян, древлян і сіверян тощо, стали одним з основних «етнічно – трибальних екстрактів формування» майбутньої української нації [141, с.198].

За часів князування київського князя Святослава Ігоровича (968 – 972 рр.) все Придністров'я разом з іншими територіями аж до Карпат стали міцною і невід'ємною частиною Київської держави. Тут правили намісники київського князя зі своїми дружинниками. Для Русі ця територія, по якій проходив шлях «з варяг у греки», мала важливе стратегічне значення. Однак, починаючи з розпаду Київської Русі в другій половині XI ст. регіон перетворився у об'єкт частих набігів з боку тюркських кочових племен, зокрема половців [209, с.105].

В кінці XII ст. Придністров'я входило до складу Галицько-Волинського князівства, і цей період по праву вважають епохою найбільшого економічного, політичного і культурного підйому регіону, який на той час отримав назву – Пониззя, оскільки знаходився на нижній течії Дністра. В цей період, а саме починаючи з 1160-х рр. в джерелах була задокументована і присутність поселень волохів на території Придністров'я. В ході монголо – татарської навали в середині XIII ст. Пониззя було включено до складу Золотої Орди під новою назвою – Подолія.

У 1362 році, після перемоги литовсько – руського війська князя Ольгерда в битві під Синіми водами над військами татарських ханів, Придністров'я входить до складу Литовської держави. В цей же час проходить процес формування Молдавського князівства, правителі якого теж намагалися заволодіти територією Придністров'я. З історичної точки зору, Молдавія (помолдавськи – Молдова - авт.) – назва колишнього князівства, яке розміщувалось у південно-східній Європі на теренах сучасних держав Молдова,

Румунія та Північної Буковини і Придунайських земель, що на сьогодні належать Україні. У відомій Британській енциклопедії наводяться такі дані: «В найбільшій протяжності територія Молдови включала Бессарабію і обмежувалась на півночі та північному сході Дністром, на півдні – Чорним морем і регіонами Добруджі та Волощини, а на заході – Трансільванією» [345]. Таким чином, існує загальна назва князівства Молдавія, яке за територією істотно перевищувало сучасну республіку Молдова, але мало північним кордоном річку Дністер.

Історично лівий берег Дністра, завжди був частиною українського Поділля, яка в різні часи входила до складу Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Османської і Російської імперій

Починаючи з середини XIV і до кінця XVI ст. Придністров'я, як частина Брацлавського і Подільського повітів відійшло у склад Київського князівства, яке на той час було територіально-адміністративною одиницею Литовсько-руської держави [9, с.13-14]. Починаючи з цього періоду Придністровський край зазнає набігів орд Кримського ханства, які згодом перетворюють його у безлюдний степ.

В другій половині XVI ст. Придністров'я займає стратегічне положення на стику трьох сильних держав – Речі Посполитої (держави, що утворилася в результаті об'єднання Польщі і Литви по Люблінській унії 1569 р.), Кримського ханства і Османської імперії. В результаті їхнього протистояння територія Придністров'я була розділена річкою Ягорлик (ліва притока Дністра в середній його течії). Північна частина її опинилася в складі Речі Посполитої. Тут польські магнати закріпачили місцеве селянське населення, основну частину якого становили православні українці і молдавани. Адміністративно ця частина Придністров'я входила в Брацлавське воєводство Польщі.

Територія Придністров'я південніше річки Ягорлик підпорядковувалася кримському хану і носила різні назви – Едісан, Ханська Україна, Очаківська земля тощо. Вона майже не мала постійного осілого населення за невеликим винятком (Дубоссари, Очаків). Тут переважно кочували татарські орди [8, с.16].

В першій половині XVII ст. придністровські землі ставали об'єктом польсько-турецького та польсько-татарського суперництва. Активну участь в цих війнах брало запорізьке козацтво, яке розглядало Придністров'я як перший ешелон оборони своєї вольниці. В ході української революції 1648 – 1654 рр. під проводом Б. Хмельницького, Придністров'я увійшло до складу Гетьманщини, яка утворилася внаслідок перемоги повстання Богдана Хмельницького. Тут були утворені Вільшанська сотня Брацлавського полку у 1648 – 1657 рр., а також Рашківська та Ягорлицька сотні Чечельницького полку у 1650 та 1673 – 1676 рр. Згодом у 1657 році був створений окремий Придністровський полк на чолі з Остапом Гоголем [329, с. 52].

Новим етапом у історичному розвитку Придністров'я вважається XVIII століття, коли тут з'являється новий геополітичний гравець у особі Російської імперії. В цей період відбувається боротьба Росії з Османською імперією, за звільнення єдиновірних народів Балкан від турецького релігійного гніту. Російська імперія боролася за повернення південно-руських (українських земель) до складу імперії, за вихід країни до Чорного моря. Головні військові битви між Російською імперією і Туреччиною розгорталися на Балканах і в Карпато-Дунайських землях, а територія Придністров'я була найближчим тилом російських військ.

В результаті перемоги російських військ над турецькою армією наприкінці XVIII ст. та підписаними Кучук – Кайнарджійським (1774 р.) та Яським (1791 р.) мирними договорами, територія сучасного Придністров'я, разом із землями, що знаходяться північніше річки Ягорлик увійшла до складу Російської імперії [79, с. 172]. В подальшому, а саме після російсько-турецької війни 1806 – 1812 рр. та підписаним в її результаті Бухарестським мирним договором, до складу Росії також увійшла основна частина сучасної Молдови – Бессарабія.

Після цього, протягом декількох десятиліть, придністровські землі починають активно заселятися українськими селянами та козаками, молдавськими селянами, біглими російськими кріпаками тощо. А також

німецькими колоністами, болгарами, вірменами та представниками інших національностей [18, с. 47]. Цьому також сприяла і міграційна політика російської влади, яка всіляко заохочувала процес заселення території Придністров'я, поряд з іншими новоприєднаними районами Північного Причорномор'я. В цей період завершується процес формування національно-етнічного складу Придністров'я, серед якого українці становили 43% населення, молдовани – 32%, росіяни – 7%, німці – 10%, болгари – 5%, інші національності – близько 3% [26, с. 50]. При цьому в містах регіону проживало лише 14% молдаван, в той час як євреї становили – 37%, росіяни – 24%, українці – 16% [317].

Починаючи з кінця XVIII і до початку XX ст. Придністров'я не складало єдиної територіально-адміністративної одиниці. Південна його частина входила до складу Тираспольського повіту Херсонської губернії, а північна – Балтського та Ольгопільського повітів Подільської губернії. Упродовж 10 років (1818 – 1828) новостворена Бессарабська область користувалася адміністративною автономією, а після її скасування була приєднана до Новоросійського генерал-губернаторства. Однак завдання інкорпорації Бессарабії виявилось для Російської імперії складним, особливо після того, як у 1862 році було завершено політичне об'єднання Дунайських князівств (Молдавія і Валахія) і створено єдину державу – Румунію, що прагнула об'єднати у своєму складі й бессарабські землі історичної Молдови, до яких відносили і Придністров'я [24].

В цей період серед румунських правлячих еліт починає формуватися «ідеологія єдності молдовської та румунської націй», яка в свою чергу базувалася на ідеях, які доводили «чистоту румунської нації» в порівнянні з іншими націями, зокрема молдаванами. З цього приводу В.Я. Гросул справедливо зазначає, що ні про яку чистоту нації не може бути й мови; точно так же як і теза про чисто романське походження молдаван не має ніякого зв'язку з істинною наукою. Вельми давнім є і романсько-слов'янський синтез і,

власне, результатом його, хоча і не тільки його, є поява молдаван як окремої народності [83, с.59].

З свого боку зазначимо, що з усіх титульних народів Російської імперії молдавани мали, як зазначає сучасна дослідниця А.Б. Добровольська «найбільш невизначену і суперечливу етнічну свідомість» [105, с. 221]. В 1859 р. Західна від р. Прут частина молдаван об'єдналася з князівством Волощина в єдину румунську державу. В подальшому населення цієї частини Румунії і надалі продовжувало себе називати молдавани за приналежністю до регіональної і субетнічної спільноти. З цього приводу румунський історик Ф. Костянтиніу пише: «відмінність ситуації у Бессарабії і ситуації у Трансільванії і Буковині були пов'язані з тим, що в Бессарабії, на відміну від румунських земель у Австро-Угорщині, між жителями, що говорили розмовною румунською мовою (назвати їх румунами все ж не можна), і титульно нацією не було релігійного бар'єру. У Трансільванії румунові, щоб стати угорцем треба було відмовитися від віри (православної чи уніатської), у Російській же імперії це було непотрібно, і молдаванин – бесарабець, що прагнув увійти до російських елітарних прошарків міг стати росіянином непомітно» [351, р.253].

Виходячи з цих особливостей, зауважимо, що національний розвиток бессарабських молдаван (у переважній більшості неписьменних селян) значно відставав від розвитку запрутських молдаван. При цьому навіть процес становлення модерної молдавської інтелігенції поряд з національною буржуазією (соціальних груп, які, як правило є носіями національної свідомості) йшло досить повільно і майже до 1917 р. бессарабські молдавани, до яких відносилися і молдавани Пидністров'я, у більшості своїй представляли своєрідну «етнографічну масу».

Характеризуючи етнічний склад тогочасного населення Придністров'я необхідно також звернути увагу і на сформовану систему міжнаціональних відносин, які склалися в краї. Тут слід відзначити, що протягом 125 років в Придністров'ї не велося жодних воєн і військових дій та не було зафіксовано жодного етнічного або релігійного конфлікту. У таких умовах інтенсивно

проходили процеси взаємного збагачення етнокультурних груп, запозичення традицій, відбувався обмін історичним досвідом різних народів. Це дозволило ряду придністровських дослідників зробити висновок про поступове формування особливого психологічного типу людей, які проживають в Придністров'ї. Найважливішими рисами такого типу відзначають культурно - релігійну толерантність до представників інших національностей, відкритість, дружелюбність тощо. Виходячи із зазначеного, цілий ряд придністровських дослідників роблять висновок, що в регіоні «складалася єдина, багатоетнічна соціокультурна спільність людей – придністровці, в якій слов'янство грало визначальну роль» [18, с.139]. Зокрема сучасний дослідник Б.Г. Бомешко з цього приводу зазначає, що «особливий придністровський менталітет, який відкидає будь-які форми нетерпимості, одномірності, корпоративно-етнічної замкнутості, складався протягом двох століть в ході асиміляційних процесів» [34, с.119].

Таким чином, з огляду на все вищезазначене, можемо констатувати, що процес національної самоідентифікації населення Придністровського регіону носив незавершений характер, що в подальшому визначальним чином вплинуло на подальший перебіг історичних подій в регіоні.

Початком цих подій послужила Лютнева революції 1917 р. в м. Петрограді, яка призвела до ліквідації самодержавства та розпаду Російської імперії. Серед народів, які входили до її складу, значно активізувався національно – визвольний рух. Бесарабія, до якої на той час входило і Придністров'я також не була в стороні, однак національні процеси тут проходили досить складно. Так, з самого початку провідною силою молдавського національного руху стали т.зв. трансільванські румуни (військовополонені), які відразу виступили за приєднання до Румунії. Другий табір молдавського національного руху становили сили, які виступали за автономію Молдавії у складі Російської держави.

В середині жовтня 1917 р. політичні сили, які представляли другий табір скликали військово-молдавський з'їзд, який 21 жовтня проголосив автономію

Бессарабії в складі Росії та створив вищий законодавчий орган краю «Сфатул Церій» (Крайова Рада). Найбільшу кількість місць в Раді отримала Молдавська національна партія [20, с.16].

Після проголошення в Кишиневі 2 грудня 1917 року Молдавської народної республіки її керівництво на чолі з «Сфатул Церій» утворила виконавчий орган – Раду Генеральних директорів та робила активні спроби приєднати до неї і Придністров'я. 17 грудня 1917 року в Тирасполі відкрився Конгрес молдаван України, у його роботі взяли участь близько 100 делегатів від Придністров'я, Одещини та Буковини. Делегація, що прибула на Конгрес з Кишинева на чолі з віце-головою «Сфатул Церій» П. Халіппою, прагнула надати йому націоналістичного забарвлення. У вітальній промові П. Халіппи відверто звучали антиукраїнські настрої: «Наш народ – народ борців та завойовників. Ви йдете попереду свого народу на Схід, щоб захопити землі і підкорити народи» [159, с.672]. Однак, варто зазначити, що такі заяви не знайшли підтримки у придністровських молдаван, які виступили проти відвертої прорумунської політики керівництва «Сфатул Церій», яка до того ж 27 березня 1918 р. прийняло рішення про входження до складу Румунії [105, с.218].

В роки громадянської війни територія Придністров'я перетворилася в зону запеклої боротьби між різними військово-політичними силами. Слід зазначити, що в цей період у Придністров'ї можна констатувати панування безвладдя та революційного хаосу, який намагалися використати у своїх інтересах і країни Антанти.

Як показують нам історичні джерела, спочатку керівники Антанти планували створити Бессарабську державу на чолі із командуючим Румунським фронтом російським генералом Д. Щербачовим і направити її для боротьби з більшовиками. Проте коли Д. Щербачов відмовився очолити таке державне утворення було прийняте рішення віддати Бессарабію разом з Придністров'ям до зони інтересів Румунії [41, с.37]. Останнє рішення було підтримане і більшістю керівників «Сфатул Церій», які опинившись перед більшовицькою

загрозою 20 грудня 1917 р. на закритому засіданні Ради було схвалено рішення звернутися за допомогою до румунської армії [214, с.18-19]. У відповідь уряд Румунії, після консультації з Антантою, 7 січня 1918 р. дав наказ армії перейти р. Прут і окупувати російську частину Бессарабії, разом з Придністров'ям. 9 квітня 1918 р. т.зв. «Парламент незалежної Молдавської республіки» оголосив про приєднання всієї Бессарабії до Румунії на правах автономії.

Стосовно населення Придністров'я, то переважна його більшість негативно ставилася до румунської окупації. Ще більше антирумунські настрої серед населення посилила репресивна політика, яку проводило румунське військове командування в Бессарабії. Так, в 1918 році у м. Бендери, під репресії румунської окупаційної влади потрапили не тільки опозиційно настроєні місцеві політичні діячі, але й їхні жінки та діти. Апогеєм репресій румунського окупаційного режиму в Бендерах став розстріл 500 захисників цього міста 7 лютого 1918 р. біля «Чорного паркану» [134, с. 33].

Окрім Румунії, за територію Придністров'я вели між собою боротьбу білогвардійці і більшовики. Як на нашу думку, окремо тут слід згадати і про політику української влади щодо вирішення придністровської проблеми. Необхідно зазначити, що Українська Центральна Рада вітала проголошення 15 грудня 1917 р. Молдавської Народної Республіки (МНР) у складі Російської Федеративної демократичної республіки [31, с.36]. При цьому, українське керівництво в бессарабському питанні мало власну позицію. Рішенням від 18 липня 1917 р. український уряд в особі Генерального Секретаріату заявляв, що «Україна простягається від Карпат до Кавказу» і, що Бессарабія є її складовою. Коли ж до Києва дійшли повідомлення про рішення, ухвалене «Сфатул Церій» під впливом румунських солдат 27 березня 1918 р., про умовне її входження до складу Румунії, то, за словами депутата Центральної Ради від Задністров'я І. Думитрашку, ця звістка «викликала в уряді і в Центральній Раді незадоволення» [283]. На спеціальному засіданні Центральної Ради М. Грушевський заявив, що «Бессарабія, з моменту її створення, не належала Молдові». Грушевський зачитав текст протесту проти «анексії Бессарабії

Румунією». Уряд гетьмана Скоропадського продовжував цю політику і 11 травня 1918 р. розірвав дипломатичні відносини з Румунією. Лише 26 липня 1919 р. український уряд погодився на приєднання Бессарабії до Румунії, оскільки побачив у Румунії потенційного союзника. Документ з рішенням про визнання приєднання був переданий румунському уряду, що означало відмову України від Бессарабії [383].

Щодо більшовиків, то проводячи політику територіальної експансії, тогочасне радянське керівництво намагалось зберегти контроль над усіма територіями, які входили до складу Російської імперії до 1917 р. Тому радянська держава не визнавала права Румунії на анексовані землі.

Починаючи з 1923 р. СРСР намагався дипломатичними засобами боротися з Румунією щодо перегляду бессарабського питання. Провал радянсько-румунської конференції у Відні у 1924 р. спонукав радянську сторону висунути пропозицію про проведення в країні плебісциту. Уряд Румунії відмовлявся взагалі обговорювати це питання, вважаючи його остаточно вирішеним. Результати Віденської конференції змусили СРСР шукати нових підходів до вирішення бессарабського питання. Один із них вбачався у створенні на Лівобережжі Дністра молдавської автономії у складі УСРР. Керівництво СРСР вирішило поєднати «дипломатичну боротьбу за розв'язання бессарабського питання з внутрішньою національно-державною політикою щодо молдавського населення на лівому березі Дністра» [26, с.67].

Саму ж ідею про створення автономної національної державності молдавського народу висловила на початку 1924 р. група радянських партійних і військових діячів, вихідців із Бессарабії, що працювали тоді в Україні, і група румунських комуністів-інтернаціоналістів на чолі з І. Діку. У створенні АМСРР, яка була ініційована вищим радянським керівництвом, активну участь брали члени «ініціативної групи»: спеціальна комісія ВУЦВК, яку командували в Придністров'я; делегація бійців та командирів Другого кінного корпусу, яким командував Г. Котовський, і, навіть комісія студентів та

викладачів молдовсько-румунського відділення Університету народів Заходу [306, с. 71-74] .

Основні принципи та шляхи реалізації ідеї створення молдавської автономії були викладені в доповідній записці Г. Котовського та одного з керівників комуністичного підпілля в Бессарабії П. Ткаченка надісланих до ЦК РКП (б) і ЦК КП(б)У в лютому 1924 р. В ній, зокрема, зазначалося, що на лівому березі Дністра, в колишній Херсонській та Кам'янець-Подільській губерніях, компактно проживають від 500 до 800 тис. молдаван. Відтак, автори записки пропонували створити у складі УСРР Молдавську автономну республіку, а відносини між цими утвореннями формувати на федеративних засадах. Лейтмотивом доповідної записки було твердження про те, що «Молдавська республіка може відіграти ту ж роль політико-пропагандистського фактора, що й Білоруська республіка щодо Польщі й Карельська щодо Фінляндії. Вона слугувала б об'єктом привернення уваги та симпатій бессарабського населення й дала б іще більший привід претендувати на возз'єднання з нею Задністров'я» [384, арк. 234].

Ці ідеї підтримував і тогочасний командувач Збройних сил УСРР М. Фрунзе, який особисто виступав за те, щоб Молдавська республіка формувалася на території України.

Альтернативний проект майбутньої молдавської автономії розробили ініціативна група бессарабських біженців і румунських політичних емігрантів у складі 11-ти осіб, що звернулися в ЦК РКП(б) з відповідною запискою. У своїх пропозиціях члени цієї групи виходили з необхідності утворення на Лівобережжі Дністра Молдавської СРР, яка б приєдналася до Союзу як рівноправний член, щоб, таким чином, набути більш вагомого статусу у складі СРСР. Обстоюючи свій план створення молдавської союзної республіки, румунські політичні емігранти пропонували включити де-юре до її складу окуповану королівською Румунією Бессарабію, вбачаючи в цьому важливий чинник поширення соціалістичної революції на Бессарабію та Румунію [305, с. 27-31].

Оцінюючи вищезазначені проекти, слід зауважити, що їхні автори ігнорували національні інтереси населення придністровського краю, незважали на його інтереси та потреби, історично складені звичаї та традиції.

Уже 7 березня 1924 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову про утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки (МАСРР) у складі УРСР як плацдарм для подальшого приєднання Бессарабії. Сам процес створення нової територіальної одиниці затягнувся через цілу низку невирішених питань. І лише 29 липня 1924 р. була ухвалена постанова політбюро ЦК РКП(б) «Про Молдавську АСРР» [12, с.152]. В цій постанові говорилося про необхідність, передусім з політичних міркувань, виділення молдавського населення в спеціальну автономну республіку в складі УСРР і пропонувалося ЦК КП(б)У дати відповідні директиви українським радянським органам [12, с.153]. Для забезпечення державного статусу автономії до складу МАСРР були включені райони Лівобережжя Дністра, де молдавське населення не становило переважної більшості.

Говорячи про основні труднощі утворення МАСРР, слід зазначити, що вже на той час до них відносили перш за все помереженість власне молдавських поселень, що простяглися вузькою стрічкою через усе Придністров'я, російськими, українськими, болгарськими та німецькими селищами, а також змішаність населення окремих населених пунктів [31, с.47].

Однак, незважаючи на складність підготовчої роботи, на кінець вересня 1924 р. вона була в основному завершена. ЦК КП(б)У ухвалив 19 вересня 1924 р. постанову про утворення АМСРР у складі УСРР. У ній були визначені територія, внутрішнє районування, структура майбутнього уряду тощо.

Кінцеве рішення про утворення МАРСР було прийняте на III сесії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету восьмого скликання 12 жовтня 1924 р. в Харкові – тодішній столиці України. Молдавську делегацію на сесії очолювали Г. Старий та П. Кіор-Янакі. Із доповіддю на сесії виступив голова Раднаркому Української РСР В. Чубар. У своїй промові В. Чубар заявив, що керівництво України, враховуючи тимчасову окупацію Бессарабії, вирішило

включити до складу Автономної Республіки населені пункти та адміністративні райони в яких молдавське населення не складає більшості. На завершення виступаючий висловив надію, що «обрана форма державності буде сприяти розвитку соціалістичної Молдавії і мати велике значення для трудящих Бессарабії в їх боротьбі за возз'єднання з радянською батьківщиною» [310, с.72].

На цій сесії також були визначені межі АМСРР. З північного-заходу вони проходили по межі населених пунктів Грушка та Окниця Велико-Кісницького району Тульчинської округи Подільської губернії, далі по межі Кам'янського району Тульчинської округи. Із сходу по східному кордону с. Михайлівки в напрямку м. Ананьєва та Тирасполя, далі по Кучурганському лиману. З заходу та південного-заходу по державному кордону СРСР [214, с.106].

До складу Молдавської Автономної Республіки увійшла також частина районів Балтської та Одеської округ Одеської губернії та декілька населених пунктів Тульчинської округи Подільської губернії. Від Балтської округи до МАРСР відійшли Балтський, Олексіївський та Крутянський райони, а також три населених пункти Валегуцулівського району, від Одеської округи – Дубосарський, Григоріопольський, Тираспольський та Слободзейський райони, від Тульчинської округи – Кам'янський район. На початку свого існування територія республіки була поділена на 12 районів: Балтський, Олексіївський, Бирзульський, Рибницький, Ставровський, Ананьївський, Крутянський, Кам'янський, Дубосарський, Григоріопольський, Тираспольський та Слободзейський [66, с.183].

У відповідності до постанови ВУЦВК і РНК УРСР від 13 травня 1925 р. Ставровський район було розформовано, Олексіївський перейменовано у Красно-Окнінський, Крутянський в Кодимський [67, с.34].

У МАСРР налічувалося 582 населені пункти, де мешкало 419 238 осіб. Склад населення був багатонаціональним: молдавани - 48,7 %, українці - 34,2 %, росіяни - 7,9 %, євреї - 5,1 %, німці - 7,9 %, болгары - 1 %, поляки - 0,3 %, інші - 0,7 % [31, с.56].

Тож включення до складу МАСРР районів на лівому березі Дністра, де молдавське населення не становило переважної більшості, дало можливість забезпечити відповідний державний статус нової автономної республіки. Де-юре до складу радянської Молдавії включалась і Бессарабія. На засіданні Раднаркому України 11 жовтня 1924 р. було визначено кордони нового національно-державного формування.

У листопаді 1924 р. до складу МАСРР було приєднано м. Балту і Балтський округ. Але уточнення кордонів тривало до 1926 р. Після ряду уточнень до складу МАСРР увійшли 11 районів Лівобережжя Дністра: Слободзейський, Тираспольський, Григоріопольський, Дубосарський, Рибницький, Кам'янський, Крутянський (Кодимський), Бірзульський (Котовський), Балтський, Ананіївський, Красноокнянський. [31, с.56].

За такої ситуації виникли проблеми з визначенням столиці МАСРР. У містах та селищах міського типу мешкали переважно українці та росіяни. Як столиця МАСРР розглядалися Балта, Ананіїв, Тирасполь, Бірзула та Рибниця. Серед них виділявся Ананіїв, де молдавани становили 11 % населення. З точки зору розміщення найзручнішим був Тирасполь, але його стратегічне розташування не давало можливості місту отримати столичний статус. Після приєднання до МАСРР м. Балти його і було проголошено столицею.

10 травня 1925 р. IX Всеукраїнський з'їзд Рад затвердив Конституцію АМСРР. Він же вніс в Конституцію УСРР рід змін та доповнень. В резолюції з'їзду «Про зміни Конституції УСРР» підкреслювалося: «Намагаючись створити вільну й добровільну, а відповідно, тим більше повну та міцну єдність трудящих всіх національностей, що населяють Українську Соціалістичну Радянську Республіку, й визначаючи повністю право всіх націй на самовизначення аж до відокремлення, Українська Соціалістична Радянська Республіка, приймаючи до уваги твердо виражену волю молдавського народу на оформлення свого державного буття в складі УСРР, об'єднується з ним на принципах утворення в складі УСРР Автономної Молдавської Соціалістичної Радянської Республіки...» [64, с. 66].

Таким чином, Конституція УСРР юридично задекларувала право молдавського народу на самовизначення.

29 вересня 1926 р. Президія ВУЦВКу затвердила рішення «Про врегулювання державного кордону Автономної Молдавської Соціалістичної Радянської Республіки». У відповідності до цього рішення до складу АМСРР відійшла низка українських, українсько-молдавських і молдавських сіл, що йшло в розріз з початковим планом, який передбачав утворення молдавської автономії на території, де мешкало переважно молдавське населення.

У листопаді 1926 р. до новоутвореної автономії відійшли території з суто українським населенням – м. Балта і частина Балтського округу Одеської губернії. Після ряду уточнень до складу Молдавської АРСР увійшли 14 районів, у т.ч. Слободзейський, Тираспольський, Григоріопольський, Дубосарський, Рибницький, Кам'янський, Крутянський (Кодимський), Бірзульський (Котовський), Балтський, Ананьївський, Красноокнянський, Піщанський, Валегоцулівський і Чернянський з населенням 545500 чол. [216, с. 149].

На заході та південному-заході кордон Автономної Республіки, як зазначалося вище, співпадав з лінією державного кордону СРСР. Це означало, що до складу Молдавської АРСР де-юре включалась і територія Бессарабії, яка перебувала у складі Румунії.

Розподіл матеріальних цінностей між Автономною Республікою з одного боку, Одеською та Подільською губерніями з іншого, відбувався на засіданнях спеціально створених паритетних комісій. На території, що увійшла до складу Республіки, було збережено структуру міських, районних та сільських адміністративних одиниць, установ та організацій, що перейшли у підпорядкування Ревкому МАРСР з усім обслуговуючим персоналом та майном [67, с.16].

Таким чином, за два роки територія молдавської соціалістичної автономії збільшилась майже на 2 тис км² (на 23,7 %) і досягла 8 429 км². Чисельність

населення за цей час зросла на 153 тис. осіб (на 26,7 %) і сягнула 572 тис. осіб [67, с.22].

Це привело до певних змін національної структури. В цьому відношенні необхідно зазначити, що в офіційних документах радянські керівники шляхом фальсифікацій завищили долю молдавського населення. Так, голова Раднаркому УРСР В. Чубар виступаючи на вже згадуваній нами III сесії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету восьмого скликання 12 жовтня 1924 р. вказав, що молдавани складають 58 % населення Придністров'я. Через рік після утворення Автономної Республіки, голова її Ревкому Г. Старий, опираючись на матеріали спеціальної комісії, дав таку характеристику національного складу населення МАРСР: українці – 38,8 %, молдавани – 32,1 %, росіяни – 11,7 %, євреї – 11,3 %, представники інших національностей – 6,1% [124, с.95].

Однак, найточніші дані, що реально відображали національний склад Автономної Республіки, були отримані за наслідками перепису населення 1926 р. у відповідності до даних цього перепису загальна чисельність населення АМСРР склала 572,5 тис. осіб, із них українців – 277,5 тис. (48,5 %), молдаван – 172,4 тис.(30,1%), росіян – 48,9 тис.(8,5 %), євреїв – 48,6 тис. (8,5%), представників інших національностей – 24,9 тис. (4,4 %). З дванадцяти районів республіки молдавани склали більшість лише у трьох районах, а саме: Дубосарському – 67%, Слободзейському – 64,7 % та Григоріопольському – 45,7 % [59].

Підсумовуючи всі ці дані, можна зробити висновок, що станом на 1926 р. молдавське населення становило менше третини, тоді як частка українців сягала майже половини населення молдавської автономії. Такі зміни в користь українців ми схильні пояснити активним процесом українізації, який в цей час охопив майже всі верстви українського населення як в самій Україні так і поза її межами.

Згідно з даними Всесоюзного перепису 1939 р. національний склад населення Молдавської АРСР змінився порівняно з даними перепису 1926 р. як

у абсолютному, так і відносному значеннях: українці – 50,71 %, молдавани – 28,54 %, росіяни – 10,23 %, євреї – 6,18 %, німці – 1,99 %. Загалом населення автономної республіки збільшилось на 26 817 осіб, а молдавське населення зменшилось на 1437 осіб [67, с.16]. Ще меншою була кількість людей, які назвали молдавську своєю рідною мовою – 164 081 (27,4 %), українську – 301 544 (50,3 %), російську – 88 725 (14,8 %), єврейську – 23 788 (4 %), німецьку – 11 485 або 2 % від загальної кількості населення МАССР [67, с.19].

Необхідно тут також зауважити, що з 1926 по 1939 р. частка українців серед населення МАССР збільшилась з 48,5 до 50,7 %, тоді як частка молдован зменшилась з 30,1 до 28,5 % [136, с.76-77].

До складу нової автономної республіки увійшли райони УСРР, які утворювали смугу вздовж лівого берега Дністра. Створення автономної республіки стало першим кроком до повернення Бессарабії. Слід відмітити, що до подібного тактичного ходу більшовицька влада вдалася і в 1940 р., коли створення Карело-Фінської АРСР мало, за її задумом, стати кроком до повернення Фінляндії.

Слід зазначити, що створюючи АМСРР, більшовицьке керівництво менш за все переймалося відродженням молдавської державності. Створюючи автономію у складі УСРР, Кремль демонстрував у такий спосіб незгоду з Паризьким протоколом про Бессарабію від 28 жовтня 1920 р., за яким Великобританія, Франція, Італія та Японія визнавали анексію основної частини Бессарабії Румунією, і тим самим заявляло про свої територіальні претензії на цю територію [56, с.85]. Але в той час ідея створення Молдавської республіки потрапила на сприятливий ґрунт. У рамках проведення політики «коренізації» створювалися автономні республіки, автономні області та національні округи. В 1920 – 1923 рр. було утворено Башкирську, Дегестанську, Карельську, Бурят-Монгольську та інші автономні радянські республіки, тому коли 1924 року постало питання про створення Молдавської автономної республіки, це мало кого здивувало.

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене можна зробити висновок, що протягом всього періоду свого історичного розвитку на Придністров'ї було сформовано багатонаціональний склад його населення, що в подальшому значно ускладнювало процес національного визначення цього регіону в ході революційних подій 1917-1920 рр.

2.2. Політичні та соціально – економічні умови формування Придністровського конфлікту

Придністровський конфлікт, як і інші історичні події, характеризується певними чинниками, що сприяли його появі, тому з метою більш глибокого з'ясування та наукового осмислення сутності Придністровського конфлікту, вважаємо за необхідне дослідити основні політичні та соціально – економічні умови його виникнення.

Більш прискіпливе вивчення джерел та наукової літератури дає нам підстави говорити про те, що якщо до середини 1940 р. ми можемо стверджувати про історичні передумови Придністровського конфлікту, то починаючи з 28 червня 1940 р., а саме в результаті входження до складу СРСР Бессарабії та Північної Буковини, напряду розпочинається формуватися саме політична складова майбутнього конфлікту.

Як нами зазначалося в попередньому параграфі, Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка існувала в складі УРСР із 1924 до 1940 рр. і її утворення зумовлювалося намаганням більшовицького керівництва вплинути на ситуацію у Бессарабії та приєднати територію між річками Дністер та Прут до СРСР. Однак, досягти поставленої цілі вдалося лише у 1940 р., коли для цього склалися сприятливі зовнішньополітичні умови.

Так, у відповідності до підписаного між СРСР та Німеччиною пакту Ріббентропа-Молотова та секретного додаткового протоколу від 23 серпня 1939 р., до сфери впливу СРСР було віднесено і Бессарабію. Капітуляція Франції 22 червня 1940 р. спонукала більшовицьке керівництво розпочати рішучі дії [232,

с.67] і 26 червня 1940 р. румунському уряду була направлена відповідна заява-ультиматум. В ній зокрема зазначалося, що «Радянський Союз ніколи не мирився із фактом насильницького приєднання Бессарабії до Румунії і міжнародна обстановка вимагає вирішення питання щодо повернення Бессарабії та північної частини Буковини до складу СРСР» [26, с.132].

27 червня 1940 р. посол Румунії в Москві Давидеску передав радянському керівництву ноту-відповідь, в якій пропонувалось розглянути це питання на переговорах обох держав. Однак Радянський Союз рішуче відкинув таку пропозицію і висунув новий ультиматум: до 12 години 28 червня звільнити територію Бессарабії та північної частини Буковини, в іншому разі їх приєднання буде проведено із застосуванням збройної сили. Поряд з цим, на румунський уряд покладалась відповідальність за збереження рухомого та нерухомого майна регіону, а саме залізниці, промислових підприємств та засобів зв'язку [41, с.19].

Перед тим, як відповісти на радянський ультиматум керівництво Румунії активно консультувалося із своїми союзниками – Німеччиною та Італією. Румунський король Кароль II двічі, 27 та 28 червня зустрічався з німецьким посланцем в Бухаресті Фабріціусом. Він просив Німеччину надати Румунії дипломатичну, а в разі необхідності і військову допомогу. Проте Гітлер виконуючи підписані з Сталіним угоди порадив румунському керівництву погодитися із ультимативними вимогами СРСР [344, с.229].

В міжнародній обстановці що склалася, керівники Румунії змушені були 28 червня 1940 р. дати згоду на приєднання Бессарабії та частини Буковини до Радянського Союзу. 28 червня 1940 р. о 14 годині частини Червоної Армії вступили на територію Бессарабії та Північної Буковини [133, с.179]. На початку липня 1940 р. Молдавський обком КП(б)У і Рада Народних Комісарів Республіки звернулися до ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР із проханням створити на території МАРСР і Бессарабії союзу молдавську республіку. 10 липня 1940 р. ЦК ВКП(б) і РНК СРСР прийняли постанову «Про утворення союзної МРСР», а 20 липня Політбюро ЦК ВКП(б) остаточно вирішило

питання про розподіл території МАРСР між УРСР та МРСР. У відповідності до рішень партійних органів 2 серпня 1940 р. VII сесія Верховної Ради СРСР прийняла закон «Про утворення союзної Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки» [134, с.173]. Тоді ж Молдавська АРСР припинила своє існування.

До складу нової союзної республіки – МРСР зі столицею у м. Кишинів увійшли шість районів колишньої АМСРР, а саме Григоріопольський, Дубосарський, Кам'янський, Рибницький, Слободзейський та Тираспольський загальною площею 3,9 тис. км², із населенням 310,7 тис. чоловік, що складало 45,9% території та 51,9% населення МАРСР. Інші вісім районів загальною площею 4,0 тис. км² – Ананьївський, Балтський, Валегуцулівський, Кодимський, Котовський, Красно-Окнянський, Піщанський та Черканівський залишалися у складі УРСР [131, с.149]. До складу Української радянської республіки також увійшла територія трьох колишніх повітів Бессарабії – Аккерманського, Ізмаїльського та Хотинського, в яких більшість складала українці. У відповідності до перепису населення Румунії 1930 р. молдавани складала в Хотинському повіті – 35%, Ізмаїльському – 31,9% та Аккерманському – 18,5% [42, с.171]. Тут слід також зазначити, що частина населених пунктів вищезазначених повітів, в яких переважали молдавани, відійшли до складу Молдавської РСР [176, с.175].

Загалом, населення придністровських територій, які відходили до МРСР, не становили переважно молдавани, що згодом стало одним із важливих чинників придністровського конфлікту [213, с.44].

Говорячи про приєднання Придністров'я до Бессарабії в 1940 р., слід також зазначити, що воно було проведено сталінським керівництвом адміністративно-вольовими методами, всупереч діючій на той час Конституції СРСР та законодавству СРСР, УРСР та МАРСР. Так зокрема, приєднання до складу Молдавської РСР колишніх територій МАРСР відбулося без згоди вищих органів влади України та Молдавської АРСР. Фактично Україна втратила частину своєї території. Постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 10

липня 1940 р. «Про утворення союзної МРСР», не лише ліквідувала Автономну Республіку, але призвела до зміни кордонів УРСР. Крім того, зазначена постанова суперечила Конституції СРСР, у відповідності до якої загальносоюзним органам влади надавалось право лише приймати до свого складу нові республіки, а не створювати їх за допомогою поділу вже існуючих [211, с.234-245].

Питання про кордони нової республіки також вирішувалося командно-адміністративними методами, при цьому доволіно трактувалися статистичні та демографічні дані. Кінцево питання кордонів було вирішено указом Президії Верховної Ради СРСР «Про встановлення кордонів між Українською та Молдавською РСР» підписаному М. Калініним та О. Горкіним 4 листопада 1940 р. В цьому указі є посилання на рішення Президії Верховної Ради МРСР, яка була обрана лише 8 лютого 1941 р. на першій сесії Верховної Ради МРСР [211, с.156].

При цьому, визначення кордону відбувалося без врахування ні господарських, ні адміністративних зв'язків, які склалися між Придністров'ям та УРСР в період 1924-1940 рр. З іншого боку, була порушена економічна інфраструктура Бессарабії, яка складалася із 1812 р., яка позбавила створену Молдавську РСР можливості швидкого економічного розвитку. Державний кордон розділив етнічні території молдавського, болгарського та гагаузького народів. Включення до складу МРСР заселеного переважно українцями та росіянами Придністров'я створювало передумови для загострення міжетнічних проблем у майбутньому.

Об'єднуючи дві різні адміністративні одиниці (Бессарабії та частини Автономної Республіки) в єдину союзну республіку Й. Сталін і його оточення переслідувало мету шляхом проведення індустріалізації, колективізації та культурної революції, в максимально короткий час довести Бессарабію до радянських стандартів з максимальним урахуванням економічного та політичного потенціалу Придністров'я.

Слід зазначити, що в 1940 р. різниця між двома регіонами була надзвичайно великою. Зокрема у Придністров'ї на той час існувала достатньо розвинута промисловість і сільське господарство, транспортна мережа, наука, культура та народна освіта. Майже все населення регіону було грамотним.

На відміну від Придністров'я Бессарабія на початку 40-х рр. ХХ ст. була аграрним краєм у якому майже не було промислових підприємств, переважна більшість населення було неписьменним. Крім того, значна частина бессарабських молдавани служили в румунській армії, де піддавалися асиміляторському впливу ідеології «великої Румунії». Активна політика румунізації бессарабських молдаван вплинула на їх самосвідомість, які розглядали себе частиною румунської нації [180, с.21].

В період німецько-радянської війни 1941 – 1945 рр. Румунії як державі – сателіту гітлерівської Німеччини вдалося повернути під свій контроль територію всієї Бессарабії та Північної Буковини, разом із Придністров'ям. На цих землях, а саме між Прутом і Дністром було створено губернаторство «Бессарабія», а на схід від Дністра – губернаторство «Трансністрія», адміністративним центром якого стала Одеса, перейменована румунами в м. Антонеску [20].

Знову, як і в 1918 р., румунський окупаційний режим відзначався застосуванням найрадикальніших засобів встановлення нового порядку на території Придністров'я. Так, губернатор Трансністрії Алексину, розробляючи план колонізації, наполягав на виселенні «інонаціоналів» та заселенні території Придністров'я представниками румунської національності [134, с.212].

Зрозуміло, що такі плани етнічної чистки окупаційного режиму Румунії на території Придністров'я не знайшов підтримки місцевого населення, а навпаки зміцнив прорадянські та антирумунські настрої мешканців регіону, яке з ентузіазмом та надією зустрічало в 1944 р. радянську армію, як свого визволителя [340, с.47].

В післявоєнні роки ключові позиції в партійному апараті і адміністративно-господарському управлінні займали росіяни, українці та

молдовани – уродженці Лівобережних районів, які в роки Вітчизняної війни на ділі показали свою відданість сталінському тоталітарному режиму. Вихідцям із Бессарабії партійне керівництво довіряло менше. «Можна констатувати, - нарікала група літераторів в колективному листі керівництву МРСР в 1956 р., - що зараз, через 16 років (після возз'єднання Бессарабії з СРСР), не тільки партійне і державне керівництво Молдови, але і професійні організації, міністерства і відомства, районні партійні органи і виконавчі комітети, органи юстиції та інші не включають достатньо місцевих бессарабських кадрів... Жителі правобережної Молдови сприймаються як «нездатні», які не заслуговують довіри з політичної точки зору» [61, с. 24].

Невдоволення цих кіл молдавська правобережна номенклатура використовувала в цілях укріплення своїх позицій в партійному і державному апараті. На сторону більш чисельної правобережної фракції нового покоління партійної бюрократії став і уродженець України молдованин І. І. Бодюл, який на початку 60-х років ХХ ст. очолив молдавську комуністичну партію. Навіть через 20 років після звільнення Бессарабії, згадував він «на міністерських постах і вище не було ні одного бессарабця» [61, с. 38].

В той час директорський корпус промислових підприємств Придністров'я, а також партійна верхівка регіону комплектувалися переважно із загальносоюзної партійної номенклатури. У цьому зв'язку придністровці мали більш тісні зв'язки з Москвою і вважали себе частиною загальносоюзної номенклатури, в той час як з республіканською партійною номенклатурою Молдови вона підтримувала мінімальні стосунки, хоча, завдяки своїм обширним зв'язкам на загальносоюзному рівні мала значний вплив на місцеву політику.

Становище різко змінилося, коли з одного боку виник конфлікт у Союзному Центрі між реформаторами і консерваторами, а з другого – почав посилюватися процес етнічної політизації республіканської еліти в Молдові [83, с.12]. Наприкінці 80-х років ХХ ст. процес етнополітизації молдовського

суспільства і партійної номенклатури відбувався дуже швидко, причому під гаслами румунізації молдовського суспільства.

Самі ж соціально-економічні та культурні передумови придністровсько-молдовського конфлікту сформувались протягом другої половини ХХ ст., коли й відбулись становлення і спеціалізація господарського комплексу республіки та етносоціальна структуризація її населення. В цьому відношенні вважаємо за необхідне проаналізувати економічний потенціал регіону. Придністровський край, як нами вже зазначалося, був найбільш індустріально розвиненою частиною Республіки Молдова. На цій території сформувалися такі промислові центри регіону, як Тирасполь, Рибниця, Дубосари і Бендери. Тому на кінець 80-х рр. ХХ ст. Придністров'я було достатньо урбанізованим та високоіндустріальним регіоном.

Так, в Придністров'ї, населення якого становило 0,25 % загальносоюзного і 17 % республіканського, вироблялося близько 1 % валового внутрішнього продукту СРСР (в тому числі 2 % сільськогосподарської продукції). В МРСР Придністров'я було важливим промисловим регіоном і при 11,2 % території і 17 % населення виробляло близько 35 % валового національного продукту МРСР (в тому числі 90 % електроенергії, 56 % товарів народного споживання, третину сільськогосподарської продукції) [13, с.234].

Формування галузевої структури господарства Придністров'я визначали природні умови (м'який клімат, родючі ґрунти), сприятливі для розвитку сільського господарства, яке постачало різноманітну сировину для багатогалузевої харчової промисловості. Водночас у регіоні відчувалася нестача паливно - енергетичних і сировинних ресурсів. З корисних копалин промислове значення мала лише сировина, яка використовувалася у будівельній справі, а саме вапно, глина, пісок.

Загалом, сукупність природних і економічних факторів сприяли розвитку обробної, в першу чергу харчової промисловості, трудомісткого і переважно нематеріаломісткого машинобудування та металообробки, легкої промисловості. За вартістю товарної продукції провідну роль у галузевій

структурі промисловості відігравали електроенергетика, легка і харчова промисловість, машинобудування.

Внаслідок швидкого індустріального розвитку промисловість Придністров'я до кінця 80-х років ХХ ст. мала потужні засоби виробництва, характеризувалася розвиненою інфраструктурою, її основу становили майже 130 виробничих і науково-виробничих об'єднань, комбінатів і підприємств, з яких близько половини можна було віднести до крупних і середніх. Найпотужніших було близько десяти підприємств, в тому числі Молдавська ГРЕС, металургійний завод (м. Рибниця), «Молдавкабель», «Електромаш», бавовняний комбінат тощо. При цьому 95% великих промислових підприємств була союзного підпорядкування та зорієнтована на загальносоюзні потреби, що впливало на економічну відособленість Придністровського регіону від інших районів МРСР [94, с. 44].

Великі заводи електротехнічної та електронної промисловості, переважна частина яких належала ВПК, були свого роду екстериторіальними зонами, на які не поширювалася республіканська влада. Промисловість Придністров'я була пов'язана в більшій мірі з промисловими центрами України та Росії, ніж з самою Молдовою. Цей фактор став також і передумовою формування соціокультурних преференцій та ідеологічних орієнтацій як політичної еліти, так і населення регіону.

Регіон виділявся за обсягами виробництва електроенергії на душу населення (20,3 тис. кВт·год у 1990 р.). Показники споживання електроенергії на душу населення у Придністров'ї – близько 6 тис. кВт·год. На сьогодні Молдавська ГРЕС (с. Дністровськ) забезпечує 90 % електроенергії для потреб усієї Молдови [17]. Багато підприємств Придністров'я – завод ливарних машин ім. Кірова, «Молдавізоліт», «Електромаш» та інші – мали всесоюзне значення і виробляли унікальну продукцію.

Наприкінці 80-х років ХХ ст. промисловість Придністров'я виробляла на рік 13,5 млрд. кВт·год електроенергії, більше 700 тис. т сталі і близько 600 тис. т прокату, 3,4 тис. великих електромашин, 10,4 тис. силових трансформаторів,

957 одиниць технічного обладнання для ливарного виробництва, 185 тис. електродвигунів малої потужності тощо [18].

На експортоорієнтовані підприємства припадало близько 70 % обсягу промислового виробництва регіону [19]. В кінці 80-х років ХХ ст. Придністров'я забезпечувало основну частину експорту МРСР. Будучи свого роду «молдавським Руром», Придністров'я відправляло на територію правобережної Молдавії значну частину продукції, включно з електроенергією, прокатом, будівельними матеріалами і виробами легкої промисловості.

Союзні зовнішньоторговельні організації експортували придністровські товари сотень найменувань у десятки країн світу, в тому числі в Англію, Бельгію, Болгарію, Угорщину, Індію, Іспанію, Канаду, Румунію, Фінляндію тощо. Через електромагістралі міжнародної енергосистеми «Мир» Молдавська ГРЕС щорічно постачала в Болгарію і Румунію значні обсяги електроенергії, які становили третину всього експорту МРСР [20].

Говорячи про промислово-економічний розвиток регіону загалом, слід також відзначити і те, що в ньому була найвища в СРСР щільність населення, яка сягала 200 осіб на 1 км². Цей показник був близьким за значенням до показників багатьох густонаселених країн світу. Система розселення Придністров'я включала 141 населений пункт: 4 міста, 8 селищ міського типу і 129 сіл. При цьому домінувало населення середніх і малих міст. Висока щільність населення зумовила забезпеченість трудовими ресурсами. Це також значно вплинуло і на етнонаціональну ситуацію в Молдові загалом і Придністров'ї зокрема [67, с.16].

Зі свого боку зазначимо, що розвиток будь-яких міжнаціональних відносин знаходиться у відповідному зв'язку з етнічною структурою населення. Тому знання етнічної статистики, характеру зміни чисельності народів дають можливість показати їх роль як у розвитку суспільних відносин в регіоні, так і в процесі міжнаціонального спілкування.

Важливою особливістю населення Молдови був його етнічно неоднорідний склад, що зазнавав суттєвих змін саме у період 40-80 рр. ХХ ст. У

50 – 80-і рр. до МРСР з інших республік СРСР прибуло до 1 млн. чоловік. У той же час близько 500 тис. молдаван (здебільшого селян) виїхало на радянські простори. Розселення в цей період великої кількості переселенців з Росії, України, Білорусії ускладнювало соціальні умови життя городян у містах МРСР, інфраструктура яких не була розвинута відповідною мірою. Система відомчого організаційного набору трудових ресурсів, переселення робочої сили і спеціалістів у республіку проводилася здебільшого без врахування інтересів її населення. Економічно необґрунтовані відомчі міграції представників різних національностей призвели до перенаселення МРСР, з одного боку, а з іншого – міграції сільського молдавського населення республіки за її межі. Безумовно, це негативно позначилось на міжетнічних відносинах [86, с.16].

Як видно, Молдавія в етнічному плані була далеко неоднорідною. Тут існували й існують райони, де проживають українці. Переважно вони концентрувалися в Придністров'ї. Проте українська меншина ні в радянські часи, ні в часи теперішні не мала можливості нормально задовольняти свої національні потреби. У результаті цього українці Молдови як і інші національні групи, наприклад гагаузи – зазнали русифікації протягом 40 – 80-х рр. ХХ ст. Необхідно додати до цього чималу кількість направлених на роботу в Молдавію росіян.

Отже, збільшення чисельності національних меншин у Молдавії обумовлено як природним приростом (гагаузи, болгари, частково українці), так і внаслідок міжрегіональних міграцій (росіяни, білоруси, українці). Міжрегіональні міграції були основним фактором, що спричинили зміни в етнічній структурі населення Молдови. Кількість мігрантів з 1945 по 1989 рр. оцінюється в 1 млн чол., наявність яких поглиблювала відмінності соціально-професійного статусу національно-етнічних груп, що в кінцевому результаті вело до зростання напруги у сфері міжетнічних відносин. Тому наслідком цього є не стільки нехтування керівництвом незалежної Молдови мовних особливостей населення Придністров'я, скільки русифікаційна політика радянської влади.

Таким чином, на 12 січня 1989 р. чисельність населення Молдавської РСР складала 4 млн. 335 тис. чол., які проживали у 40 районах. Найбільш компактно молдавани заселяли центральні і деякі прилягаючі до них північні й південні райони. Цю зону розселення, що включає 13 районів, серед жителів яких питома вага молдаван складає від 81 до 95%, виділяють як однорідно-молдавську. Друга зона (змішано-молдавська), де молдавське населення складає 58-78%, включає 14 районів. У більшості своїй вони розташовані на півночі республіки, а частина – на півдні і лівобережжі Дністра.

Слід зазначити, що у лівобережних придністровських районах остаточно сформувалася молдавсько-українсько-російська зона, де молдавани жили поруч з українцями і росіянами. Більшість українців була розселена у північних і лівобережних районах, росіяни – найбільш багаточисельні на південному сході республіки. Так, українці разом з росіянами склали майже половину населення у Слободзейському і Рибницькому районах, а в Кам'янському, Окницькому, Бричанському, Григоріопольському, Єдинецькому районах їх чисельність коливалась від 30% до 40% [83, с. 63-64].

Таким чином, етнонаціональна структура населення Придністровського регіону Молдови суттєво відрізнялась від структури населення бессарабської частини республіки, що також проявилось і у відмінностях мовно-культурної ідентифікації населення.

Саме нехтування керівництвом Молдови культурною особливістю населення Придністров'я в подальшому стане формальним приводом виникнення Придністровського конфлікту.

Іншою групою причин, що сприяли виникненню конфлікту в молдовському суспільстві, є культурно-лінгвістична. Незважаючи на те, що в МРСР були відкриті університет і медичний інститут, створено АН МРСР, засновані кіностудія та телебачення, однак ці та інші досягнення наукової і творчої інтелігенції республіки не забезпечували в повній мірі розвиток соціально-культурних прав молдаван та національних меншин.

В той час кризові явища у економіці, політиці і духовному житті СРСР в період 80-90-х рр. ХХ ст., призвели до пробудження національної свідомості молдавського населення республіки та представників національних меншин, що в свою чергу сприяло росту їх соціальної і політичної активності.

У Молдові, як і в інших національних окраїнах колишнього СРСР, питання про виживання молдавського етносу ставилось у пряму залежність від збереження мови, самобутньої культури, розвитку літератури, мистецтва. Адже за попередній історичний період молдавська мова була практично виключена зі сфери інтелектуального обігу, мала, по суті, лише побутове призначення, а вживання її в офіційних промовах означало ледь не прояв націоналізму. Фактичне становлення російської мови як державної, завуальювалось пропагуванням її ролі та особливого статусу як «мови міжнаціонального спілкування», форсування російсько-національної двомовності сприяло поглибленню асиміляційних процесів, штучному звуженню сфери використання національних мов, а також появі такого феномену, як «російськомовне населення» [89].

В той же час, ситуація з мовою у Молдавії мала свої особливості, відмінні від інших колишніх союзних республік. Тут молдовською національною інтелігенцією ставилося питання не тільки про надання молдавській мові статусу державної, але й про офіційне визнання тотожності літературної молдавської і румунської мови, повернення до латинської графіки, якою користувались у Бессарабії до створення МРСР у 1940 р.

Молдавські патріотичні сили негативно відреагували на таку мовну реформу у 1940 р., однак у Москві було своє бачення якнайшвидшої радянзації Молдови. У зв'язку з цим на зміну радянзації фактично прийшла політика русифікації.

Основною психологічною та ідеологічною силою русифікації був російський великодержавний шовінізм. Особливо це стосувалося державного та господарського апарату – одного із головних і найдієвіших важелів русифікації.

Адже там, де керівництво говорить по-російськи, там незабаром змушені будуть заговорити російською і всі інші.

Таким чином, з метою віддалення молдавського народу від романської історії та культури, та залучення до більш тісного співробітництва з радянським культурним простором було створено штучний мовний бар'єр. Такій політиці СРСР в МРСР виправдання також не може бути.

В період «горбачовської перебудови» в середовищі молдовських інтелектуалів починають розроблятися проекти законів про надання молдавській мові статусу державної і переходу молдавської писемності на латинську графіку, яка згодом стали каталізаторами радикальних соціально-політичних змін у республіці [89].

Першою радянською республікою, де повернули латиницю, була саме Молдова. У 1989 році уряд Молдавської РСР скасував на своїй території кириличний алфавіт, який використовували в республіці з 1940 року. Щоправда, тут правильно говорити не стільки про латинізацію молдавської мови, скільки про повернення літературної румунської мови, якою користувалися в Бессарабії до радянського часу, а саме до входження Бессарабії до СРСР у 1940 р., коли сталінськими методами і було переведено правопис молдовської мови з латиниці на кирилицю.

Однак, як показав подальший розвиток подій, на цілий ряд злободенних питань ці проекти законів відповіді не давали. Зокрема, залишалось незрозумілим, якою мовою вестиметься діловодство в місцях компактного проживання національних меншин, чи дозволено буде застосування російської, української, гагаузької мови в культурній сфері (газети, телебачення, освіта) тощо.

Не було єдиної думки щодо подальшого національно - культурного розвитку Молдови і в середині правлячої Комуністичної партії Молдавії. Так, на думку молдовського політолога І. Грека, в керівництві цієї політичної сили щодо вирішення національного питання існувало кілька груп.

Перша група, яку очолював секретар ЦК КПМ С. Гроссу, наполягала на тому, щоб вирішувати вказані проблеми на основі принципу інтернаціоналізму т.зв. ленінської національної політики, рішень з'їздів і пленумів КПРС та КПМ і шляхом досягнення компромісів не допустити загострення міжнаціональних відносин у Молдавії.

Друга група, лідерами якої були А. Мокану, М. Снегур та частина творчої інтелігенції, виступила за інтеграцію з Румунією, вважаючи молдовську культуру невід'ємною частиною культури румунської.

Представники іншої групи, яку очолювали І. Калін, Н. Бондарук усвідомлювали реальну небезпеку зміни геополітичних орієнтацій МРСР в результаті реалізації начинених політикою культурних вимог прорумунської наукової і творчої інтелігенції республіки.

Четверта, до якої належали А. Сангелі, П. Лучинські, І. Гуцу, виходила з національно-культурних потреб молдавського народу і схилилась у бік справжнього федералізму в рамках СРСР, керуючись новими політичними реаліями [81, с.67].

Однак, на нашу думку, на всій території МРСР найбільш титульною нацією є молдавани, незалежно від їх нинішньої чисельності. Саме з цим і не хочуть миритися зросійщенні верстви населення, в тому числі й українці. Державотворчі процеси у суверенній Молдові мають забезпечувати у суверенній РМ рівні права для усіх меншин, які опинилися на її території. Але право титульної нації на фіксування на законодавчому рівні статусу державної мови, застосування державної мови в освітньому процесі мали би бути пріоритетними.

Отже, починаючи з моменту свого входження до складу МРСР у Придністровському регіоні були сформовані основні соціально – економічні та політичні чинники майбутнього конфлікту. Основна сутність цих чинників полягала перш за все у зростаючому впливі та ролі російського загальносоюзного чинника в економічному та політичному розвитку Придністров'я. Загалом політика загальносоюзного керівництва, як показує нам

аналіз політичного та соціально – економічного розвитку регіону не сприяла його повноцінному входженні до МРСР. В економічному і політичному плані це був окремий і незалежний від інших районів республіки регіон, який був переважно зорієнтований на московський загальносоюзний центр, а інтернаціоналізація суспільно-політичного, соціально-економічного та культурно-освітнього життя на російській мові – головні корені сепаратизму і проголошення ПМР.

Висновки до розділу II

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене можна зробити висновок, що протягом свого історичного розвитку Придністровський регіон формувався як регіон багатонаціональний. Серед різних національностей та етносів основними з них є молдавани, українці та росіяни. Однак, жодну з перелічених націй не можна вважати істинно «титульним етносом», хоча молдавани і є титульною нацією, жодна з них ніколи не становила більшості населення Придністров'я і не відігравала визначальної ролі у його історії. Пояснення цьому ми знаходимо у географічному розташуванні Придністров'я, яке знаходилося на перетині кордонів різних держав, що перетворювало регіон в об'єкт свого військово – політичного протистояння. Саме цей, історично сформований багатонаціональний склад, в подальшому створював об'єктивну перепону у національно – державному та історичному визначенні Придністров'я, що найбільш гостро себе проявило вже в період революційних подій та громадянської війни 1917-1920 рр.

Окрім того, після входження Молдови до складу СРСР, а відповідно і включення території Придністров'я до її складу були сформовані основні соціально-економічні та політичні чинники майбутнього Придністровського конфлікту. До соціально-економічних чинників нами відносяться:

- нерівномірний економічний розвиток районів МРСР, в результаті чого Придністров'я ставало найбільш розвинутим в економічно-промисловому плані регіоном республіки;
- наявність в Придністров'ї значної кількості промислових об'єктів загальносоюзного підпорядкування, що перетворювало керівну директорську ланку цих підприємств в людей з особливим «загальносоюзним» статусом і відповідними зв'язками на рівні найвищого керівництва СРСР;
- економічна незалежність Придністров'я від інших більш відсталих в промисловому відношенні районів МРСР тощо.

До політичних чинників зокрема нами відноситься перш за все русифікаторська політика, яка проводилася радянською владою на території молдавсько – придністровського регіону, і яка зокрема проявилася:

- в ігноруванні особливостей, національних інтересів та потреб народів, які населяли цю територію, зокрема інтереси молдаван та українців;
- проведенні активної міграційної політики, що призводило до зростання частки росіян та російськомовного населення в краї;
- дискримінаційна кадрова політика в МРСР, яка призвела до значного зростання частки осіб російської національності, які займали найважливіші керівні посади в республіці;
- неналежній увазі або повному ігноруванні наявності молдовських культурних та мовних проблем, що в результаті стало причиною радикалізації молдовського національного руху наприкінці 80-х початку 90-х рр. ХХ ст.

Все це в комплексі формувало передумови та створювало привід виникнення Придністровського конфлікту.

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПРИДНІСТРОВСЬКОГО КОНФЛІКТУ

3.1. Класифікаційні ознаки та періодизація Придністровського конфлікту

Розглядаючи Придністровський конфлікт в історичній ретроспективі, слід зазначити, що за видовою ознакою його слід віднести до соціально – політичного конфлікту, в той час як за типологізацією він є конфліктом етнополітичним.

Виникнення Придністровського конфлікту саме наприкінці 80-х початку 90 - х рр. ХХ ст., загалом вписується в тогочасну загальну історичну закономірність. Так, за даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру, в цей період понад 70 % військових конфліктів на планеті носили етнополітичний характер[365]. Особливо етнополітичні конфлікти активізувалися на території СРСР в останні роки існування цього державного утворення. Так, в цей час, поряд з Придністровським, починають виникати грузино-абхазький конфлікт, вірмено-азербайджанський конфлікт, а також етнополітичні конфлікти в Чечні, Фергані тощо.

Розглядаючи основні класифікаційні ознаки Придністровського конфлікту як етнополітичного, необхідно для початку дати його понятійно – категоріальне визначення. Тут зазначимо, що під етнополітичним конфліктом перш за все розуміється відмінність, зіткнення інтересів, цілей різних етносуб'єктів (етносів, націй, етнічних (національних) меншин, корінних народів, етнонаціональних організацій, рухів) між собою та з інтересами й цілями держави, її органів в етнополітичній сфері. При цьому, як справедливо зазначає В. Коцур, етнополітичний конфлікт, на відміну від міжетнічного конфлікту, «характеризується більшим рівнем, масштабом, гостротою, сферою виникнення, труднощами регулювання» [161, с.129].

В основі Придністровського конфлікту як конфлікту етнополітичного перш за все лежить суперечність, зіткнення. Суб'єктами цього конфлікту є різноманітні індивіди, малі та великі соціальні групи, організовані в соціальні (політичні, економічні та інші структури) об'єднання, які виникають на формальній та неформальній основі у вигляді політизованих соціальних груп, економічних, політичних, етнічних груп тиску, кримінальних груп, які домагаються певних цілей [123, с.116]. Про діяльність суб'єктів Придністровського конфлікту мова йтиме в наступних параграфах нашого дисертаційного дослідження.

Щодо класифікаційної характеристики форм прояву Придністровського конфлікту, то в сучасній науковій літературі стає дедалі більш поширеною думка про відмінність протікання етнополітичних конфліктів у демократичній і тоталітарній політичній системах. Більшість дослідників переконані в тому, що, на відміну від систем демократичної форми правління, у тоталітарних політичних системах етнополітичний конфлікт (до якого ми відносимо також і Придністровський конфлікт) має латентну форму, позаяк в основі тоталітаризму є насильницьке впровадження егалітарного світогляду, який по своїй суті характеризується прагненням до усунення національних бар'єрів і побудови життя на принципах інтернаціоналізму, а також у разі потреби здатний репресивними засобами припинити будь-який конфлікт [162, с.395].

В умовах тоталітарної системи етнічні спільноти не отримують «офіційного» дозволу на створення структурно оформленої групи, що усвідомлює свою несхожість із рештою. Іншими словами, створюється «розрізнена одноманітність», що необхідна, як зауважує Х. Арндт, для зміцнення тоталітаризму [4, с.220]. Тоталітарні системи також практикують цілий комплекс дій та заходів, спрямованих на «заморожування» об'єкта етнополітичного конфлікту. В цьому напрямку вони використовують перш за все основні постулати тоталітарної ідеології, яка у вирішенні національного питання базується на настановах «інтернаціоналізму», а відповідно нівеляції та замовчуванні будь-яких національних проблем. При цьому, поняття

«націоналізм» на офіційному рівні набуває винятково негативного тлумачення і розглядається суто в межах конфронтаційної конструкції «інтернаціоналізм – буржуазний націоналізм» [5, с. 188].

У СРСР, як державі тоталітарного типу, в 70-х рр. ХХ ст. було проголошено створення нової історичної спільності – «радянського народу», на основі соціалістичної суспільної свідомості, комуністичних цінностей та ідеалів. При цьому, наявні національні проблеми радянською владою, або замовчувалися або кваліфікувалися як пережитки «буржуазного минулого». Все це в подальшому впливало на те, що Придністровський конфлікт, поряд з іншими етнополітичними конфліктами пострадянського простору, відразу набирав загострених форм, що й привело до збройного протистояння.

Даючи класифікаційну оцінку Придністровському конфлікту, зазначимо, що в ньому конфліктуючі сторони активно експлуатують «образ ворога». Зокрема, влада самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки (ПМР) головною загрозою для мешканців регіону оголосила прагнення частини молдовського політикуму «возз'єднатися» в одній державі з Румунією, натомість влада офіційного Кишинева на початковій стадії боротьби з придністровськими сепаратистами активно експлуатувала тезу про боротьбу з «прокомуністичним bastіоном» у Придністров'ї.

Використаний учасниками конфлікту в Придністров'ї підхід влучно охарактеризував відомий англійський націолог Е. Сміт, наголосивши на тому, що «рухи, які не можуть будувати свої претензії на існування тривалих культурних традицій, прагнуть відкрити або «анексувати» чужу історію й культуру, щоб забезпечити собі культурну спадщину, без якої жоден націоналізм не може здобути визнання» [285, с.16].

Говорячи про Придністровський конфлікт, як конфлікт етнополітичний, слід також звернути увагу і на систему класифікації основних причин виникнення подібного роду конфліктів. У сучасній науці існують різні теоретичні підходи щодо пояснення причин етнополітичних конфліктів:

неомарксистський, модернізаційний, статусно-груповий, культурно-плюралістичний, ціннісний, інструментальний тощо.

Зокрема, представники немарксистського підходу вбачають причини виникнення національного і регіонального сепаратизму в нерівномірному розвитку територій. Зокрема, розрив у показниках рівня життя між високорозвинутими і периферійними регіонами може тлумачитися в термінах панування і підпорядкування: один народ «сидить на шиї іншого» та експлуатує його сировинні й людські ресурси. Цей аргумент використовується політичними елітами як найважливіший аргумент етнічної мобілізації групи [288, с.126-128].

Згідно з модернізаційним підходом, перехід до сучасної ринкової економічної моделі породжує конкуренцію між етнічними групами за використання ринкових можливостей і доступ до найефективніших видів діяльності. При цьому в умовах кризи, у поліетнічних суспільствах зазвичай загострюється конкуренція різних етнічних груп за робочі місця, власність, доступ до ресурсів тощо. Це є поживним ґрунтом для проявів як побутового, так і поліетнічного націоналізму [285, с.56].

Для з'ясування причин появи етнополітичних конфліктів часто використовується статусно-груповий підхід. Згідно з ним, етнос має можливість порівнювати свій статус із становищем інших груп, використовуючи такі показники, як тривалість життя, народжуваність і смертність, обсяг суспільних благ, що отримує етнос в цілому або його окремих представників, можливість розвивати власну культуру, представництво у професійно-класових групах та у структурах влади, обсяг політичних прав, політичного суверенітету. Низький статус породжує психологічний стан меншовартості і стимулює рухи, спрямовані на зміну статусу.

Згідно з культурно-плюралістичним підходом міжетнічні конфлікти невідворотні, якщо в межах однієї політичної системи об'єднуються дуже різні за етнокультурними ознаками народи. Процеси культурної уніфікації провокують захисний націоналізм – бажання зберегти свою самобутність. На

думку американського політолога С. Гантінгтона, найбільш гострі конфлікти сучасного світу відбуваються по лініях культурних (цивілізаційних) відмінностей між етнічними і релігійними групами. Такі конфлікти, як зазначає відомий вчений, запрограмовані в суспільствах так званого «розколотого» типу, тобто таких, які об'єднують у своєму складі населення, що належить до різних цивілізацій, наприклад, ісламської і християнської, ісламської та іудейської тощо [320, с.187].

У відповідності до інструментального підходу, націоналізм розпалюється лідерами та елітами, які в боротьбі за сфери економічного і політичного впливу застосовують всі методи для етнічної мобілізації, використовуючи для цього етнічні символи, гасла культурного відродження та державного суверенітету [346].

Поряд з цим, дослідники етнополітичної конфліктності на сьогоднішній день здійснюють спроби класифікації або типологізації етнополітичних конфліктів за наступними критеріями. Так, за характером дії конфлікуючих сторін виділяють насильницькі та ненасильницькі конфлікти. Насильницькі конфлікти проходять у вигляді відкритого протистояння, участі бойових сил, депортацій та «етнічних чисток». Ненасильницькі конфлікти відбуваються у формі мітингів, демонстрацій, пікетів, голодувань, акцій громадянської непокори.

Одна із загальноприйнятих типологій передбачає поділ етнополітичних конфліктів за особливостями суб'єктів конфлікуючих сторін. Виділяють конфлікти між етнічною групою та державою (Абхазія, Нагірний Карабах, Країна басків в Іспанії) та конфлікти між етнічними групами (сербамии та албанцями в Косовому; киргизами і узбеками в Ошській області Киргизстану).

Також етнополітичні конфлікти поділяють за сферами проявів та причинами виникнення на етнотериторіальні, етноекономічні, етнокультурні, етнорелігійні, етнопсихологічні, етноісторичні тощо.

Будь-який етнополітичний конфлікт як форма соціально-політичного конфлікту, крім специфічних особливостей, відзначається низкою

закономірностей. Так сучасний дослідник Н. Белітсер визначає такі основні закономірності етнополітичних конфліктів, як:

- переважна більшість етнічних конфліктів мають політичну складову, тобто більшою чи меншою мірою вони є етнополітичними;

- в одних випадках етнічність може бути лише «камуфляжем» політичної боротьби, в інших – мова може йти про «зворотний камуфляж», коли за політичними гаслами і декларованими цілями приховується гострий етнічний конфлікт;

- етнополітичні конфлікти переважно мають статусну природу: предметом таких конфліктів найчастіше буває політичний статус етнічної групи, тому однією з найважливіших причин розгортання конфлікту стає зміна взаємодії етнічних груп або середовища цієї взаємодії, при якій економічний або політичний статус однієї з них сприйматиметься її членами як неприйнятний;

- етнополітичні конфлікти – не тільки і не стільки конфлікти інтересів, скільки конфлікти ідентичностей, оскільки участь у конфлікті переважно на основі групових мотивів обов'язково передбачає ототожнення людини з групою, що бере участь у конфлікті, її етнічну ідентифікацію;

- політичний конфлікт у процесі його розгортання часто набуває етнічної підстави. Так, конфлікти політичних еліт різного рівня, наприклад, державного і регіонального, можуть виникнути як ресурсні;

- унаслідок надмірної емоційної складової етнічної ідентичності етнополітичні конфлікти відрізняються високим рівнем ірраціональності, що виражається у значному потенціалі агресивності, ненависті та ворожості сторін конфлікту і вибору стратегії взаємодії, що далеко виходять за рамки раціонального усвідомлення інтересів;

І як результат, для етнополітичних конфліктів є характерним повне домінування деструктивного потенціалу над його конструктивною складовою, оскільки сторони конфлікту, як правило, існують у різних системах «ціннісних координат» [344].

Всі вищезазначені класифікаційні характеристики притаманні також і Придністровському конфлікту.

Таким чином, врахування вищезазначених класифікаційних характеристик дозволить нам дати об'єктивну оцінку історії Придністровського конфлікту, з урахуванням різних його складових, суспільно – політичних, економічних, мовно – культурних та зовнішньополітичних чинників, які прямо чи опосередковано впливали на його протікання. Однак, при цьому слід мати на увазі, що незважаючи на всі вищезазначені класифікаційні характеристики, кожен етнополітичний конфлікт має свою унікальність або феноменальність. Стосовно Придністровського конфлікту, то його унікальність полягає перш за все в тому, що в ньому практично відсутні, або ж не грають визначальної ролі, такі складові як етнічна чи релігійна. Відсутні і які-небудь історичні паралелі, які могли б служити місцевим прецедентом в розвитку конфлікту, так як протягом віків не було зафіксовано яких-небудь серйозних конфліктних ситуацій в цьому регіоні. Конфлікт розгорівся у зв'язку з розпадом Радянського Союзу, і головними складовими в ньому являються політична, ідеологічна і геополітична [91, с. 48-49].

В контексті визначення періодизації Придністровського конфлікту слід зазначити, що найбільш спрощеним в цьому розумінні є конфліктологічний підхід, у відповідності до якого, цей конфлікт, як будь-який етнополітичний конфлікт проходить своєрідну конфліктну стадійність свого розвитку. У відповідності до цієї періодизації Придністровський конфлікт проходить у своєму розвитку три стадії:

Перша стадія є передконфліктною (латентна). Для неї характерне посилення етноцентристських настроїв; пропаганда негативних стереотипів щодо іншої національності; зростання соціальної та етнічної напруженості; небажання учасників конфлікту мирно вирішувати проблему. Тобто на цій стадії формується психологічна готовність сторін до майбутнього протистояння.

Друга стадія є стадією конфліктною. У рамках цієї стадії відбувається найжорсткіший формат взаємодії сторін, які задіяні в конфлікті. Це – протиборство учасників конфлікту, які не бажають примирення.

Третя стадія – це стадія врегулювання етноконфліктної ситуації. У цей час створюються підстави для мирного врегулювання конфлікту; «образ ворога» трансформується в «образ партнера». На цій стадії досягається консенсус, тобто згода щодо припинення конфлікту. На ній зазвичай, для врегулювання етнополітичних конфліктів використовуються примусові (етнічне домінування) та консенсусні методи (консоціація, арбітраж), передбачаються і територіальні методи розподілу влади (регіональна автономія, федералізм, кантонізація).

При цьому, як засвідчує історична практика, найрадикальнішим методом «вирішення» етнополітичного конфлікту є геноцид та депортація.

Стосовно історичної періодизації Придністровського конфлікту, то на сьогоднішній день ми можемо констатувати відсутність серед дослідників єдиного усталеного підходу. Це обумовлено двома обставинами, по-перше відсутністю теоретичних розробок про природу етнополітичного конфлікту і місце етнічної чи регіональної ідентичності в ньому і по-друге, відсутністю достатньої кількості історичного матеріалу, який дозволив би дослідникам в повному обсязі розкрити сутність та динаміку Придністровського конфлікту. Негативно на це також впливає і надмірна заполітизованість цієї проблеми у сучасних дослідженнях.

Одними з перших історичну періодизацію конфлікту у Придністров'ї розробили вчені Тираспольського Державного університету ім. Т.Шевченка – М. Бабілунга і Б. Бомешко. В основу їх періодизації були покладені 2 принципи: 1) інформаційний, що складається з переліку подій кожного періоду (від дати до дати) і 2) трансформаційний, що розкриває динаміку соціально - політичних змін, які проходили у Придністровському регіоні [14,с.113-114;16, с.13-16].

Зазначені дослідники у своїй періодизації виділяють п'ять етапів Придністровського конфлікту.

Так, перший етап охоплює період кінця 1988 р. і триває по серпень 1989 р. В цей період відбувалось зародження в Молдові національних груп і гуртків, формування ідеології молдовського державного націоналізму, прийняття мовних законів, що на думку авторів обмежували права немолдовського населення. В Придністров'ї в цей період усвідомлюють необхідність самозахисту від Молдови, що активно підігрівалося російською пропагандою.

Другий етап тривав з серпня 1989 р. по серпень 1990 р. Він ознаменувався приходом до влади прорумунськи орієнтованого Народного Фронту Молдови та провалом спроб мирним шляхом вирішити Придністровську проблему.

На третьому етапі, який охоплює період з серпня 1990 по лютий 1992 рр.) були зроблені перші кроки у формуванні у Придністров'ї незалежних від Молдови інститутів державної влади.

На четвертому етапі (березень 1992 – серпень 1992 рр.) відбулось збройне протистояння та військові дії між Молдовою та самопроголошеною Придністровською Молдавською Республікою, в результаті якої обидві сторони зазнали багаточисельних людських та матеріальних втрат.

П'ятий етап, що розпочався з серпня 1992 року, триває і досі. Його основним змістом є малопродуктивний переговорний процес [16, с. 23-24].

В свою чергу сучасна дослідниця Губогло О. запропонувала свої критерії періодизації Придністровського конфлікту. До них зокрема відносяться критерій нормативно – правовий, який враховує основоположні політичні документи та міжнародні договори, які загалом визначали характер взаємовідносин між Кишиневом і Тирасполем, а також критерій військово – політичний, який стосується визначення чинників, які призвели до збройного протистояння у Придністровському конфлікті. [88, с. 75]. Враховуючи ці критерії дослідниця поділила Придністровський конфлікт на дві фази: «кровну» та «безкровну» [90, с. 180-184].

Серед сучасних періодизацій Придністровського конфлікту, як на нашу думку, заслуговує на увагу і періодизація, яка була розроблена російською дослідницею Цукановою О.В. [325, с.291-294]. Вона стала першою, яка намагалася виділити хронологічні рамки і основні періоди етапу конфліктної взаємодії у Придністровському конфлікті. Цей етап нею умовно поділяється на три основні періоди.

Перший період отримав назву як «фаза збройного протистояння» і охоплює часовий проміжок з 1 березня по 29 червня 1992 р. Цей етап характеризувалася високою інтенсивністю дій протидіючих сторін, наслідками чого стали жертви з обох сторін, потоки біженців, значний матеріальний збиток. Ескалації конфлікту припадає на 19-21 червня 1992 року, коли відбувалися бої за місто Бендери.

Другий період названий, як «фаза збалансованої протидії» і триває з липня 1992 р. по квітень 1994 р. Початком цього періоду вважається підписання 21 липня 1992 року президентами Молдови М. Снегуром і Російської Федерації Б. Єльциним угоди Про принципи врегулювання конфлікту у Придністров'ї, в якій визнавалася територіальна цілісність Молдови і права Придністров'я «самостійно вирішувати власну долю». [289]. Суперечливість цих двох положень вказує на відсутність конкретних рішень і намагання сторін лише заморозити конфлікт. Тим не менш дана угода допомогла припинити бойові дії і створити між протидіючими сторонами зону безпеки із спільними миротворчими контингентами під керівництвом Об'єднаної контрольної комісії.

Третій період, або «фаза конфліктної взаємодії» розпочався 28 квітня 1994 і триває до сьогодні [325, с. 294].

Ми в свою чергу, зважаючи на об'єкт і предмет нашого дисертаційного дослідження, вважаємо за необхідне періодизацію О. Цуканової доповнити початковим етапом, початком якого послужили політична конфронтація в тодішній Молдавській РСР з мовної проблеми в 1988 р. Разом з тим, вважаємо за доцільне поділити останню фазу конфліктної взаємодії на декілька періодів:

Так на нашу думку, перший період, розпочався з підписанням спільної Декларації 28 квітня 1994 року. Він характеризувався значними успіхами у переговорах з безпекових питань. Як видно з опрацьованих нами матеріалів саме безпекові проблеми після збройного конфлікту цікавили протидіючі сторони, тому питання статусу Придністров'я не мало такого нагального характеру. У 1995 році були підписані угоди про незастосування у взаємних відносинах військової сили й економічних санкцій та про кордони з Україною. 19 січня 1996 року Республіка Молдова, Російська Федерація та Україна підписали спільну Декларацію, в якій підкреслювалася суверенність і територіальна цілісність Молдови [326, с. 135].

Для другого періоду характерним були спроби врегулювання статусу «ПМР». Початок йому поклали підписання меморандуму «Про основи нормалізації відносин між Республікою Молдова і Придністров'ям» 8 травня 1997 року. Цей меморандум уперше підтверджує наміри сторін будувати свої відносини в рамках спільної держави в кордонах Молдавської РСР на січень 1990 року [70, с.182].

Початок третього періоду поклали парламентські вибори у лютому 2001 року, на яких перемогу здобула Комуністична партія Молдови, керівництво якої, у зв'язку із набуття в цей час Молдовою членства у Світовій організації торгівлі (СОТ) запровадило проти «ПМР» нові тарифні обмеження [70,с.178]. В цей період відносини між центром і придністровським регіоном набули кризового характеру.

Четвертий етап розпочався у 2003 р. і характеризується з одного боку стабілізацією політичної ситуації в Придністров'ї, з іншого боку активізацією діяльності зовнішніх акторів, зокрема РФ, США і країн ЄС у сфері врегулювання конфлікту. В цей період Молдова почала демонструвати проєвропейську зовнішню орієнтацію, що в свою чергу призвело до загострення відносин з Росією. В цей період РФ посилює дедалі більший вплив на Придністров'я.

Грудень 2013 року нами розглядається нами як початок п'ятого і на сьогоднішній день останнього етапу в історії Придністровського конфлікту. В цей період Верховна рада Придністров'я прийняла закон про застосування на території ПМР Російського федерального законодавства, а в березні 2014 року (після початку анексії Криму) відбулося звернення «ПМР» до Держдуми Росії із проханням розробити закон, який дозволив би прийняти Придністров'я до складу Російської Федерації [256]. Виходячи з цього, цей етап нами розцінюється, як «замороженням» переговорного процесу і посиленням впливу Росії на Придністровський регіон.

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що Придністровський конфлікт за своїми класифікаційними характеристиками відноситься до етнополітичних конфліктів, який у своєму історичному розвитку проходить всі стадії конфліктної взаємодії, які притаманні саме для цього виду конфліктів. Однак, як і всякий конфлікт, Придністровський конфлікт також має свої регіональні особливості, до яких ми в першу чергу відносимо те, що основними чинниками, які його спричинили і в подальшому визначали його подальшу ескалацію були не етнічні чи релігійні, а саме політичні чинники.

3.2. Початковий етап конфлікту

На початок політики горбачовської «перебудови», яка була проголошена на квітневому пленумі ЦК КПСР в 1985 р., більшість корінного населення МРСР не ототожнювало себе з румунами і свято вірило в те, що говорить молдавською, а не румунською мовою. Лише нечисленний прошарок інтелігенції був більш поінформований про історичне минуле, аніж це дозволяла радянська тоталітарна система, оскільки вони читали в оригіналі твори румунських класиків та істориків і знали про існування таємних додатків до пакту Молотова-Ріббентропа тощо. Саме представники цього прошарку, починаючи з літа 1988 року, в Кишиневі почали створювати молдавські

етнокультурні об'єднання в основу діяльності яких була покладена «ідеологія етнічної державності». Суть цієї ідеології полягала у визнанні того, що молдавани і румуни є єдиною нацією, і в найближчій історичній перспективі повинні бути об'єднані в єдину державу [89, с. 173]. Ідеологами цього руху виступили представники досить тонкого шару уніоністськи налаштованої щодо Румунії інтелігенції: письменники, поети, журналісти, артисти, викладачі вузів. Вони розгорнули широку кампанію в ЗМІ по «відновленню історичної правди» [280, с. 146].

Розробляючи свою ідеологічну доктрину, теоретики «етнічної державності» не збиралися обмежуватися лише землями між Прутом і Дністром, а доводили необхідність об'єднати всю Молдову. Восени 1988 р. «румуністи» приступили до обґрунтування ідей про надання державного статусу тільки молдавській мові, про визнання її ідентичності з румунською та про її переклад на латинську графіку. З'явилися гасла типу «Одна мова – один народ!» [6].

Тут слід зазначити, що Молдова була першою з радянських республік, яка ініціювала мовне законодавство, яке своє суттю спрямовувалося на переклад алфавіту з кирилиці на латиницю. Вимоги, щодо статусу мови, були «сформульовані» в трьох пунктах: 1) молдавська мова повинна бути проголошена державною мовою республіки; 2) має відбутися суспільне визнання того, що молдавська і румунська мови являють собою одну і ту ж мову; 3) відмова від кирилиці і повернення до латиниці, у зв'язку з чим О. М. Губогло робить висновок, що в міжетнічних відносинах важлива роль в даному випадку належить вирішенню мовних проблем [90, с. 180].

Поряд з рухом за надання молдавській мові статусу державної, рухи і партії широко використовували в ході політичних дискусій історичні аргументи. У центрі виявилось питання про оцінку переломних моментів історії Молдавії, пов'язаних із кардинальними змінами державного статусу Молдови, а саме акти 1812, 1918 та 1940 рр., які визнавалися тепер, як такі, що нанесли значної шкоди молдовській державності зокрема і молдовському

національному руху загалом. Так, у червні 1990 р. офіційна влада Кишинєва оголосили незаконним і таким, що не має юридичної сили, Пакт «Молотова-Ріббентропа» й Акт Верховної Ради СРСР про створення Молдавської РСР в 1940 р. на основі визволеної від румун Бессарабії і Молдавської автономії у складі України, що існувала з 1924 по 1940 рр. З цього приводу В. Михайлов справедливо зазначає, що психологема початкового розмежування населення Молдови загалом проста: «молдавани, захоплені райдужними обіцянками національного «ізму», спрямували свій стражденний погляд виключно в «прекрасне майбутнє», а немолдовани, підтримувані обіцянками центру, душею залишилися в зручному минулому» [201, с. 58].

На противагу цьому, 11 серпня 1989 року у Тирасполі було створено Об'єднану раду трудових колективів (ОРТК), яка одразу виступила проти курсу на зближення з Румунією, і яка стала організатором величезних страйків в регіоні. У листопаді цього ж року саме ОРТК висунула ідею створення на території Придністров'я автономної республіки [36]. Поряд з цим, ОРТК виступила з ідеєю проведення локальних місцевих референдумів, що відіграли велику роль у всіх подальших процесах з легалізації Придністров'я. Так, у грудні 1989 р. з приводу створення у складі МРСР «Придністровської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки» у м. Рибниця пройшов перший такий референдум. Таких місцевих референдумів було кілька [36].

В ідеологічному ж плані керівництвом ОРТК було заявлено, що Придністров'я виступило проти т.зв. ідеї «нацизму, який підняв голову у Молдові» [41]. Особливої критики з боку ОРТК піддалися заяви лідерів Народного фронту про об'єднання з Румунією, яку пам'ятали як союзника гітлерівської Німеччини та окупанта.

Після цього, в тогочасному молдовському суспільстві розпочалася політична конфронтація між різними етнічними групами з мовної проблеми. Приводом для цієї конфронтації послужив, прийнятий Верховною Радою МРСР 1 вересня 1989 року «Закон про функціонування мов на території Молдавської РСР». В Статті 1 цього закону зазначалося що «Відповідно до Конституції

(Основного закону) Молдавської РСР державною мовою Молдавської РСР є молдавська мова, що функціонує на основі латинської графіки»[115]. Ця стаття також значно розширяла сферу вживання молдавської мови як мови державної та мови «інтернаціонального спілкування» [115].

Далі у Статтях 3-4 було підкреслено, що російська мова як мова міжнаціонального спілкування в СРСР і використовуватиметься на території республіки поряд з молдавською мовою, що забезпечує здійснення реальної національно-російської і російсько-національної двомовності. При цьому, Молдавська РСР гарантує використання української, російської, болгарської, єврейської, ідиш, циганської, мов інших етнічних груп, що мешкають на території республіки, для задоволення національно-культурних потреб» [115].

Однак, незважаючи на ці гарантії і закріпленій законом особливий статус російської мови як мови міжнаціонального спілкування, в Придністров'ї цей закон розглядався як дискримінаційний, що викликало в регіоні масові протести та страйки. 21 серпня 1989 р. в придністровському регіоні розпочався страйк проти прийняття мовного закону, в цей час також вийшов у світ перший номер газети «Страйкуючий Тирасполь» [21].

Головні вимоги протестуючих полягали у запровадженні на Придністров'ї російської мови як другої державної і відмова від переведення молдовської мови на латиницю [368].

Після прийняття Закону про мову новий молдавський парламент започаткував перейменування в Молдові вулиць та населених пунктів. Зокрема перейменуванню підлягали назви, які містили радянську символіку, вони замінювалися назвами або румунського походження. або новими іменами, що мали значення для молдовського національного руху. Так, Ленінський проспект, як головний проспект Кишинева був перейменований в проспект Стефана Великого, Площа Перемоги – в Площу Великої Національної Асамблеї, вулиця Іскри – в Бухарестську вулицю (як за часів Румунського правління) [17, с. 43] тощо. Зазнала змін і назва самої республіки: 5 червня 1990

р. Молдавську Радянську Соціалістичну Республіку перейменовано в Радянську Соціалістичну Республіку Молдова.

Всі ці нововведення викликали обурення з боку російськомовного населення, особливо після того, як в умовах свободи слова, що раптом звалилася на суспільство завдяки «перебудові» і горбачовській політиці «гласності», на мітингах Народного фронту Молдови, що йшов в авангарді процесу молдавського національного відродження, воно почуло думку про необхідність радикального вирішення усіх проблем шляхом об'єднання Молдавської РСР з Румунією.

Таким чином, суперечки з приводу державної мови призвели до глибокого розколу суспільства.

Тогочасну ситуацію намагалося використати у свою користь і керівництво Придністров'я, яке, як нами вище зазначалося, було представлено в основному росіянами і українцями і було зорієнтоване на збереження тісних зв'язків з московським центром. До того ж слід відмітити, якщо історично основна частина Молдови була більш схильна до орієнтації на Захід, то Придністров'я демонструвало чітку орієнтацію на Росію. Російськомовні мешканці Придністров'я досі пов'язують сучасний румунський націоналізм із реваншистським фашизмом, що обумовлюється наслідками радянської пропагандистської роботи після Другої світової війни. [368]. Їхнім лідером стає І. Смірнов, який переїхав до Тирасполя у 1987 р. [337].

При цьому, значний відсоток міського населення Придністров'я на початок 90-х рр. ХХ ст. вважали саме СРСР своєю батьківщиною а не Молдавську РСР. Згідно з останнім радянським переписом населення 1989 р. національні меншини, які пізніше стали «російськомовним населенням», склали 35% населення Молдавської РСР. У Придністров'ї (без м. Бендери) мешкало 39,9% молдаван, 28,3% українців і 25,4% росіян. Найчисельнішою національною меншиною в МРСР, за даними перепису 1989 р., були українці (600366 осіб, або 13,8%), проте лише близько 50 тис. з них назвали рідною мовою українську. [322, с.162].

Конфлікт між лівим і правим берегами Дністра набув нового розвитку після проведення в лютому - березні 1990 р. перших демократичних виборів до Верховної Ради МРСР, у яких усе населення республіки взяло активну участь. На лівому березі Дністра було виділено 64 виборчих округи, і на більшості з них депутатами було обрано кандидатів, яких висунула ОРТК, у тому числі й І. Смирнов [337].

В результаті цих виборів радянська компартійна номенклатура повністю втратила владу в республіці. До влади прийшли представники Народного фронту, який об'єднав як націонал-демократів, так і ультра-націоналістів. Уряд Республіки Молдова очолив М. Друк, який підтримував ідею унії Молдови й Румунії [184, с.154]. Згодом новий молдовський парламент проголосував за румунський триколон як державний прапор МРСР, а 23 червня 1990 р. було ним ухвалено Декларацію про державний суверенітет Молдавської РСР.

В тих умовах придністровська компартійно-радянська номенклатура втрачала свій попередній вплив як в республіканських структурах, так і в молдовському суспільстві загалом. З іншого боку, прийнята вищим законодавчим органом Молдавської РСР Декларація про державний суверенітет Молдови відокремлювала її від Союзного центру, без підтримки якого вона ризикувала повністю втратити владу у Придністровському регіоні [300]. Виходячи з цього, Придністровська правляча верхівка розпочинає активну компанію, направлену на збереження СРСР від цілковитого розпаду. Для блокування цього процесу було обрано відповідний політичний інструмент у вигляді регіонального сепаратизму.

Так, перший з'їзд депутатів Придністров'я всіх рівнів, який відбувся 2 червня 1990 р. в с. Паркани, не визнав резолюцію Парламенту Молдови яка стосувалася підтримки незалежності Литви. На противагу делегати з'їзд активно підтримали зусилля Союзного центру, зокрема тодішнього Президента СРСР М. Горбачова направлени на збереження СРСР. 2 серпня 1990 р. Придністров'я відмовляється від Молдовського триколону і продовжувало використовувати як свій офіційний прапор Молдовської РСР [193, с.39-40]. 18

серпня 1990 р. у м. Комраті, що на півдні МРСР, було проголошено «Гагаузьку республіку у складі СРСР», а 2 вересня цього ж року було заявлено про створення «Придністровської Молдавської РСР у складі СРСР» [336, с.191], яка 5 листопада 1991 р. була перейменована у Придністровську Молдавську республіку (ПМР) [328].

Все це призвело до ще більшого нагнітання конфліктної ситуації.

На сьогоднішній день більшість придністровських дослідників висловлюють думку, що на 1991 р. Придністров'я не загрожувало суверенітету Республіки Молдова. Як вагомий аргумент, вони наводять те, що в перші місяці існування ПМР, в неї були відсутні озброєні військові формування, тоді як Молдова отримала військову техніку і озброєння частин Радянської Армії, розташованих на її території [319, с.106]. Придністровські науковці також вважають, що в 1991 р. Придністров'я не загрожувало навіть територіальній цілісності Молдови, оскільки створення придністровської державності не передбачало його автоматичного виходу із складу Молдови. Навпаки, проведені в 1990 році референдуми, як і всі наступні пропозиції придністровського керівництва про створення тут Єдиної економічної зони чи про запровадження автономного статусу краю, планувалися в рамках єдиної республіки [44, с.445].

Однак, починаючи з осені 1990 р. Кишинів здійснив спроби вирішити «придністровську проблему» силовим шляхом, що призвело до жертв серед мирного населення. Так, 2 жовтня 1990 р. молдовське керівництво відправило війська МВС на кордон з Придністров'ям. В ході збройної сутички між поліцією і озброєними громадянами в м. Дубосари 2 листопада цього року, шість осіб було вбито і тридцять поранено під час зіткнень. Після цих подій, придністровська влада оголосила надзвичайний стан, одночасно розпочалося формування добровольчих загонів, які повинні були не допустити взяття Дубосар під контроль офіційної влади Молдови. Паралельно були також заблоковані мости через Дністер [15, с. 73].

Міжетнічна напруга перекинулась і до Кишинева, де 12 жовтня 1990 р. в бійці з росіянином, який образливо відгукнувся про новий прапор Молдови, загинув громадянин Молдови Дмитро Молдовану. Його похорони 15 листопада цього року перетворились в масову демонстрацію, в ході якої загони молодиків молдовської національності, чисельністю до 100-200 чоловік напали на російськомовних, вривались в громадські місця і били тих, хто не розмовляв по молдовськи [15, с. 76].

На фоні етнічної напруги Парламент Молдови відновив свою роботу 12 листопада 1990 р. З метою запобігання кровопролиттю була навіть створена парламентська погоджувальна комісія на чолі з П. Лучинським. В результаті роботи цієї комісії 21 листопада 1990 р. було прийнято в першому читання доповнення до конституції Молдови, в якому містилися гарантії права етнічних груп, що проживали в республіці. Однак, це аж ніяк не розрядило ситуації, оскільки, депутати як від Придністров'я, так і від Гагаузії бойкотували засідання Парламенту.

Придністровське збройне протистояння заставило втрутитися в конфлікт і Президента СРСР М. Горбачов, який 22 листопада 1990 р. відправив маршала А. Ахромєєва в Молдову з пропозицією провести 25 листопада вибори в Верховну Раду Придністров'я, з метою стабілізувати ситуацію.

Вибори були проведені і 60 народних депутатів були обрані в парламент Придністров'я: 25 росіян, 18 українців, 12 молдован, 2 болгар, 1 гагауз, 1 туркмен. Новий Придністровський парламент провів 29 листопада 1990 р. першу сесію, на якій вибрав головою І Смирнова [64, с.42]. Однак, молдовський парламент не визнав вибори в Придністров'ї.

Зважаючи на це, у грудні 1990 року був виданий за підписом М. Горбачова указ, в якому зазначалося, що «в ряді прийнятих Верховною Радою Молдавської республіки актів утискаються громадянські права населення немолдавської національності» і вказувалося на необхідність «вжити всіх необхідних заходів щодо нормалізації обстановки, безумовного дотримання прав громадян будь-якої національності, недопущення розпалювання

міжнаціональних конфліктів». У тому ж указі рішення про проголошення ПМРСР визнавалося таким, що не має юридичної сили [311].

1991 р. став визначальним у процесі визрівання Придністровського конфлікту. Так, 17 березня 1991 року молдовським керівництвом був бойкотований ініційований М. Горбачовим Всесоюзний референдум про майбутнє Радянського Союзу. Молдовські політики заявили, що проведення подібного референдуму буде означати злочин проти самих себе. На правому березі Дністра представники молдовських організацій заблокували всі спроби створити виборчі ділянки для проведення референдуму. Однак, на лівому березі Дністра референдум був проведений, і кількість тих хто голосував за збереження Радянського Союзу становила майже 93% [318, с. 190].

В ході серпневого перевороту 1991 р. реакції Кишинєва і Тирасполя на події в Москві була діаметрально протилежними. Так, за підтримку Державного комітету з надзвичайного стану був затриманий в Кишинєві лідер Придністровської республіки Ігор Смирнов. Арешт І. Смирнова спричинило хвилю обурення і протестів на Придністров'ї. У відповідь придністровський жіночий комітет оголосив блокаду залізниці на Лівому березу Дністра. Так як практично всі комунікаційні лінії Молдови з рештою Радянського Союзу проходили через тираспольський вузол, молдовська влада була змушена випустити І. Смирнова.

25 серпня 1991 р. була прийнята Декларація про незалежність Придністровської Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки (ПМРСР). В цей час конфлікт між Молдовою і Гагаузією досягнув кульмінації, коли 23 серпня 1991 р. Молдовське Міністерство внутрішніх справ заарештувало гагаузьких лідерів С. Топала і М. Кенделягіна, звинувативши їх в підтримці путчу проти М.Горбачова [91, с. 52].

Події в Москві пришвидшило прийняття Молдовою Декларації про суверенітет. Декларація була проголошена Керівником молдовського Парламенту А. Мошану 27 серпня 1991 року. Документ анулювала пакт Молотова – Ріббентропа і визнавав незаконною анексію Радянським Союзом

Бессарабії у 1940 році. Також вона закликала Організацію Об'єднаних Націй прийняти Молдову у якості її повноправного члена і просила визнання своєї незалежності у керівників держав світу [83, с.148].

В подальшому, слідом за Декларацією про суверенітет Молдови було прийнято низку законодавчих актів, направлених на відділення республіканських інститутів від центральних і розвиток місцевого контролю за функціями, які раніше були у юрисдикції Москви. В день проголошення суверенітету Парламент випустив Указ, що відміняв всі статті республіканської Конституції, що стосувались членства Молдови в Радянському Союзі.

В тих умовах частина молдовського населення республіки, які були симпатиками Народного Фронту Молдови, підтримала ідею виходу республіки із складу СРСР і відреагувала на цю подію великими святкуваннями – люди вийшли на вулиці, несли національні прапори, співали і танцювали [137].

Однак, як показав подальший розвиток подій, це святкування було передчасним. Через невирішеність своїх міжетнічних проблем перед новоствореною молдовською державою постала складна проблема щодо її офіційного визнання як повноцінного суб'єкта міжнародного права і міжнародних відносин. Тільки Румунія та Литва, а згодом Грузія і Вірменія, на самому початку визнали Молдову, як самостійну державу.

Таким чином, останні роки існування СРСР, показали значну кількість невирішених на території МРСР проблем, які стали результатом радянської національної політики в регіоні, яку вона проводила протягом часу перебуванні території цієї республіки у складі СРСР. Фактично вже на цьому, початковому етапі чітко прослідковується початок нового конфлікту, який в подальшому переріс у збройне протистояння.

3.3. Придністровський конфлікт у період 1992 – 2014 рр.

Насильство в Придністров'ї вибухнуло в перші місяці 1992 р. і тривало до середини липня. В цьому відношенні слід зазначити, що починаючи з цього

часу Придністровський конфлікт вступив у фазу збройного протистояння. На той час, основу Збройних Сил ПМР становила Республіканська Гвардія (РГ), яка складалася із управління з підрозділами бойового технічного і тилового забезпечення та чотирьох окремих батальйонів. Згідно штату загальна чисельність РГ була визначена в межах біля 2 тис. чоловік, при цьому батальйон повинен був за штатом складатися з 446 чоловік, в тому числі 44 офіцерів, 29 прапорщиків, 370 солдатів і сержантів. Реально, станом на початок 1992 року, чисельність РГ досягала 99 чоловік. 14 лютого 1992 року Президент ПМР своїм указом затвердив і ввів у дію загальновійськовий статут Збройних Сил ПМР [225, с.37].

Ми загалом поділяємо загальноприйнятю в молдовській історіографії думку, що саме 1 березня 1992 р. слід вважати датою початку повномасштабної війни. Тому, зважаючи на об'єкт досліджуваної проблеми з історичних позицій, ми звернемо особливу увагу на описі та характеристиці перебігу бойових дій в цей період.

В офіційній книзі пам'яті загиблих військовослужбовців Молдови, випущеної Міністерством оборони Республіки до 20-ліття початку конфлікту зазначено, що «гвардійці-найманці і козацтво... розв'язали безперервні бойові дії проти легітимних структур Республіки Молдова» [230].

У відповідь на розстріл міліціонерів 2 березня 1992 року придністровські добровольчі сили, які склалися з гвардійців і козаки оточили будівлю Дубосарського відділу поліції, роззброїли поліцейських, посадили їх в автобус і відправили в будівлю міської ради.

У той же день загін спеціального призначення МВС Молдови вступив в бій з полком 14-ї російської армії, який був розташований біля населеного пункту Кочієри. На допомогу полку прибули козаки і гвардійці. Незабаром молдавський загін сил МВС був витіснений з житлових кварталів козаками, і ними ж сім'ї військовослужбовців 14-ї армії були вивезені в м. Дубосари. Даючи оцінку цим подіям, офіційна придністровська сторона стверджувала, що сім'ї військовослужбовців були взяті в якості заручників [227].

Далі військові дії перемістилися у Дубосарський район, де інтенсивні бої велися біля сіл Кочиєри і Рогів, а також на розвилці Кошниця – Дороцьке.

Перший бій на Рогівській розвилці відбувся в ніч з 13 на 14 березня 1992 р., коли молдовські збройні сили напали на пост гвардійців на Рогівській розвилці траси Дубосари – Рибниця, знищивши чотирьох з них, а також поранивши або взявши в полон інших. Після цього, за інформацією від військового коменданта ПМР, начальника міліції м. Бендери і співробітників Бендерської поліції, група гвардійців за наказом командира батальйону республіканської гвардії ПМР В. Костенко розпочала здійснювати акти помсти. Протягом березня та квітня 1992 р. гвардійцями цієї групи були затримані і вбиті сержант поліції В. Пуріч (знайдений в Дністрі зі слідами побоїв і вісьмома кульовими пораненнями), колишній співробітник поліції С. Павлюк, який до того займався організацією приватного розшукового бюро (знайдений убитим на лівій стороні Дністра).

Одночасно в ніч з 13 на 14 березня відбувся бій біля Кошницької розвилки і села Дороцьке, в ході цього бою молдовська сторона намагалася відрізати Дубосари не тільки з півночі, але і з півдня, намагаючись перерізати і автотрасу Дубосари – Тирасполь, атакувавши позиції Дубосарських ополченців [83, с.312].

Під час збройних зіткнень молдовської сторони з придністровськими збройними силами, що склалися з місцевих Дубосарських ополченців, вони поряд з автоматичною і стрілецькою зброєю, активно застосовували військову техніку, артилерію, зокрема, протиградові установки «Алазань» [91, с. 50].

14 березня 1992 року збройні сили Молдови почали генеральний наступ в районі приміських сіл міста Дубосари. На початку ними була захоплена російська військова частина в с. Кочиєри. Далі було здійснено кілька спроб захопити Дубосарську ГЕС. Однак, це їм не вдалося, оскільки тодішній директор А. Ситников дав вказівку спустити частину води з водосховища [109].

Зважаючи на ситуацію, яка тоді складалася, 28 березня 1992 р. Президент Молдови М. Снегур оголошує надзвичайний стан по всій країні, разом з

Придністров'ям, а також дає розпорядження про ліквідацію і роззброєння придністровської міліції.

Пік протистояння в Дубосарах припав на другу половину травня 1992 року. Так 19 травня п'ятитисячний натовп жителів м. Дубосари опанував частиною танків і зенітних установок «Шилка» 14-ої армії, що поверталися з полігону з с. Афанасівка, і вивів їх на позиції силами повстанців [108], тим самим через кілька днів почавши обстріл збройних частин Молдови.

Військові дії в Дубосарах припинилися лише влітку 1992 року.

Характеризуючи придністровський збройний конфлікт, слід зазначити, що чи не найбільше уваги науковці приділили саме його військово-політичному перебігу, оскільки пам'ять про ці події й досі виступають в якості чинника психологічного впливу на процес врегулювання Придністровського конфлікту. Проте залишається багато питань, які й досі потребують ретельного дослідження, копіткого та неупередженого аналізу саме з позицій історичного розвитку цього конфлікту.

Поряд із збройним протистоянням у Дубосарському районі важливе значення мали і військові дії, які в той час розпочалися за оволодіння м. Бендери в період 19-20 червня 1992 р. в цьому відношенні слід зазначити, що ні до червневих боїв, ані після них, конфлікт не набирав таких гострих форм, та не призводив до таких великих людських жертв та руйнувань. В цьому збройному протистоянні кожна з ворогуючих сторін намагалася довести легітимність своїх претензій на місто, та правомірність своїх дій всіма можливими способами, що зрештою значно ускладнює роботу дослідників. Адже при оцінці будь – якого конфлікту, тим більше конфлікту, який супроводжувався значною кількістю жертв, завжди присутня яскраво виражена емоційна складова, що зрештою значно впливає на об'єктивність її історичної оцінки.

На сьогоднішній день можна назвати чимало праць, в яких так чи інакше показані бендерські події у червні 1992 р. Серед молдовських авторів найбільш об'єктивним можна вважати колишнього лідера республіканської Компартії П. Лучинські, який намагався відобразити свій погляд на воєнне протистояння в

Бендерах[186]. Позиція придністровської сторони висвітлена як у історико-публіцистичних брошурах[16;17;19], виданих майже по гарячих слідах подій, так і у ґрунтовних дослідженнях пізніших років[88;91;94;177].

Серед українських авторів слід назвати, в першу чергу, київського дослідника Г. М. Перепелицю, який у своїй книзі зосередився на політико-правових аспектах конфлікту[232]. Що ж стосується російської історіографії, то доводиться констатувати дивну ситуацію коли напівпубліцистична книга К. Г. М'яло[207] містить набагато серйозніший аналіз, аніж колективна праця військових істориків, присвячена втратам у війнах [26].

Першою ознакою початку військового протистояння в Бендерах, стала поява в небі над містом 15 березня 1992 р. літака, який розкидав листівки з вимогою підкоритися «конституційним вимогам» молдовської влади. Через два тижні, а саме вранці 1 квітня 1992 р. до Бендер увірвалися два бронетранспортери зі співробітниками загону поліції особливого призначення Молдови, які обстріляли пост міліції та гвардії ПМР. В цей день обстрілу був підданий також і автобус, який перевозив працівників однієї з місцевих фабрик та випадково опинився на місці пригоди. Внаслідок цього 14 пасажирів цього автобусу було поранено, а двоє загинули.

Через два дні, а саме 3 квітня 1992 р. в перестрілці біля с. Гиска загинуло четверо молдовських поліцейських [18].

10 квітня 1992 р. тодішній голова адміністрації Придністров'я І. Смірнов направив до Союзного Центру звернення «Про необхідність створення єдиної системи правоохоронних органів Придністров'я» [233, с. 245-248]. Це звернення ще більше загострило ситуацію. Протягом квітня проходили часті перестрілки в різних районах міста та на його околицях, ситуація залишалась напруженою і постійно загострювалась навіть після підписання між обома ворогуючими сторонами 12 квітня робочого протоколу про врегулювання конфлікту. В ніч на 16 квітня на Кишинівському і Ліпканському напрямках одночасно відбулися два кровопролитні бої, в ході яких багато гвардійців ПМР отримали поранення, а зі сторони Молдови були убиті.

Лише після цього, нарешті було досягнуто згоди на розведення конфлікуючих сторін. Розпочала свою роботу депутатська комісія Бендер, Новоаненського і Каушанського районів. В Бендерах з'явилися спільні патрулі з молдовських, українських, російських та румунських представників. 19 квітня сторони розводять свої збройні формування із зони небезпечної близькості. Через день, а саме 20 квітня 1992 р. гвардійці ПМР розбирають завали і барикади на в'їздах у Бендери, здають і складують зброю. Війська ж Молдови стояли поруч – В Копанці, Каушанах, в Гирбовецькому лісі, - в лічених хвилинах їзди від Бендер. Обидві сторони сприйняли тимчасове припинення вогню як власну моральну перемогу [19, с.12].

За таких обставин, президент Республіки Молдова М. Снегур все частіше зазнавав критики як від прибічників мирного вирішення придністровської проблеми, так і від радикалів – за нерішучість. Тим паче, що військово-протистояння із вельми сумнівними здобутками, але із реальними людськими втратами, знаходило все менше прихильників.

З цього приводу 9 червня 1992 р. в Кишиневі відкрилася сесія парламенту, на якій більшість депутатів стали наполягати на мирному варіанті вирішення придністровської проблеми. За таких обставин молдовський уряд змушений був подати у відставку, а вирішення придністровської проблеми було відкладено до опрацювання конкретного механізму припинення конфлікту.

16 червня 1992 р. парламент Республіки Молдова затвердив основні принципи мирного врегулювання збройного конфлікту та встановлення миру та злагоди у східних районах РМ. Незважаючи на те, що лідери Лівобережжя не погоджувалася з окремими їх положеннями, документ передбачав широкі можливості для мирного розв'язання конфлікту. Зокрема, передбачалось роз'єднання протиборствуючих сторін, роззброєння і розформування добровільних воєнізованих формувань, повернення їх учасників до місць проживання і роботи, відновлення роботи промислових та сільськогосподарських підприємств, повернення біженців до місць постійного проживання, проведення нових вільних виборів в органи влади усіх рівнів як на

Лівобережжі, так і на Правобережжі Дністра за участю іноземних спостерігачів, формування правління національної згоди, забезпечення пропорційного національного складу при створенні інститутів влади і управління всіх рівнів [78; 369].

Однак, як показали подальші події, прийняття вищезазначених принципів не припинило збройного протистояння. Увечері 18 червня 1992 р. М. Снегур зустрівся з групою бендерських працівників правоохоронних органів, після чого було проведено прес-конференцію, де пролунала заява, що «працювати в Бендерах стало нестерпно». Речник МВС відразу запевнив у готовності припинити «бандитські вибрики» гвардійців [19, с. 38]. Інформація про підготовку акції просочилася й до придністровського керівництва, проте запобіжних заходів вжито не було [17, с. 85].

Далі події розвивалися в наступній послідовності. 19 червня близько 17.30 біля бендерської типографії були затримані двоє гвардійців та обстріляно машину з підрозділом Гвардії ПМР. За версією керівника МВС РМ К.Анточа, гвардійці здалися поліцейським за власним бажанням, проте це навряд чи відповідало дійсності.

За численними свідченнями жителів міста Бендери, які знаходилися в той час на вулиці, озброєні поліцейські оточили машину «Москвич» з номерами газети «За Придністров'я» і відкрили вогонь з автоматів [16].

При цьому, обидві сторони офіційно заявили, що інцидент був спланований противником з метою розв'язати відкриті військові дії [69].

Згодом біля Бендерської друкарні на вулиці Пушкіна поліцією були заарештовані майор Ігор Єрмаков і його водій. За версією молдавської сторони, поліцейські наказали І. Єрмакову і водієві скласти зброю, вийти з машини і пред'явити документи. Щодо того, що відбувалося далі, у кожній з ворогуючих сторін була своя версія. Так молдавська сторона стверджувала, що в цей момент (або навіть ще до того, як Єрмаков був затриманий), по групі поліцейських і машині невідомими був відкритий автоматний вогонь, що й стало початком збройного протистояння [69]. За версією придністровської

сторони, після затримання майора до нього на допомогу прибули озброєні придністровці, які були обстріляні з боку поліції [17,с.35].

Фактично, описані вище події біля бендерської друкарні послужили для молдавської сторони сигналом початку операції «Троянський кінь», керівником якої було призначено генерала Ф. Дабіжу.

19 червня 1992 р. о 19 годині у напрямку до Бендер по Каушанській і Кишинівській трасах висунулися колони молдавської бронетехніки, ОПОН, волонтери та частини національної армії. За спогадами колишнього міністра оборони Республіки Молдови І. Косташ, взяти Бендери планувалося двома групами. Зокрема, бригада ОПОН, під командуванням полковника А. Гамурара повинна була в'їхати на бронетехніці в місто Бендери з півдня, а саме з Каушанської траси, пробитися до будівлі поліції і вийти в центр м. Бендери.

Інша бригада національної армії Молдови під командуванням полковника Л. Карасьова повинна була в'їхати на бронетехніці в Бендери з півночі з кишинівської траси, взяти під контроль міст через Дністер, який знаходився між Бендерами і селом Паркани [12, с.150].

Задум операції полягав у тому, щоб за допомогою бригади поліції та армійських підрозділів особливого призначення вибити з Бендер збройні сили ПМР і створити міцний плацдарм для подальшого наступу до Тирасполя.

Близько 21 години цього ж дня, молдавські загони волонтерів і бригада ОПОН після двох годин боїв прорвалися в місто на автобусах і БМП, зламавши опір придністровських блокпостів. Протягом наступних трьох годин більша частина міста була зайнята молдовськими військами, але під контролем ПМР ще залишалися: вокзал, міськвиконком, міськвідділ міліції та ряд інших споруд [16, с. 8].

Говорячи про тогочасне збройне протистояння в Бендерах, слід зазначити, що найбільш кровопролитні бої в битві за Бендери розгорнулися біля мосту через Дністер. Цей міст був єдиною транспортною ниткою, що зв'язує місто з територією Придністровської республіки і саме цьому мосту у наступальних планах молдовського командування відводилося особливе

значення. Увечері 19 червня 1992 р. група полковника Л. Карасьова висунулася до Бендер з військової бази в Бульбоках. До цієї групи окрім бригад національної поліції, також входив мотопіхотний батальйон. Озброєна вона була двома протитанковими гарматами «Рапіра» і 21 одиницею бронетехніки [379].

Коли в центрі міста розгорівся масштабний бій, підзвітний ПМР міськвиконком віддав наказ по міському радіо оголосити збір ополченців і добровольців біля будівлі міськвиконкому[16]. Поряд з цим, бендерський міськвиконком кілька разів зв'язувався по телефону з парламентом і урядом Молдови з проханням припинити військові дії, в результаті яких почало гинути мирне населення. Однак, ці звернення не мали ніякого результату.

Зважаючи на це, на світанку 20 червня 1992 р. в Тирасполі була оголошена мобілізація і піднята по тривозі військова частина, яка розташовувалася в с. Паркани. Для спасіння ситуації в Бендерах були також вперше залучені танкові частини 14-ї російської армії[16]. Завдяки цим мобілізаційним заходам, спроба молдовських підрозділів оволодіти мостом через Дністер, який відкривав шлях на столицю ПМР – Тирасполь, успіхом не увінчалася. Лише з п'ятої танкової атаки пізнім вечором 20 червня 1992 року збройні сили ПМР і 14 – ої армії втіснили молдавські війська від мосту, однак вуличні бої в самих Бендерах тривали по 23 червня.

Оцінюючи тогочасні події загалом, слід зазначити, що визначальним чинником у поразці молдовської армії стала саме участь у бойових діях на боці ПМР, дислокованої в Придністров'ї 14-ї російської армії, командувач якої генерал-майор О. Лебедь віддав наказ блокувати підступи до Бендер і мосту, що з'єднує місто з територією Лівобережжя Дністра [364].

Завершальним етапом битви за міст через Дністер слід вважати його бомбардування молдовською авіацією, яке також неувінчалася успіхом для молдовської сторони, оскільки жодна з випущених авіаційних бомб в ціль так і не влучила, однак від них постраждало населення прилеглих сіл, зокрема с. Паркани [367].

Бомбардування викликало занепокоєння серед мешканців населених пунктах біля Бендер. Все спонукало їх до самоорганізації та створенню власних збройних формувань. Так, близько 900 жителів села Паркани у віці від 20 до 50 років сформували батальйон придністровської гвардії для захисту села [87, с.373-375]. Загалом бої в місті продовжувалися до 2 липня, коли сторони досягли домовленості про припинення вогню.

Початок процесу мирного врегулювання Придністровського конфлікту поклало підписання президентами Республіки Молдова М. Снегуром і Російської Федерації Б. Єльциним 21 червня 1992 року Угоди «Про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту в Придністровському регіоні Республіки Молдова», що отримала назву Московська Угода. Сама «ПМР» не визнавалась як сторона конфлікту й у підписанні угоди участі не брала. Даний документ не торкався питання майбутнього статусу сепаратистського регіону, а лише встановлював режим припинення вогню і закладав базу для подальших переговорів. [189, с. 15-19].

По суті в цій угоді одночасно визнавалися як територіальна цілісність Молдови, так і право Придністров'я «самостійно вирішувати власну долю»[88, с. 13-14]. Суперечливість цих двох положень перш за все говорить на відсутність конкретних рішень і намагання сторін лише заморозити конфлікт. Тим не менш дана угода допомогла припинити бойові дії і створити між протидіючими сторонами зону безпеки із спільними миротворчими контингентами під керівництвом Об'єднаної контрольної комісії. Поряд з цим, у відповідності до вищезазначеної угоди, збройні сили сторін були розведені, а також створювалася Зона безпеки і була затверджена Об'єднана контрольна комісія.

Говорячи про кількість жертв в ході бойових дій в Бендерах, то дані тут є досить суперечливими. У статистичному дослідженні російського історика і публіциста К. М'яло «Росія і СРСР у війнах ХХ століття» повідомляється про 320 загиблих з боку конституційних сил Молдови і про 425 з боку придністровських сил [89]. За заявою президента ПМР І. Смирнова всього в

Бендерах було 342 загиблих і 672 поранених (можливо, малися на увазі тільки жителі міста) [90]. За іншими даними, в Бендерах загинуло 489 осіб, з яких 132 – мирні жителі, 5 – діти. Поранено 1 242 людини, з яких 698 – мирні жителі, 18 – діти [91]. Згідно з даними товариства «Меморіал» і придністровської сторони, кількість загиблих становить: загиблих - 203 людини, з них 169 – учасники збройних формувань або гвардії ПМР, 34 людини (з них 10 – жінки) – цивільні особи. Поранено 245 осіб, в тому числі 73 жінки і 13 дітей. Згідно з даними румунської і молдовської сторони, загинуло 77 осіб, з них 37 – цивільні особи. Поранено 532 людини, з них 184 – мирні жителі (всього ПМР з 1 березня по 29 червня втратила 657 чоловік загиблими, понад 3000 – пораненими та 14 – зниклими безвісти) [69]. Чисельність біженців, які залишили місто, оцінюється в 100 000 чоловік, з них 80 000 були зареєстровані в Придністров'ї [70].

За іншими даними, втрати Придністров'я в результаті гарячої фази конфлікту склали близько 809 чоловік загиблими, 900 – пораненими, 50 – зниклими безвісти [361]. Були також зруйновані 126 підприємств, частково зруйновані і розграбовані 92 підприємства, зруйновані 1812 будинків [232, с.268]. Втрати Молдови офіційно так і по сьогоднішній день не оприлюднені.

Було також зруйновано та пошкоджено 37 об'єктів народного господарства, 8 адміністративних будинків, 14 лікарень та поліклінік, 11 шкіл, 6 дитсадків, 23 магазини, 326 житлових будинків. На тривалий час припинилася діяльність комунальних служб, що в умовах літньої спеки могло призвести до епідемії. Певна заслуга у відновленні нормальних умов життя належить міській владі та Робітничому комітету на чолі з Ф.Бодровим [17, с. 92].

Характеризуючи військові дії в Дубосарах та Бендерах, слід зазначити що в ході цих боїв були здійснені грубі і серйозні порушення Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. і Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру. У зв'язку з цим, у червні 1993 був створений міжнародний трибунал «Про порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту в Придністров'ї».

Поява великої кількості зброї на руках у населення різко загострило також і криміногенну ситуацію в регіоні. В цілому в зоні конфлікту з обох сторін вчинялися численні тяжкі злочини по відношенню до мирного населення, зокрема, в період боїв в Бендерах масовий характер набули пограбування квартир та магазинів в обох зонах міста. Влада обох сторін виявилися не в змозі впоратися із злочинністю. Правоохоронні органи Придністров'я, на думку спостерігачів «Меморіалу», в значно меншій мірі контролювали ситуацію. Разом з тим, не можна говорити про політику навмисного масового фізичного насильства, яку б проповідувало керівництво будь-якої з конфліктуючих сторін.

Завершення військових дій в Придністров'ї в липні 1992 року привело до зміни в керівництві Республіки Молдова. Були зняті багато діячів Народного Фронту. Було вирішено відійти від вирішення конфлікту військовими методами.

Враховуючи наслідки бойових дій у Бендерах, які призвели фактично до гуманітарної катастрофи, варто погодитися з придністровським трактуванням цих подій, де вони сприймаються як трагедія. При цьому, бендерські бої продемонстрували весь жах громадянської війни – жорстокої, безкомпромісної. Автор дослідження не виключає того, що саме масштаб боїв за це місто змусив світ докласти реальних зусиль для припинення кровопролиття.

Варто особливо відзначити і те, що на даному етапі активну участь у конфлікті на боці Придністров'я взяли військовослужбовці 14-ї армії Російської Федерації, що розташовувалася в регіоні і продовжує там перебувати і зараз. Тут слід також враховувати і негативний вплив російської пропаганди, яка показувала участь російських збройних сил у придністровському конфлікті як захист російськомовного населення на території республік колишнього СРСР.

28 квітня 1994 року відбулося підписання президентом Молдови М. Снігуром і лідером Придністров'я І. Смирновим спільної Декларації, яка заклала початок діяльності в напрямку пошуку шляхів мирного врегулювання

конфлікту. Підписання цього документу фактично започаткувало новий етап у врегулюванні Придністровського конфлікту.

В цей період саме безпекові проблеми після збройного протистояння цікавили воюючі сторони, тому питання статусу Придністров'я не мало такого нагального характеру. У 1995 році були підписані угоди про незастосування у взаємних відносинах військової сили й економічних санкцій та про кордони з Україною. 19 січня 1996 року Республіка Молдова, Російська Федерація та Україна підписали спільну Декларацію, в якій підкреслювалася суверенність і територіальна цілісність Молдови [289, с. 70-73].

Характерним для наступного періоду стало приділення значної уваги статусу «ПМР». Початок йому поклали підписання меморандуму «Про основи нормалізації відносин між Республікою Молдова і Придністров'ям» 8 травня 1997 року. Цей меморандум уперше підтверджує наміри сторін будувати свої відносини в рамках спільної держави в кордонах Молдавської РСР на січень 1990 року. [70, с. 178]. У даному документі серед іншого було зазначено, що сторони підтверджують можливість майбутньої побудови відносин між Придністров'ям і Молдовою лише у межах спільної держави. [70, с.179]. Така позиція була підтверджена на зустрічі в Києві 16 червня 1999 року, але значною перешкодою у реалізації цих намірів стало різне бачення свого майбутнього у «спільній державі» як у керівництва Молдови так і «ПМР».

Тут слід зазначити, що якщо перші пропонували придністровському регіону статус автономії із особливими повноваженнями, межі яких повинні були обумовлюватися окремо, то керівники «ПМР» вбачали «спільну державу» як об'єднання двох суверенних республік, повноваження яких були б рівнозначні. Республіка Молдова не могла не це погодитися, оскільки її керівництво послідовно дотримується позиції, що єдиним можливим форматом побудови такої держави є унітарна республіка. На думку молдовського керівництва, Придністров'я може претендувати лише на широку автономію, на кшталт автономії Гагаузії, а конфедеративний устрій є у даному випадку першим кроком до розпаду держави.

З цього приводу, у Стратегії національної безпеки Республіки Молдова, що вступила в силу 15 липня 2011 року [250]. Придністровський конфлікт вказується як одна з головних загроз національній безпеці держави, а головним шляхом вирішення даного конфлікту називають збереження територіальної цілісності Молдови і надання особливого статусу Придністров'ю: «Головним завданням процесу політичного врегулювання придністровського конфлікту є знаходження всеосяжного, дієвого й остаточного вирішення придністровського конфлікту, що полягає в розробці і присвоєнні придністровському регіону як складової частини Республіки Молдова особливого правового статусу. ...Остаточне вирішення конфлікту має забезпечувати життєздатність, демократичність, незалежність і суверенітет возз'єднаної держави шляхом відновлення єдиного конституційного, економічного і соціального простору, простору безпеки й оборони» [300].

Все це в подальшому призвело до загострення відносин між ними. На сьогоднішній день статус «ПМР» досі є невизначеним.

Початок нового етапу Придністровського конфлікту поклали парламентські вибори у лютому 2001 року, на яких перемогу здобула Комуністична партія, отримавши 50,2% голосів виборців і 71 місце із 101 у парламенті. Така абсолютна більшість дала змогу 4 квітня 2001 року обрати новим президентом Республіки Молдова лідера КПУ В. Вороніна. Вже у серпні того ж року нове молдовське керівництво запровадило обмеження на поїздки за кордон особам із придністровської адміністрації, а 1 вересня були введені нові митні марки, як наслідок вступу Молдови до СОТ у травні. «ПМР» розцінила цей крок як «економічну блокаду», зважаючи на різке падіння ВВП на 13,5%, що стало наслідком запровадження нових митних марок [291]. Відносини між центром і придністровським регіоном набули кризового характеру.

Ситуація стабілізувалася на початку нового періоду у 2003 році. Особливістю даного періоду вважаємо значну активізацію діяльності РФ, США і ЄС у врегулюванні конфлікту. На цьому етапі Молдова почала демонструвати проєвропейську зовнішню орієнтацію, проти цього рішуче виступило російське

керівництво. Україна в свою чергу запропонувала у квітні 2005 року на саміті ГУУАМ свій план урегулювання конфлікту («План Ющенко»), про який мова йтиме у наступному розділі. В цей період ми помічаємо значне посилення ролі Росії на політику «ПМР».

Початок останнього етапу Придністровського конфлікту припадає на 2006 р. коли 17 вересня цього року на території «Придністровської Молдавської Республіки» було проведено референдум, на якому переважна більшість виборців проголосували за приєднання до Росії. В цей період фактично відбулося замороження придністровського конфлікту і в цьому стані від перебуває і по сьогоднішній день.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що Придністровський конфлікт можна віднести до найбільш важких і кровопролитних конфліктів пострадянського простору. Перебіг військових дій у березні – червні 1992 р. показав весь їхній трагізм для населення Молдови та Придністров'я. Основними епіцентрами збройного протистояння були м. Дубосари з навколишніми населеними пунктами та м. Бендери, де протистояння набрало найбільш кровопролитного характеру. Аналіз військових подій дає нам підстави стверджувати, що основна відповідальність за масову загибель людей в їх ході лягає на керівництво обох сторін, які своїми наказами фактично провокували один одного, переоцінюючи власні сили і недооцінюючи противника. Саме масові жертви серед мирного населення і пам'ять про ці події, є однією з найбільш серйозних перепон на шляху вирішення Придністровського конфлікту.

3.4. Вплив російського військово-політичного фактору на перебіг конфлікту

Початок і подальший розвиток придністровського конфлікту дає нам підстави стверджувати про визначальну роль, яку відіграла Росія в цьому конфлікті. Розглядаючи мотивацію дій РФ на цих теренах Придністров'я,

потрібно враховувати, що у зовнішньополітичному аспекті Росія не лише не відмовляється від відновлення статусу великої держави, але все наполегливіше прагне й надалі залишатися впливовим центром формування всього геополітичного ландшафту Європи, особливо Східної Європи та регіону Чорноморського басейну. В цій політиці Придністров'ю російська правляча верхівка відводить роль важливого військово-стратегічного плацдарму Росії, що забезпечує їй вплив у Південно-Східній Європі та на Балканах [357].

Аналіз опрацьованих нами джерел дає можливість зробити висновок, що протягом усього періоду існування Придністровського конфлікту Росія розглядала військову присутність у регіоні як один з наріжних каменів збереження тут свого впливу. Зокрема, військова присутність дозволяє Москві вирішувати наступні питання:

- стримувати розширення НАТО на Схід;
- не допускати замикання т.зв. Балто-Чорноморської дуги;
- що має на меті подальше витіснення Росії з Євразії та створення;
- «санітарного кордону» по периметру її кордонів;
- утримувати Молдову у орбіті своїх інтересів тощо.

Росія вважає весь пострадянський простір, зокрема Молдову, зоною своїх стратегічних інтересів, а тому зацікавлена у збереженні свого впливу в регіоні. Так, депутат Держдуми Росії В. Алксніс вважає, що Придністров'я залишається останнім плацдармом Москви у цьому регіоні [125].

Інший депутат Держдуми РФ К. Затулін відзначився своїми висловлюваннями щодо доцільності встановлення повного контролю Москви над Молдовою за рахунок використання політичних, економічних, військових та інших важелів впливу [120].

Стосовно військово - політичної присутності Росії у конфлікті, то слід зазначити, що перебіг військових дій в 1992 році показав, яку важливу роль у його як початку, так і подальшій ескалації відіграла російська 14-а армія. Правда, російські джерела наполягають на винятковій нейтральності своїх військових під час ескалації збройного конфлікту – аж до квітня 1992 р., коли

14-а армія була змушена виступити на захист придністровського цивільного населення. Мирні угоди між сторонами конфлікту також були підписані при дієвій участі нового командарма, генерала О. Лебеда, у липні 1992 р., а 14-а армія знову набула статусу нейтрального спостерігача.

Однак, як свідчать опрацьовані нами матеріали, ще в грудні 1991 р. тодішній командувач 14-ю армією генерал Ю. Яковлев очолив створене в Придністров'ї «Республіканське управління з оборони та безпеки», що зробило очевидною підтримку російськими військовими придністровських сепаратистів та змусило московське керівництво замінити командувача 14-ю армією. Слід зазначити, що 14-а армія ще до початку Придністровського конфлікту постачала зброю самопроголошеній ПМР, але відкрито стала на її бік лише у травні 1992 р. після відвідин цього регіону тодішнім віце-президентом Російської Федерації генералом О. Руцьким, який в свою чергу висловив свою підтримку незалежності Придністров'я [159, с.212]. .

В цьому контексті слід зауважити, що 14-а російська армія, як колишня 14-а радянська армія, на час розпаду СРСР оперативно підпорядковувалась Одеському військовому округу (ОдВО). Однак, після указу президента України Л. Кравчука про перехід у власність України озброєнь, техніки і майна військових підрозділів, дислокованих в Україні, частини 14-ї армії, які перебували на території колишньої МРСР, зокрема 59-а мотострілецька дивізія в Тирасполі і дві ракетні бригади в Бельцях і Бендерах, а також інженерно-саперні бригади в Дубосарах і Рибниці, понтонно-мостовий полк у Бендерах, які раніше підпорядковувалися безпосередньо ОдВО, автоматично виходили з підпорядкування командувача округу генерал-лейтенанта В. Радецького і переходили у відання Молдови [53, с.137].

Коли в березні 1992 р. протистояння Кишинєва і Тирасполя, переросло у збройний конфлікт, президент Молдови М. Снегур 28 березня запровадив у країні надзвичайний стан і пряме президентське правління. В свою чергу лідер ПМР І. Смірнов видав указ про перехід у власність республіки озброєнь, військової техніки і майна, що перебувало на її території. Підтримуючи цей

наказ, російське керівництво передало ПМР частину озброєння і військової техніки частин 14-ї армії [162, с. 395].

14-а армія також відіграла вирішальну роль у перемозі підрозділів ПМР над молдавською армією, адже саме командувач цієї армії генерал-майор О. Лебідь віддав наказ блокувати підступи до Бендер і мосту, що з'єднує місто з територією Лівобережжя Дністра [166].

Слід також зазначити, що підписана 21 липня 1992 р. президентами Молдови і Росії угода «Про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту в Придністровському регіоні Республіки Молдова», фактично санкціонувала російську збройну присутність у регіоні, зробивши її постійною. Так, вже через вісім днів, а саме 29 липня 1992 р. в Бендери увійшла Тульська повітряно-десантна дивізія для здійснення миротворчих функцій у регіоні. При цьому Молдова, Придністров'я і Росія оголосили смугу вздовж Дністра (довжиною 225 км і шириною 12–24 км) зоною безпеки, контролювати яку доручено тристороннім миротворчим силам у складі молдовського, придністровського і російського контингентів під наглядом Об'єднаної контрольної комісії (ОКК). Для зручності управління зона безпеки поділена на три ділянки: північну, центральну й південну. Бендери ж було оголошено «зоною безпеки» зі спеціальним режимом [167].

Посприявши перемозі Тирасполя у збройному протистоянні з Кишиневом силами 14-ї армії, Росія й надалі використовує її разом з розташованим там миротворчим контингентом для посилення свого геополітичного впливу в регіоні. За оцінкою незалежних експертів, до середини 1993 р. за допомогою 14-ї російської армії було завершено формування збройних сил Придністров'я, 70% яких, у порушення досягнутих угод, дислокується в зоні безпеки. Крім того, понад 52% солдат і сержантів 14-ї російської армії комплектується зі складу населення придністровського регіону [28, с.34-39], що ставить під сумнів здатність російського контингенту дотримуватися нейтралітету при виконанні миротворчих функцій. Не дивно, що керівництво Молдови на сьогодні ставить питання про заміну російських миротворчих сил.

В 1999 р. Росія, підписуючи Стамбульські домовленості зобов'язувалася вивезти з території ПМР все своє озброєння до 2002 р. Але, попри часткове виконання Москвою взятих зобов'язань, основна частина озброєнь так і залишається на цій території. Крім очевидного небажання останньої втрачати військові ресурси, що надають відчуття захищеності від потенційного військового тиску Молдови, причиною невирішеності цього питання є небажання Росії залишити останній військовий форпост у цьому регіоні і таким чином втратити один із дієвих важелів впливу на ситуацію в ньому, адже Придністров'я є також важелем політичного впливу Росії на Україну. Саме тому ПМР є стратегічним партнером РФ [328].

Поряд з цим, орієнтований на Росію Тирасполь дозволяє їй здійснювати вплив на культурно подібні йому області Півдня та Сходу України, Криму, особливо цей вплив посилюється після анексії нею частини території сходу України і Криму у 2014 р.

Таким чином, нерегульованість конфлікту в Придністров'ї є вигідною для Кремля, позаяк дозволяє закріпитися в регіоні задля тиску на Молдову й Україну. У зв'язку з цим, можна констатувати, що саме керівництво РФ найбільше зацікавлене в замороженні Придністровського конфлікту, оскільки це дозволяє укріпити її військово – політичну присутність в регіоні. При цьому, задля зміцнення своїх геополітичних позицій у Придністров'ї, Росія намагається дискредитувати Україну через поширення в світових ЗМІ хибної інформації, ніби остання намагається приєднати Придністров'я до себе. Поширюються інформаційним простором й інші варіанти «вирішення» Придністровської проблеми. Так, восени 2000 р. в «Независимой газете» з'явилася стаття С. Градириовського «Малая шахматная доска» [80]. Публікація зводилася до встановлення кондомініуму, тобто спільного володіння Придністров'ям. Кондомініум, на думку автора публікації, мають укласти між собою країни-гаранти мирного розв'язання придністровського протистояння – Росія та Україна. У разі змін у державному статусі Молдови Придністров'я,

згідно з Московським меморандумом 1997 р., має право на самовизначення. Більше в документі не сказано щодо цього нічого.

Тим часом, реально претендувати на цю землю не зможе ніхто, крім України. Це визнають навіть крайні румунські націоналісти, які бачать кордони Великої Румунії вздовж Дністра. Росія про це воліє не говорити або ж «вкидає» в інформаційний простір заяви окремих своїх депутатів і лідерів самопроголошеної ПМР, що «Придністров'я – є і буде російською землею». Отже, у Придністров'ї ми маємо справу із суто прагматичними інтересами Росії, які суперечать інтересам інших учасників процесу врегулювання.

У цьому контексті варто зазначити, що проблема Придністров'я розглядається Москвою значно ширше, ніж локальна проблема в рамках російсько-молдовських відносин. Для Росії тут є важливим якнайдовше зберегти свою військову та політичну присутність в регіоні. Так, військова присутність у зоні Придністровського конфлікту розглядається російським керівництвом як своєрідний важіль тиску не тільки на розвиток процесу мирного врегулювання, але й на процеси всередині Молдови, на її зовнішню політику, на розвиток загальної політичної й економічної ситуації за її межами. Гальмування процесу мирного врегулювання та збереження російського військового контингенту, надання йому юридичного статусу з функціями миротворчої місії сьогодні є принциповим питанням для РФ.

З метою збереження своєї політичної присутності в регіоні російське керівництво також вдається і до економічних засобів. Так, російські транснаціональні корпорації типу холдингу «Металінвест», РАТ «Газпром», «Інтер РАТ ЄЕС» відіграють провідну роль в економіці регіону, хоча й намагаються не афішувати своїх інтересів на території невизнаної республіки [355]. На думку експертів, Росія намагається не допустити розширення НАТО на Схід, оскільки в цьому вбачають поряд з військовою загрозою, ще загрозу витіснення російського бізнесу з регіону [2].

Поряд з цим, РФ енергетично і фінансово притримує Придністров'я з метою забезпечення повної його залежності від російських енергоносіїв та

фінансів. Так в енергетичній сфері, протягом 2008-2009 рр. підприємства Придністров'я сплачували всього 109 дол. США за 1 тис. кубометрів «блакитного палива», що майже втричі дешевше, аніж у Молдові [36].

Фактично щороку Москва надає Придністров'ю безоплатного газу на суму приблизно 150 млн дол. США [363].

Стосовно фінансової підтримки регіону з боку Росії то вона становить більше половини республіканського бюджету ПМР. Починаючи з 2006 р. Москва додатково надає 60-80 млн дол. США у вигляді добавок до пенсій та кредитів [353].

Досвід підказує, що така значна фінансова допомога дозволяє Росії підтримувати міфи про життєздатність ідеї незалежності «ПМР» [43, с.48].

Одним з основних важелів політики Росії в Придністров'ї є запровадження тут інституту російського громадянства. Станом на 2000 р. Росія надала своє громадянство понад 60 тис. придністровців і поступово збільшує цю кількість. На сьогодні, за оцінками окремих ЗМІ, у Придністров'ї проживає близько 150 тисяч російських громадян [8].

Освіта, культура, право в основному вже давно підігнані під російські стандарти. Мовою придністровської правлячої верхівки є російська [1].

Крім цього фактора, на особливу увагу заслуговує і ставлення Москви до посередницької місії України, та намаганні її все таки вирішити Придністровський конфлікт мирними методами. Нинішні російські правителі вважають, що зі зміною зовнішньополітичних пріоритетів України починаючи з середини 2000 - х рр. та зростання її ролі в переговорному процесі як сили, що найбільше влаштовує Кишинів, Тирасполь, Брюсель і Вашингтон, виникає небезпека зменшення ваги та можливостей Росії утримувати статус визначального гравця в районі Чорноморського басейну [362].

Розглядаючи політику Росії щодо Придністровського конфлікту слід також зазначити, що цей конфлікт опосередковано впливає і на внутрішньополітичну ситуацію в самій Росії. Так, використовуючи Придністровський конфлікт, нинішнє керівництво РФ намагається

консолідувати російське суспільство, створюючи образ ворога в особі незалежних пострадянських республік. Їм посилено «інкримінуються» не тільки удавані порушення прав російськомовного населення, але й відкрите декларування прозахідної орієнтації власного державного розвитку. «Великороські» ідеологічні кліше та ментальні архетипи кремлівської пропаганди часів «холодної війни» успішно реанімуються в масовій свідомості і вже вагомо впливають на політичну самосвідомість та поведінку пересічних росіян. Особливо наполегливо експлуатується ідея витіснення Росії з територій, що історично перебували під її впливом. Усе це призводить, як справедливо зазначає В. Коцур, до формування «фантомного болю» травмованої масової свідомості, який породжує реваншистські агресивні настрої в суспільстві [161, с.67].

Однак, при цьому російське керівництво намагається показати себе як миротворця і сторону, яка ніби зацікавлена у вирішенні Придністровського конфлікту. Так, в 2003 р. на відміну від українського формату вирішення цього конфлікту, російська дипломатія запропонувала план Д. Козака. У відповідності до цього плану, Молдова повинна була стати «асиметричною федерацією», а ПМР і Гагаузія отримати особливий статус та право блокувати законопроекти, які небажані для автономій. При цьому статус «ПМР» цим планом визначався наступним чином: «Придністровська Молдавська Республіка є Суб'єктом Федерації, державним утворенням у складі Федерації, формує власні державні органи законодавчої (Верховна Рада Придністровської Молдавської Республіки), виконавчої (Президент Придністровської Молдавської Республіки й Уряд Придністровської Молдавської Республіки) і судової влади, має власні Конституцію та законодавство, державну власність, самостійний бюджет і податкове управління, а також власну державну символіку й інші атрибути свого державного статусу». [196].

Особливо слід відмітити також Статтю 3.16 цього плану, у відповідності до якої «суб'єкти Федерації володіють правом виходу зі складу Федерації виключно у випадках прийняття рішення про приєднання Федерації до іншої

держави і (або) у зв'язку з повною втратою Федерації свого суверенітету» [196]. Все це вказувало на можливість «ПМР» вийти зі складу РМ у випадку приєднання останньої до Румунії. Але запровадження положень даного Меморандуму у життя не відбулося головним чином через розміщення російського миротворчого контингенту на території Придністров'я.

Крім того, Молдова зобов'язувалася дотримуватися нейтралітету і демобілізувати армію, а також надати Росії право на розміщення російських військ на території Придністров'я терміном на 20 років у якості «гарантів» урегулювання конфлікту [255]. Лише під тиском ОБСЄ та студентських протестів президент Молдови В. Воронін відмовився від підписання угоди, заявивши, що вона надає односторонні переваги ПМР і має приховану мету – визнання незалежності Придністров'я [255].

Поряд з цим Росія, використовуючи статус посередника у конфлікті, на сьогоднішній день здійснює самий відвертий політичний тиск на політику придністровського керівництва. Це зокрема ми спостерігаємо у заявах Президента Російської Федерації В. Путіна, який намагається зробити Придністров'я членом Митного союзу Росія – Білорусія – Казахстан для того, щоб унеможливити його інтеграцію зі структурами ЄС.

Поряд з цим, Росія також намагається тримати придністровський регіон під своїм безпосереднім ідейно-духовним впливом. Для цього активно використовується російська православна церква. Зокрема в багатьох містах Придністров'я широко розгортається пропаганда місцевого православного духовенства проти Європейського Союзу і за Митний союз. Також російська церква розганяє широку кампанію проти сексуальних меншин з метою запобігти прийняттю законів про їхню недискримінацію, наявність яких необхідна для зближення з Європою.

Крім того, у Придністров'ї активну участь у бойовій діях брали т.зв. «козаки» – представники парамілітарної організації т.зв. Тираспольського козачого округу під егідою донських козаків у «ПМР» [254, с. 154]. Ці козацькі з'єднання репрезентували себе в якості символів свободолюбивого та мужнього

козацького духу, які не можуть примиритись з несправедливістю, що нібито коїлась офіційною владою Молдови стосовно «народу ПМР». Наявність таких козацьких загонів теж представляло собою як чинник ідейного впливу на місцеве населення з метою довести його належність до російської нації.

Крім того, російські правителі у своїй риториці щодо придністровських подій активно використовували по відношенню до молдавської сторони терміни «фашизм», «націоналізм» та їхніми похідними, проводячи аналогії з нападом нацистів на СРСР у 1941 р. Так зокрема, командуючий 14-ю армією РФ генерал-лейтенант О. Лебідь на прес-конференції у Тирасполі 21 липня 1992 р. заявив з цього приводу, що «на благодатну землю Придністров'я лягла тінь фашизму, і наша колишня величезна держава повинна застосувати усі заходи, щоб фашисти зайняли своє місце на стовпі» [83, с. 175].

Таким чином, він здійснював підміну понять шляхом аналогії «визвольного руху пригнобленого російськомовного населення» з визволенням від нацистів під час Другої світової війни. Особливо ефективно вона впливала на почуття представників старшого покоління. Водночас, з боку Росії продовжує активно експлуатуватись ідея виокремлення «споконвічно російських» земель, «збирання» яких відбувається шляхом подальшого цілеспрямованого розмиття молдовської та української ідентичностей на сепаратних територіях Молдови та України відповідно.

Використовувались у придністровському конфлікті і технології залякування «жахами», які, нібито, творили війська Республіки Молдова: наприклад, знуцання над «козаком» Величко та його вагітною дружиною, яка «випадково опинилася на місці бою» [83, с. 143]. Схоже інформаційне навантаження та сенс несли сучасні вигадки російських ЗМІ про «розп'ятих хлопчиків» та «закатованих снігурів», які вже стали народними жартами [249].

Не обійшлося у Придністровському конфлікті і без катастроф міжнародного значення. Так, 14 березня 1992 р. на території Придністров'я у с. Роги було обстріляно та розграбовано автобус, що належав турецькій туристичній фірмі. Придністровський «уряд» негайно звинуватив у інциденті

молдовські війська. Під тиском міжнародної громадськості офіційний Кишинів був змушений відізвати свої війська з с. Роги.

У відповідь на такі дії Росії, державні, експертні та громадські організації України і Молдови змушені були об'єднати зусилля в боротьбі з російською пропагандою і дезінформацією, зокрема в рамках міжнародних конференцій та зустрічей фахівців. На території Молдови почав діяти проект з протидії дезінформації «STOP: FALS!» [362], прикладом і партнером для якого став український проект «StopFake» [53, с.136].

В якості посередника РФ неодноразово пропонувала свої плани по вирішенню проблеми, в яких чітко був прописаний майбутній статус «ПМР». До числа цих планів, поряд з уже згадуваного нами плану Д. Козака відносяться:

1. План Є. Примакова від 2000 р.
2. Проект Ю. Зубакова від 2007 р.

Спільним для цих документів стало те, що у жодному з них РФ не визнавала майбутню незалежність «ПМР» і підкреслювала територіальну цілісність Молдови. Але запропоновані шляхи вирішення проблеми суперечили молдовській конституції і не могли бути прийняті. Наприклад, «план Є. Примакова» пропонував створення договірної федерації і входження до неї «ПМР» в якості складової частини, що не могло бути прийнятним для Молдови, так як автоматично надавало придністровському регіону рівноправний статус як державоутворюючого суб'єкта [81].

Наслідком посилення ролі РФ стало проведення 17 вересня 2006 року на території «Придністровської Молдавської Республіки» референдуму, на який було винесено два питання:

- про можливість збереження курсу на міжнародне визнання Придністров'я і входження до складу Росії;
- про можливість входження Придністров'я до складу Молдови.

У результаті так званого референдуму за даними «ПМР» 97,2% виборців проголосували за приєднання до Росії [318, с. 192]. Тут слід зазначити, що ЄС,

ОБСЄ, Рада Європи, США, Молдова та Україна не визнали результатів цього референдуму.

Після російської агресії на території Грузії в 2008 р. т. зв. МЗС «ПМР» привітало Абхазію і Південну Осетію із визнанням їхньої незалежності Російською Федерацією та висловило переконання, що дана подія надасть імпульс процесу визнання і самого Придністров'я.

На сьогоднішній день Росія, хоча прямо і не визнає «ПМР», але надає цьому сепаратистському регіону вагому підтримку та розглядає його як сферу свого впливу. На підтвердження цього положення наведемо фрагмент висновку Європейського суду з прав людини від 8 червня 2004 року: «... «ПМР», створена в 1991-1992 роках за підтримки Російської Федерації, наділена органами влади і власною адміністрацією, залишається під дієвою владою або принаймні під вирішальним впливом Російської Федерації, і в будь-якому випадку вона виживає в силу військової, економічної, фінансової та політичної підтримки, наданої їй Російською Федерацією» [292].

Росія намагається вирішити Придністровський конфлікт у власному звуженому форматі «2+1» (Росія, Молдова, Придністров'я), ігноруючи розроблену міжнародну формулу «5+2» (Молдова, Придністров'я – сторони конфлікту, Росія, Україна – країни-гаранти, ОБСЄ – посередник, ЄС та США – спостерігачі), про яку мова йтиме в наступному розділі нашого дослідження. Останні переговори щодо врегулювання придністровського конфлікту у цьому форматі відбулися в лютому 2006 року. В наступні роки РФ вела переговори у форматі «2+1». Остання тристороння зустріч президентів відбулася 18 березня 2009 року у Москві. Росії вдалося добитися підписання спільної заяви РФ, Молдови та Придністров'я [256].

Дистабілізаційним фактором є й наявність російської армії на території Придністров'я, що перебувають у країні. Наразі там розміщено два піхотні батальйони, функція яких сьогодні полягає в охороні величезного арсеналу боєприпасів, що залишилися від 14-ї армії [258].

Особливо Російська Федерація стурбована закупівлею нових озброєнь Молдовою, що розпочалися з початком 2012 р. (з метою закриття повітряного простору, у тому числі й Придністров'я від російських військових транспортних літаків), спільними засіданнями урядів і громадянськими ініціативами з об'єднання Молдови і Румунії в одну державу, які вказують на наростання напруги в цьому регіоні [161, с. 76].

З 1 січня 2012 року продовжуються акції протесту проти присутності озброєних миротворців на кордоні ПМР та Молдови, обумовлені смертельним пораненням громадянина Молдови, який порушив паспортний режим, російським військовим. Цей інцидент укотре підняв питання серед дипломатів та експертів щодо необхідності зміни миротворчого формату в Придністров'ї [161, с. 77].

У грудні 2013 року так звана Верховна рада Придністров'я прийняла закон про застосування на території Придністров'я російського федерального законодавства, а в березні 2014 року (після початку анексії Криму) відбулося звернення «ПМР» до Держдуми Росії із проханням розробити закон, який дозволив би прийняти Придністров'я до складу Російської Федерації [256].

Аналіз опрацьованих нами джерел та наукової літератури дає всі підстави констатувати, що Російська Федерація завжди була не лише активним учасником урегулювання Придністровського конфлікту, але, і є однією із сторін конфлікту. Тому, виходячи навіть з цього факту, позицію Російської Федерації у жодному разі не можна вважати неупередженою. Більше того існування «ПМР» стало можливим саме завдяки російському плану з дестабілізації ситуації в Молдові, що складався з наступних кроків:

- створення, за підтримки 14-ї армії колишнього СРСР, незаконних військових формувань, озброєних і укомплектованих російським озброєнням і військовими РФ;
- провокацію збройного конфлікту між сепаратистським режимом у Придністров'ї і владою Республіки Молдови;

- пропозицію щодо посередництва РФ у конфлікті між сепаратистським режимом і конституційною владою, що перетворило Росію на посередника у врегулюванні конфлікту.

Висновки до розділу III

Розглядаючи Придністровський конфлікт в історичній ретроспективі, слід зазначити, що за видовою ознакою його слід віднести до соціально – політичного конфлікту, в той час як за типологізацією він є конфліктом етнополітичним.

Виникнення Придністровського конфлікту саме наприкінці 80-х початку 90 - х рр. XX ст., загалом вписується в тогочасну загальну історичну закономірність. В ході дослідження нами також була здійснена власна періодизація придністровського конфлікту, як історичного явища. Зокрема ми виділяємо в ньому 8 етапів Придністровського конфлікту:

Початковий етап розпочинається в 1988 р. і триває до кінця лютого 1992 р. В ньому проходив процес загострення внутрішньополітичної ситуації в МРСР, приводом до чого слугувало прийняття Верхоною Радою республіки мовних законів.

Другий етап, це період збройного протистояння, який охоплює часовий проміжок з 1 березня по 29 червня 1992 р. Цей етап характеризувалася високою інтенсивністю воєнних дій, наслідками чого стали жертви з обох сторін, потоки біженців, значні матеріальні збитки тощо. Найбільш драматичний період і кровопролитний припадає на 19-21 червня 1992 року, коли відбувалися бої за місто Бендери.

Третій етап – період т.зв. «збалансованої протидії» і триває з липня 1992 р. по квітень 1994 р. Початком цього періоду вважається підписання 21 липня 1992 року президентами Молдови М. Снегуром і Російської Федерації Б. Єльциним угоди Про принципи врегулювання конфлікту у Придністров'ї, в якій визнавалася територіальна цілісність Молдови і права Придністров'я «самостійно вирішувати власну долю».

Четвертий етап, започатковує період «конфліктної взаємодії», він охоплює часовий проміжок з 28 квітня 1994 по травень 1997 р. на початку якого він характеризувався значними успіхами у переговорах з безпекових питань.

П'ятий етап розпочався 8 травня 1997 р. з підписання меморандуму «Про основи нормалізації відносин між Республікою Молдова і Придністров'ям». Для цього етапу характерними були спроби врегулювання статусу «ПМР».

Шостий етап розпочинається з парламентських виборів в РМ у лютому 2001 року, на яких перемогу здобула Комуністична партія Молдови, керівництво якої, у зв'язку із набуттям в цей час Молдовою членства у Світовій організації торгівлі (СОТ) запровадило проти «ПМР» нові тарифні обмеження. В цей період відносини між центром і придністровським регіоном набули кризового характеру.

Сьомий етап розпочався у 2003 р. і характеризується з одного боку стабілізацією політичної ситуації в Придністров'ї, з іншого боку активізацією діяльності зовнішніх акторів, зокрема РФ, США і країн ЄС у сфері врегулювання конфлікту. З іншого боку, в цей період РФ посилює дедалі більший вплив на Придністров'я.

Восьмий етап розпочався у грудні 2013 року і триває по сьогоднішній день останнього етапу в історії Придністровського конфлікту. Цей етап нами розцінюється, як «замороженням» переговорного процесу і посиленням впливу Росії на Придністровський регіон.

РОЗДІЛ 4. ПРИДНІСТРОВСЬКИЙ КОНФЛІКТ У МІЖНАРОДНОМУ КОНТЕКСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ

4.1. Придністровський конфлікт у оцінках та політиці країн світу

Починаючи з моменту свого виникнення Придністровський конфлікт набрав міжнародного значення. З одного боку в цьому конфлікті, крім Росії, зіштовхнулися інтереси різних країн, з іншого боку такі країни як США та члени ЄС вбачають в Придністровському конфлікті загрозу миру і стабільності в регіоні, тому прикладають значні зусилля для мирного його врегулювання. Крім того, Придністровський конфлікт ними розцінюється і як засіб посилення військово – політичної ролі Росії в цьому регіоні, а також як загрозу суверенітету і територіальній цілісності цілому ряду пострадянських країн, зокрема і Україні. Тому саме геополітичні інтереси країн світу і та роль, яку вони грають на зовнішньополітичній мапі світу, безпосередньо впливають на їхні оцінки та політику щодо Придністровського конфлікту.

Одним з основних гравців, які мають свій прямиий геополітичний інтерес в Придністровському регіоні є Румунія. Слід зазначити, що процес урегулювання Придністровського конфлікту на початку 90-х рр. ХХ ст. був позначений наміром керівництва цієї держави приєднати «історичні землі», якими вони вважають Молдову, до себе. Розглядаючи румунську зовнішню політику стосовно Молдови і Придністров'я, слід зазначити, що вона впливала із складних історичних обставин румунського етногенезу [249].

Справа в тім, що румунська державність започаткувалася у ХІХ ст. за рахунок болгар, сербів, македонців, угорців, німців, українців Буковини, Мараморщини та Південної Бессарабії, що звільнялися з-під окупації Туреччини завдяки успішним війнам Австрії та царської Росії у ХVІІІ – ХІХ ст.

Румунська держава започаткувалася після об'єднання Валахії та Молдови у 1859 р. після витіснення Османської імперії з Балканського півострову. З 1866

р. ця держава отримала назву Румунія. До цього часу сучасні землі Румунії перебували у складі інших держав. Виключення складає Молдавське князівство XIV – XVII ст. Це лише один великий регіон, де румуни вийшли за межі своєї первісної етнічної території – Бессарабію. Тому, для румунських правлячих кіл і, в ширшому розумінні, для всієї румунської національної еліти входження в одну державу розпорошених етнічних земель було першорядним завданням. У XX ст. в румунських газетах неодноразово лунали заклики, часто навіть істеричного характеру, воз'єднати з матір'ю-батьківщиною Трансильванію і Банат, які раніше перебували у складі Австро-Угорщини [161, с.134].

При цьому ігнорувалася та обставина, що Трансильванія (102 тис.кв.км.) перебувала з XI ст. у складі Угорського королівства, Османської імперії та Габсбурзької монархії, в якій на початку XX ст. державотворні нації – німці, угорці, українські русини, євреї склали понад 60% населення регіону. Тримав процес онімечення та мадяризації румунів, а не романізація автохтонного населення Трансильванії. Східний Банат був однаковою мірою батьківщиною для багатьох поколінь сербів, угорців та румунів. З не меншою силою лунали заклики звернути увагу на південний захід Російської імперії – не тільки Бессарабію, а й задністровські землі, де вихідці з Дунайських князівств були присутні у вигляді емігрантів, які рятувалися від османського ярма.

Тут також слід мати на увазі, що під румунським впливом перебувала і молдовська як культурно – духовна еліта так і молдовська суспільно – політична думка, про що ми писали в попередніх розділах. Тому, після проголошення в 1991 р. незалежності Молдови, її нова влада захопилася політикою румунізації і тим самими, як зазначає Вітман К. дала добро на переривання творення молдавської ідентичності, перетворившись фактично на провінцію Румунії [52, с.101]. Зараз переконати молдаван у тому, що вони не румуни, а саме молдавани буде досить складно з огляду на те, які преференції дає їм, охочим визнати себе румунами, Румунія. А саме громадянство країни-члена Євросоюзу – свободу пересування, більш високі європейські життєві стандарти тощо.

Поки Молдова була налаштована на об'єднання з Румунією про повернення Придністров'я до її складу не могло бути й мови. Придністровські експерти вважають, що саме штучна румунізація, здійснювана в правобережній Молдавії, стала однією з причин кривавого придністровського конфлікту і досі унеможливує возз'єднання. Вони пропонують піти назад до витоків конфлікту також лінгвістичним шляхом, а саме відновлення кириличної графіки молдавської мови.

Говорячи про вплив румунського чинника у Придністровський конфлікт слід мати на увазі, що на його початкових етапах Румунія втрутилася в нього на боці Молдови. Починаючи з листопада 1991 року почали надходити відомості про розпочаті постачання в Молдову румунської зброї. Незабаром цьому були отримані фактичні підтвердження, оскільки 7 грудня 1991 року на контрольно-пропускному пункті Унгени прикордонники затримали 6 вантажних автомобілів в супроводі співробітників МВС Молдови з румунськими автоматами і набоями, прикритими обмундируванням [60].

Останнім часом у румунській зовнішньополітичній стратегії переважає інша тенденція, яка й визначає намагання Румунії долучитися до врегулювання Придністровського конфлікту. Так, з одного боку, Бухарест прагне стати гарантом безпеки в Чорноморському басейні і поліпшити таким чином свій імідж в очах Заходу, з іншого – навіть мінімальна участь Румунії у переговорному процесі може дати їй змогу претендувати на роль регіонального лідера в зоні Чорноморського басейну. Варто відзначити, що, на думку багатьох аналітиків, такі амбіції Румунії мають об'єктивні підстави. Адже країна є членом НАТО і Євросоюзу. Ця держава, маючи чималий потенціал у найрізноманітніших галузях, претендує на роль головного стратегічного союзника США в регіоні Чорного моря і здатна вже сьогодні стати повноцінним регіональним лідером. Для того щоб здійснювати вагомий вплив на регіональну політику, Румунія повинна виконувати активну роль у наддержавних об'єднаннях країн регіону [344].

Аналізуючи інтереси у зоні Придністровського конфлікту таких його суб'єктів, як США та ЄС, зауважимо, що їх політика з моменту виникнення конфлікту була пасивною і активізувалася лише з початком XXI століття. Їх відносно індиферентне ставлення та пасивну позицію в перше десятиліття існування конфлікту пояснюють багатьма чинниками, серед яких і вирішення інших європейських конфліктів, зокрема конфліктам на Балканському півострові, яким тоді приділялося більшого значення, і мовчазна згода Заходу на визнання пріоритетності російських інтересів в придністровському регіоні в обмін на відмову від боротьби за вплив на Балканах, і відсутність американської стратегії на пострадянському просторі, формування якої співпало з приходом до влади в США неоконсерваторів тощо.

Автор припускає, що така позиція країн Заходу щодо Придністровського конфлікту та його наслідків відобразилася і на позиції ООН в цьому питанні. Так, на початкових стадіях конфлікту навколо самопроголошеної ПМР ООН майже не брала участі. Лише у 2007 році дослідники відзначають перше згадування Придністров'я у резолюції [326, с. 135-139], хоча обидві сторони конфлікту неодноразово зверталися до організації за допомогою. Наприклад, у 2011 році міністр закордонних справ Молдови Н. Герман у своєму виступі перед Генеральною Асамблеєю ООН закликала сприяти виведенню російських військ з цієї території, які знаходяться там з розпаду Радянського Союзу. [41].

Лише 22 червня 2018 року Генеральна асамблея ООН прийняла резолюцію про Повний і беззастережний вивід іноземних збройних сил з території Республіки Молдова, в якій знову було підкреслено важливість збереження територіальної цілісності нейтральної Молдови. Також у цій резолюції ООН наполегливо рекомендувала РФ вивести свої війська з території Придністров'я [353].

Після приходу у Білий дім адміністрації президента Б. Обами у січні 2009 р. ми помічаємо зміну політики керівництва США щодо Придністровського регіону. Придністров'я починає входити до зони національних інтересів Сполучених Штатів Америки по тій причині, що ця порівняно невелика

територія таїть собі загрозу дестабілізувати всю Європу. При цьому слід мати на увазі, що придністровське питання для США на початку ХХІ ст. стало, насамперед, питанням впливу Росії в регіоні. У форматі «5+2» Сполучені Штати Америки хоча і не виступають країною-гарантом переговорів, як Росія й Україна, або посередником, як ОБСЄ, але мають статус спостерігача та чітку й незмінну позицію щодо так званої «незалежності» ПМР. Сполучені Штати неодноразово висловлювали підтримку суверенітету та територіальної цілісності Молдови в межах своїх міжнародно визнаних кордонів. [368].

Наприклад, 18 вересня 2016 року держдепартамент США заявив, що держава не визнає референдум про незалежність у придністровському регіоні Молдови. Як зазначив прес-секретар Т. Кесі: «Придністров'я є частиною Молдови, і зусилля Придністровського режиму не слід визнавати нічим іншим, як спробою дестабілізувати Молдову» [370].

На сьогоднішній день найважливішим завданням США і НАТО є усунення російської присутності в Придністров'ї, особливо військової. Виходячи з цього, євроатлантичних стратегів непокоять проросійські настрої в керівництві ПМР і в населення Придністров'я. Політичний істеблїшмент країни загалом розуміє, що, не вирішивши проблеми російської зброї й присутності контингенту російських військ у Придністров'ї, вони одержують цілу низку проблем, у тому числі й ризик поступового, неконтрольованого насичення цією зброєю Балкан, що, у першу чергу, загрожує Європі, дестабілізує її південно-східні рубежі, а надалі призведе до надмірних витрат на врегулювання існуючих тут конфліктів. Демілітаризація регіону, що впритул підступає до нових кордонів НАТО, дозволить реалізувати політико-правові варіанти геополітичного сценарію, що відповідає інтересам Вашингтона [356].

Поряд з цим, на прикладі Придністров'я США мають плацдарм для апробації власних технологій по врегулюванню етнополітичних конфліктів. Цьому слугує і те, що конфлікт у Придністров'ї вигідно відрізняють від усіх інших етнополітичних конфліктів, з якими США доводилося зіштовхуватися. Особливістю Придністровського конфлікту перш за все є:

По-перше, відсутність чинника ісламського екстремізму і фундаменталізму. На обох берегах Дністра живуть переважно православні.

По-друге, нетривале за часом збройне протистояння, відсутність у сторін реальних можливостей вирішити проблему силовим методом.

По-третє, майже двадцятилітнє мирне існування розділеної Молдови з довготривалим переговорним потенціалом.

Крім того, на відміну від інших «гарячих точок», тут немає непримиренності між народами.

Стратегічна мета НАТО в цій частині світу пов'язана з необхідністю збільшення безпеки і стабільності в регіоні. Необхідність у такій безпеці особливо зросла після вступу Болгарії та Румунії до НАТО, оскільки в цей час була завершена побудова поясу безпеки навколо конфліктних зон на Балканах. Цей пояс безпеки, за задумом натівських керівників сприятиме перетворенню Чорного моря на регіон, яким проходитиме головний маршрут торгівлі між Сходом і Заходом, особливо з погляду транспортування енергоресурсів [362].

Аналізуючи зовнішньополітичні впливи на Придністровський конфлікт, не варто ігнорувати інтереси в цьому регіоні ще одного впливового геополітичного гравця – ЄС. Насамперед, необхідно враховувати, що проблеми існування та нерегульованості Придністровського конфлікту становлять істотну загрозу європейській безпеці. Таке твердження пояснюють декілька факторів.

По-перше, геополітичне розташування зони конфлікту, адже після розширення ЄС у 2007 р. вона перебуває на його східних кордонах.

По-друге, велика кількість опосередкованих учасників, які мають різноспрямовані інтереси, що не сприяють процесам об'єднання Європи.

По-третє, цей регіон здатний дестабілізувати всю європейську систему безпеки.

По-четверте, вирішення цієї проблеми може стати своєрідною лабораторією з розробки алгоритму врегулювання подібних конфліктів [362].

Починаючи з ХХІ ст. політика ЄС щодо врегулювання Придністровського конфлікту стає більш активною. Зокрема країни європейської спільноти дедалі більше вимагають виконання Росією «стамбульських домовленостей» 1999 р., які направлені на зменшення російської військової присутності в регіоні. Однак, тут Євросоюз має серйозно попрацювати над розвитком свого бренду в Придністров'ї [163, с. 395-397]. Так, його окремі лідери досі плутають Європейський Союз із Радою Європи, а багато мешканців регіону сприймають Євросоюз не інакше як співорганізатора «економічної блокади» регіону (так у Придністров'ї та Росії називали запровадження нових митних правил перетину українсько-молдовського кордону чотири роки тому). Нарешті, Євросоюзу потрібно подбати про те, аби у країнах «Східного партнерства» не посилювалося враження, що вони важливі для ЄС лише як джерела дешевої робочої сили та ринки збуту їхньої продукції.

Підтвердженням зацікавленості ЄС у врегулюванні етно-політичних конфліктів у Європі в цілому та Придністровського зокрема також може слугувати документ «Безпечна Європа у світі, що покращується» [238, с. 295], підготовлений у 2003 р. У ньому були окреслені основні напрями зміцнення безпеки ЄС, серед яких важливу роль відіграє поширення «зони безпеки» на регіони, що безпосередньо межують з його кордонами. «Зона безпеки» Євросоюзу, як зазначається в документі, охоплює й такі держави пострадянського простору, як Україна, Молдова, Білорусь та держави Південного Кавказу.

Саме вирішення політичних проблем у цих країнах є одним із ключових факторів побудови «безпечної Європи», оскільки, починаючи з 2007 р. кордон між Румунією та Молдовою став кордоном ЄС [365].

На даний момент цей кордон є одним із найбільш відкритих та прозорих у Східній Європі. У світлі цього загострюється й до того актуальна проблема торгівлі людьми, зброєю та наркотиками, які можуть спрямовуватися з менш розвинутих країн Європи та Азії через молдовсько-румунський кордон до ЄС. Саме тому існування такої зони нестабільності, як придністровсько-молдовська,

а також такого невизнаного міжнародною спільнотою, а значить державного утворення, що не має перед нею юридично-етичних зобов'язань, як ПМР, є безпосередньою загрозою стабільності та безпеці об'єднаної Європи [362].

Підтвердженням цьому є й задекларований 5 червня 2010 р. Німеччиною намір про створення нової платформи для вироблення можливих варіантів вирішення Придністровського конфлікту.

Говорячи про допомогу ЄС у вирішенні придністровського конфлікту слід також зазначити, що важливою є тема боротьби з контрабандою на придністровській ділянці міждержавного кордону, особливо це стосується кордону Придністров'я з Україною. Цю тему країни Євросоюзу порушували давно. Проте конкретний проект, який передбачав участь Єврокомісії у вирішенні цієї проблеми, був підписаний лише у жовтні 2005 р. під назвою «Меморандум про надання допомоги в питаннях стабілізації кордону між Україною та Республікою Молдова»[367]. Прийняття цього документа завершило формування Прикордонної місії Європейського Союзу (EUBAM).

Місія Європейського Союзу з надання прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM) є, вочевидь, найефективнішим інструментом реформ, який існує у Молдові та Україні на сьогоднішній момент у сфері керування кордонами. З іншого боку, Місія є масштабним проектом, який засвідчив спроможність ЄС організувати великі місії за досить короткий строк.

Прикордонна місія ЄС стала реакцією (у рамках Європейської політики сусідства) на спільний лист президентів України та Молдови від 2 червня 2005 р., адресований Президенту Європейської Комісії М. Баррозу та Високому представнику ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики Х. Солані. У листі містилося прохання надати допомогу на кордоні між Україною та Молдовою, уключно з його придністровським сегментом, а також забезпечити міжнародний моніторинг цього кордону [372]. Позитивна відповідь з боку ЄС не забарилася. Наприкінці серпня до регіону була направлена місія ЄС із встановлення фактів, а 7 жовтня 2005 р. Комісар ЄС з питань зовнішньої політики та політики сусідства Б. Ферреро-Вальднер підписала в Паланці

(пункті перетину українсько-молдавського кордону) відповідну угоду з міністрами закордонних справ України і Молдови. 30 листопада 2005 р. в Одесі було оголошено про започаткування місії; офіційно вона розпочала свою діяльність 1 грудня 2005 р. [367].

EUBAM – це консультативний, технічний орган, не наділений виконавчими повноваженнями. Законодавчою базою його діяльності є вищезгаданий Меморандум про взаєморозуміння між Європейською Комісією, Урядом Республіки Молдова та Урядом України про Місію Європейського Союзу з прикордонної допомоги Республіці Молдові та Україні, підписаний у жовтні 2005 р. Основні цілі Місії наступні:

- працювати разом з Молдовою та Україною над гармонізацією стандартів і процедур управління кордоном відповідно до умов ЄС;
- допомогти вдосконаленню професійного потенціалу молдавських і українських прикордонних та митних служб на оперативному рівні;
- поліпшити можливості аналізу ризиків;
- удосконалювати співробітництво й взаємодоповнюваність між прикордонними та митними службами, а також з іншими правоохоронними відомствами;
- сприяти прикордонному співробітництву [254, с. 151].

Повноваження Місії згідно з її мандатом полягають у такому:

- бути присутніми та спостерігати за проведенням митного оформлення та прикордонного контролю;
- у рамках консультативної діяльності вивчати документи, необхідні для перетину кордону, та облікові записи (включно з електронними даними);
- сприяти запобіганню незаконного перевезення людей і товарів;
- вимагати здійснення повторної перевірки й повторної оцінки будь-якого вже оформленого вантажу;
- без попереджень здійснювати візити до будь-яких пунктів на українсько-молдавському кордоні, у тому числі до всіх прикордонних частин та митних постів уздовж транзитних шляхів, до транзитних офісів та до будь-яких,

розташованих у межах територій, діляниць органів внутрішніх справ та служб обліку митних доходів [367].

Безпекова складова діяльності Місії знайшла подальший розвиток у налагодженні співпраці з відповідними профільними відомствами двох країн; 14 грудня 2006 р. відбулася 1-а тристороння зустріч Місії ЄС із Службою безпеки України та Інформаційною та безпековою службою Молдови, де сторони підписали Спільну заяву і домовилися про конкретні аспекти взаємодії [353]. У подальшому така співпраця сприяла координації зусиль, спрямованих на підвищення регіональної безпеки, зокрема в боротьбі з кримінальними злочинами на українсько-молдавському кордоні [384].

Унаслідок поступового збільшення кількості персоналу зараз Місія ЄС нараховує понад 200 осіб; до її складу входять більше ста експертів із 22 держав – членів ЄС, представники декількох країн СНД з Програми розвитку ООН і місцеві фахівці з Молдови та України. Країни ЄС, що надіслали своїх експертів для роботи в складі Місії, – це Австрія, Бельгія, Болгарія, Велика Британія, Греція, Голландія, Данія, Естонія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція та Чеська Республіка. За допомогою тих експертів, що працюють на самому кордоні, Місія забезпечує навчання молдавських та українських службовців безпосередньо на робочих місцях, таким чином допомагає здійснювати ефективніший прикордонний та митний контроль, а також надійнішу охорону кордону [353].

Серед напрямків діяльності Місії, безпосередньо пов'язаних із придністровською проблемою, слід виділити сприяння реалізації Спільної заяви Республіки Молдови та України про впровадження ефективного митного контролю на спільному кордоні та її моніторинг. Імплементация Спільної заяви з митних питань, підписаної прем'єр-міністрами України та Молдови 30 грудня 2005 р. і введеною в дію постановою Кабінету Міністрів України № 112-р від 1 березня 2006 р., розцінюється як одна з найважливіших подій року. Моніторинг дотримання цієї угоди став одним із пріоритетів роботи Місії; її речники

стверджують, що цей крок не тільки забезпечив більшу прозорість на кордоні та поставив заслін нелегальним торговим операціям, але й поступово змушував придністровський бізнес реєструватися (на постійній або тимчасовій основі) у центральних органах влади Республіки Молдови, що мало б сприяти, принаймні, у середньо та довгостроковій перспективі процесові реінтеграції РМ [365]. Утім, попри помітний поступ у напрямку ефективного управління кордоном, проблеми залишаються значними. Так, перші місяці діяльності Місії ЄС дозволили встановити, що масштаби контрабанди та незаконної торгівельної діяльності на придністровській ділянці українсько-молдавського кордону вказують не на приватні ініціативи окремих мешканців, а на добре організовану систему, яка, вірогідно, користується підтримкою чи, принаймні, повною бездіяльністю органів влади Придністров'я. Усупереч широко розповсюдженим очікуванням, що така контрабанда включає – насамперед чи переважно – зброю та наркотики, виявилось, що йдеться передусім про харчові продукти, зокрема куряче м'ясо [161, с. 173].

Проведені Місією ЄС підрахунки показали значні бюджетні втрати від цих незаконних операцій: наприклад, у період між жовтнем 2005 та травнем 2006 рр. державний бюджет України втратив приблизно 43 млн. євро (за рахунок несплати податків та митних зборів); потенційні втрати Молдови становили біля 18 млн. євро. У той же час здобутки бюджету ПМР як головного чинника цих нелегальних транзитних операцій сягали близько 7 млн. євро [366].

Результати спільних операцій, проведених у 2008 р., є ілюстрацією того, як завдяки спільним тристороннім зусиллям зросла ефективність запобігання та протидії злочинній активності на українсько-молдовському кордоні порівняно з попередніми роками. Ідеться, насамперед, про широкомасштабну операцію ФОКУС-2, під час якої на контрольно-пропускних пунктах та вздовж «зеленого» кордону було виявлено 293 випадки незаконного перевезення контрабандних товарів загальною вартістю понад 1 млн. євро. Такий успіх був зумовлений налагодженням ефективного обміну інформацією, у тому числі

випереджальною інформацією стосовно підозрілих осіб або вантажів, що рушили до кордону; плідною взаємодією представників різних служб як на національному, так і на міжнародному рівні; використанням досконалішого сучасного обладнання [254, с. 165]. До цих операцій долучилися також і європейські правоохоронні органи та Агентство боротьби з наркотиками США.

Таким чином, започаткування та подальшу діяльність протягом усього українсько-молдовського кордону Місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні EUBAM можна вважати прикладом ефективної взаємодії України і Молдови з ЄС.

Стосовно ж Придністров'я, у процесі обговорення основних цілей та завдань Місії акценти помітно змінилися: від первісних намірів суттєво вплинути на процес урегулювання придністровського конфлікту вони трансформувалися в бік більш прагматичних прагнень приборкати контрабанду й взагалі «навести порядок» на українсько-молдавському кордоні включно з його придністровським відтинком, тобто активно протидіяти оборудкам тіньового бізнесу, а також імовірній транскордонній діяльності злочинних угруповань. Хоча такі цілі опосередковано могли сприяти ослабленню авторитарного придністровського режиму, позбавивши його значної частки джерел прибутку, безпосереднього залучення ЄС до процесу залагодження конфлікту шляхом запровадження Прикордонної місії не відбулося.

Більше того, згідно з мандатом, Місія ЄС не могла оперувати на території Придністровського регіону. Тому у промові з приводу започаткування EUBAM Х. Солана, Високий Представник ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики, торкаючись придністровського питання, обмежився згадкою про «створення передумов для визначення майбутнього статусу Придністров'я» [243].

За спостереженнями науковців, діяльність Місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Україні та Молдові (EUBAM) і її плани видозмінювалися, цілі та завдання трансформувалися і поглибилися [329].

Зокрема, якщо на початковому етапі діяльності основними пріоритетами були спільна діяльність з Молдовою та Україною у напрямі гармонізації стандартів та процедур управління кордоном за нормами, які діють у рамках ЄС; сприяння підвищенню рівня професійної підготовки спеціалістів молдавських та українських митних і прикордонних служб на оперативному рівні, а також підвищення рівня професійності зазначених служб у цілому; розвиток системи аналізу ризиків; удосконалення співробітництва та взаємодоповнюваності між прикордонною та митною службами та іншими правоохоронними органами; підтримка транскордонного співробітництва, то на сучасному етапі основні пріоритети полягають у сприянні покращенню загальних можливостей прикордонного та митного управління, можливостей України і Молдови у боротьбі з організованою злочинністю на кордоні, а також наближенню стандартів правоохоронних органів та органів, що працюють на кордоні, до стандартів ЄС; сприяти Молдові і Україні у виконанні їхніх обов'язків згідно з Планами дій європейської політики добросусідства та Угоди про партнерство і співробітництво; сприяти мирному врегулюванню Придністровського конфлікту [327].

Одним із наслідків співробітництва України та ЄС у цьому питанні можна назвати останні зрушення щодо демаркації українсько-молдавського кордону після підписання Акту визначення та закріплення на місцевості меж ділянки автомобільної дороги Одеса-Рені у червні 2011 р. За оцінками експертів, Молдова виконала зобов'язання під тиском ЄС та США, які наголосили, що такий крок з боку Молдови сприятиме укріпленню регіональної безпеки та підтвердить наміри Кишинєва щодо мирного та взаємовигідного врегулювання конфліктної ситуації [301].

Дослідники також вважають, що помилковою є думка про те, що Місія є провідником позиції Європейського Союзу щодо розв'язання придністровського конфлікту. Хоча EUBAM є Місією Європейського Союзу, проте її коло повноважень чітко окреслене саме прикордонною тематикою. Фактично, Місія займається лише наслідками Придністровського конфлікту,

політичні ж питання врегулювання залишаються у повноваженнях Спеціального представника ЄС для Молдови[365].

EUBAM не володіє виконавчими повноваженнями, що забороняється навіть мандатом. Проте існує спостерігач на кордоні, який може вимагати додаткових перевірок на вимогу чи через інформування відповідних компетентних органів. Існування Місії свідчить про залучення ЄС до регіону та його присутність у ньому. Місія сприяла інформуванню щодо ситуації та більш ефективній орієнтації політики у Республіці Молдова та Україні. По-друге, вона значно покращила спілкування та довіру між компетентними прикордонними органами сусідніх країн. Третім елементом, який потрібно згадати, є розробка 41 рекомендації у Звіті оцінювання потреб та рекомендацій (NAAR), який буде спрямовувати процес реформ. Незважаючи на його фактично технічну роль, позитивний вплив Місії на сферу політики кордонів є очевидним. Може бути передбачено поширення такого досвіду від справ митного контролю та управління кордонами до співпраці у сфері реадмісії[302].

Новим кроком у вирішенні Придністровського питання стала конференція, організована Місією Європейського Союзу по наданню допомоги в моніторингу молдавсько-українського кордону (EUBAM) і Пограничною службою Молдови, що проходила 15–16 листопада 2011 року в м. Одеса. У роботі конференції взяли участь представники 15 держав і 14 міжнародних і європейських організацій, а також акредитованого в Молдові дипломатичного корпусу [202].

Основною метою конференції було з'ясування сучасного стану і перспектив врегулювання придністровського конфлікту; здійснення прогнозу можливих змін суспільно-політичної ситуації в Молдові і Придністров'ї, а також перспектив поновлення прямих переговорів між Кишиневом і Тирасполем після виборів у ПМР і Молдові; з'ясуванням позиції України, Румунії, РФ, ОБСЄ і ЄС щодо придністровського врегулювання тощо [205, с. 64].

Зокрема на засіданні тогочасний прем'єр – міністр Молдови В. Філат відзначив, що для молдавських прикордонників дуже важливі стосунки з європейськими партнерами, які внесли особливий внесок щодо надання допомоги з приведення у відповідність діяльності Прикордонної служби європейським стандартам. В. Філат відзначив про знані кроки у поліпшенні співпраці Молдови з Делегацією Європейської комісії в Молдові в частині впровадження проекту «Встановлення мобільного і фіксованого зв'язку в Пограничній службі», взаємодії з Місією EUBAM і стратегічному партнерстві з Європейським агентством по оперативній співпраці на зовнішніх кордонах країн-учасників ЄС (FRONTEX), яке характеризуються спільними оперативними заходами, розвитком інституційних можливостей і повчальними заходами, а також пілотними проектами про «фокусні пункти» [202].

За його словами, Молдова освоюватиме можливості, що надаються співпрацею в рамках Партнерства по мобільності з ЄС, процесом регіональної співпраці в Центральній і Південно-східній Європі, Східного партнерства, і братиме участь у най-значніших проектах, направлених на їх зміцнення, а також у тематичних платформах співпраці. «Ми продемонстрували готовність і вміння виконувати наші зобов'язання і співробітничати в обопільних інтересах».

На конференції було наголошено на тому, що система повинна забезпечувати співвідношення між вільним пересіченням державного кордону людьми, ефективним розвитком економічних зв'язків, міжособових стосунків і аспектами пограничної безпеки. У той же час вона повинна створити надійний бар'єр на дорозі міжнародного тероризму, нелегальної міграції, контрабанди і ін-ших трансграничних злочинів[202].

Поряд із EUBAM, у вирішенні Придністровського конфлікту активну участь приймає і Місія ОБСЄ, яка з 1993 року постійно сприяла проведенню мирних переговорів між Молдовою і ПМР і вважається головним посередником у Придністровському конфлікті. Особливою активністю відзначилися переговори у форматі «5+2», в яких беруть участь Молдова і ПМР як сторони

конфлікту, Росія, Україна і ОБСЄ як посередники, а також США і ЄС як спостерігачі.

Слід зазначити, що ОБСЄ є одним з офіційних посередників у врегулюванні Придністровського конфлікту. Дії ОБСЄ в цьому напрямку були активізовані у 2011 р., зокрема проведенням конференції під егідою ОБСЄ за підтримки уряду Німеччини, яка відбулася у вересні 2011 р. у Бад-Райхенхалє, та відновленням офіційних переговорів у форматі «5+2», яке відбулося під час чергового раунду консультацій у Москві 22 вересня 2011р. У той же час варто зазначити, що дії ОБСЄ у мирному процесі у Придністров'ї відбуваються такими методами, як: заходи щодо зміцнення довіри, міжособистісні контакти та політичне врегулювання [247].

Окрім прямого політичного врегулювання ОБСЄ акцентує увагу на заходах зміцнення довіри і міжлюдських контактах шляхом неофіційних переговорів під час зустрічей експертів із гуманітарних і соціальних сфер. Що стосується питання визнання «ПМР», то офіційна позиція ОБСЄ була висловлена у 2017 році президентом Австрії С. Курцом, країна якого на той момент головувала в організації. Він запропонував ідею особливого статусу Придністров'я у складі неподільної й унітарної Молдови [312].

Говорячи про позицію країн ЄС щодо вирішення Придністровського конфлікту особливо вважаємо за необхідне виділити позицію Федеративної республіки Німеччини з цього питання, особливо позицію її канцлера А. Меркель.

Так, ця державна діячка офіційно заявила, що категорично не підтримує суперечливе питання «Бути чи не бути Придністров'ю незалежною державою». А. Меркель вважає, що «вирішення конфлікту між Молдавією і Придністров'ям можливе шляхом надання регіону особливого правового статусу лише у рамках територіальної цілісності Молдови, в її міжнародновизнаних кордонах. При цьому необхідний ефективний центральний уряд і автономія місцевої влади» [251].

В 2012 р. А. Меркель стала першою очільницею держави, яка відвідала Кишинів з дружнім візитом. Основною темою візиту було пошук подальших шляхів у врегулюванні Придністровського конфлікту [251]. Крім того, з 2010 р. Німеччина виступає посередником у переговорах між Кишиневом і Тирасполем в рамках т.зв. «Мезеберзької ініціативи». На думку А. Меркель, від збереження нинішнього статус-кво «замороженого» конфлікту виграє лише обмежене коло осіб. На думку Меркель, ця проблема не може існувати довго, її необхідно вирішувати в інтересах людей мешканців обох берегів Дністра [251].

Канцлер Німеччини наголошує на тому, що конфлікуючим сторонам необхідно забезпечити свободу пересування між Молдовою та Придністров'ям, щоб сприяти економічному розвитку та залученню інвестицій. Оскільки Європейський Союз надає фінансові ресурси для реалізації цих цілей, то вони мають бути призначені для обох берегів Дністра. Також вигоди від приєднання Молдови до зони вільної торгівлі ЄС та лібералізації візового режиму повинні поширюватися на всіх жителів країни. Крім того, канцлер вважає, що молдовська влада має продовжити курс реформ, спрямованих на європейську інтеграцію і зміцнення демократії [251].

Таким чином, щодо питання статусу Придністров'я ЄС також підтримує ідею територіальної цілісності Молдови, але за умови її федералізації. Хоча головним питанням залишається проблема надання владних функцій Тирасполю у тому обсязі, який не зашкодить центральній владі.

Європейський Союз також не є офіційним посередником у врегулюванні придністровського конфлікту, але бере участь у переговорах «5+2» в якості спостерігача. Офіційні представники ЄС неодноразово заявляли, що конфлікт навколо ПМР не є ускладненим релігійним чи етнічним протистоянням, а має суто економічну основу.

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що країни Заходу на сьогоднішній день зайняли активну позицію, щодо врегулювання Придністровського конфлікту. Незважаючи за різнобіжність їхніх інтересів в регіоні, всі вони:

- Виступають за вирішення Придністровського конфлікту лише мирними (дипломатичними) засобами;
- Вбачають майбутнє Придністров'я виключно у складі Молдови. Дискусії ведуться лише в питанні визначення правового статусу цього регіону в майбутньому об'єднанні на основі принципів міжнародного права та територіальної цілісності Молдови.

4.2. Участь України у вирішенні Придністровського конфлікту

Починаючи з моменту виникнення Придністровського конфлікту Україна зайняла принципову позицію безумовної поваги до територіальної цілісності та суверенітету Республіки Молдова. Згідно з Постановою Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» (1993р.), у зовнішній політиці Україна відстоює принцип «безпека для себе – через безпеку для усіх» [136, с. 74], і тим самим виступає проти загрози національної безпеки будь-якої держави, оскільки це в перспективі становитиме загрозу для безпеки усього світу. Тому, починаючи з моменту проголошення своєї незалежності 24 серпня 1991 р. українська держава запрезентувала себе на міжнародній арені, як країна – миротворець. В цьому відношенні слід зазначити, що Україну держави, де існують конфлікти, вважають не тільки миролюбним і неупередженим партнером, зацікавленим у стабільності в регіоні, а й адекватним співрозмовником, якому зрозумілі проблеми з якими зіштовхуються сучасні посткомуністичні держави. Багатьом також імпонує і те, що Україна за весь період своєї незалежності не пред'являла жодних територіальних претензій до інших держав. Від самого початку українська держава офіційно підтримує територіальну цілісність та суверенність Республіки Молдова виключно мирними засобами на взаємно прийнятних умовах для конфлікуючих сторін. У той же час, у випадку з Придністров'ям, Україна має добрі налагоджені відносини, які дозволяють працювати з обома сторонами конфлікту [371].

Крім того, Україна виступає проти присутності збройних сил інших держав на українській території, а також проти розміщення іноземних військ на територіях інших держав без їх чіткої на те згоди (крім випадків застосування міжнародних санкцій відповідно до Статуту ООН).

Початком миротворчої місії України в Придністровському конфлікті вважається квітень 1992 р., коли в Кишиневі відбулися дві чотиристоронні зустрічі міністрів закордонних справ Молдови, Росії, Румунії й України. Учасники цих зустрічей домовилися, що Придністровський конфлікт слід врегулювати на основі принципів міжнародного права та територіальної цілісності Молдови. На цій зустрічі також було прийнято рішення про створення змішаної комісії з контролю за дотриманням угоди про припинення вогню та роз'єднання втягнутих у конфлікт [367].

Говорячи про позицію України на початковому етапі конфлікту, слід зазначити, що вона відзначалася певною поміркованістю, як зазначає Н. Нечаєва - Юйрчук, була, по суті, аналогічна до російської, оскільки українська делегація підтримала позицію росіян, фактично, ставши на бік сепаратистів у конфлікті та підтримавши їхні вимоги стосовно незалежності Придністров'я [215, с.60].

Офіційна позиція України щодо конфлікту в Придністров'ї вперше була висловлена під час першого офіційного візиту президента України Л. Кравчука до Молдови 23 жовтня 1992 р. В ході його був підписаний Договір про добросусідство, дружбу та співробітництво між Україною і Республікою Молдова. У ньому зокрема зазначалося, що «країни розвиватимуть свої добросусідські та партнерські відносини, як дружні держави, дотримуватимуться принципів суверенної рівності, незастосування сили чи загрози силою, непорушності кордонів, територіальної цілісності, мирного врегулювання суперечностей, невтручання у внутрішні справи, співробітництва і сумлінного виконання міжнародних зобов'язань» [371].

Таким чином, уклавши двосторонню угоду, Україна і Молдова засвідчили політичне прагнення будувати свої відносини на основі партнерства і добросусідства.

Під час цього візиту президенти України і Молдови Л. Кравчук та М. Снегур торкнулися й теми Придністровського конфлікту і виловили спільне прагнення до пошуку можливостей його політичного врегулювання [371]. Такі кроки були позитивно відзначені громадськістю та політичним істеблішментом обох країн. Зокрема голова парламенту Республіки Молдова А. Мошану зазначив, що «якщо Україна визнає нашу незалежність і цілісність, якщо будемо співробітничати як рівноправні держави, то ми зможемо спільно розв'язувати будь-які проблеми, у тому числі й ті, які пов'язані із становищем і бажаннями українського населення Молдови [365].

Під час першого візиту президента Молдови М. Снегура до Києва 13–14 грудня 1993 р. молдовська сторона наголосила на важливості залучення України до посередницьких зусиль з урегулювання конфлікту в Придністров'ї. Однак реальне залучення України до придністровського врегулювання відбулося лише у другій половині 1990-х рр. Саме в цей період проходить процес формуванні позиції України щодо врегулювання придністровського конфлікту, про що засвідчує низка зовнішньо-політичних документів цього періоду. Першим таким документом стала спільна Заява про політичне врегулювання придністровського конфлікту, яку разом із президентами Республіки Молдова та Російської Федерації 19 січня 1996 р. у Москві підписав президент України Л. Кучма. У відповідності до цієї заяви сторони зобов'язалися вживати всіх заходів для сприяння переговорному процесу з урегулювання конфлікту та підписання документа, що визначить особливий статус Придністров'я як складової частини єдиної та територіально цілісної Молдови. Крім того, Україна та Росія висловили свою готовність стати державами - гарантами дотримання статусу придністровського регіону [297].

У березні 1996 р. за ініціативою України був підписаний Протокол узгоджених питань, які повинні були визначити статус Придністров'я у складі

Республіки Молдова. А 24 липня 1996 р. Київ відвідав глава уряду Молдови А. Сангелі. Він провів переговори з президентом України Л. Кучмою, під час яких молдовська сторона запросила українських миротворців долучитися до врегулювання ситуації в Придністров'ї.

8 травня 1997 р. коли у Москві президент РМ П. Лучинські та глава адміністрації Придністров'я І. Смирнов підписали «Меморандум про основи нормалізації відносин між Республікою Молдова і Придністров'ям», Україна також поставила свій підпис під цим документом, як посередник. Тоді ж було прийнято рішення про включення України до Об'єднаної Контрольної Комісії та залучення до миротворчої діяльності українських військовослужбовців.

Важливість Меморандуму полягала в тому, що вперше дві сторони конфлікту заявили про свою готовність будувати та розвивати свої відносини в межах «Спільної держави» [197]. Однак далі декларацій справа не пішла, оскільки кожна з сторін відстоює своє бачення формули «спільна держава».

На початку 1999 р. за ініціативою Л. Кучми відбулася зустріч у Києві на найвищому рівні за участю суб'єктів конфлікту, країн-гарантів до числа яких поряд з ОБСЄ і Російською федерацією входила також і Україна [198]. Україна висунула ініціативу поетапного врегулювання конфлікту, яка знайшла своє відображення у «Спільній заяві учасників київської зустрічі з питань нормалізації відносин між Республікою Молдова і Придністров'ям» від 16 липня 1999 р. [299]. В цьому документі була відображена домовленість про створення п'яти «спільних просторів» територіального, економічного, правового, оборонного і соціального.

Оцінюючи політику України в придністровському врегулюванні, слід зазначити що на той час ця політика характеризувалася певною непослідовністю і була значною мірою залежною від російських позицій та інтересів. Пояснення цьому, як на нашу думку ми знаходимо у тогочасній «багатовекторній політиці», яку проводило тогочасне керівництво України, і у відповідності до якої РФ розглядалася як стратегічний і вигідний для України, з економічного

погляду партнера. Подальший розвиток подій показав всю помилковість цієї політики.

Після «помаранчевої революції» 2004 р., в результаті якої було обрано президентом України В. Ющенко, нова українська влада провела суттєву корекцію своєї зовнішньої політики, зокрема відмовитися від «багатовекторності» і взяти курс на інтеграцію із структурами європейської співдружності. В цей час розпочалося втілення в життя програми регіонального лідерства України[54]. Однією зі складових набуття Україною статусу регіонального лідера В. Ющенко вбачав активізацію її діяльності в процесі вирішення Придністровського конфлікту.

Однією з перших спроб України позиціонувати себе як активного гравця в придністровському регіоні стало скликання в Одесі 27 січня 2005 р., за українською ініціативою, консультацій учасників переговорного процесу в п'ятисторонньому форматі. Ці консультації показали наміри встановити стратегічні партнерські стосунки між новообраною владою України та керівництвом Молдови, і результатом цього стало підписання на початку березня 2005 р. спільної Декларації. У цій Декларації керівники обох держав заявили про необхідність координації зусиль та конкретних дій на спільному шляху до європейської інтеграції, а також у питанні вирішення придністровського конфлікту як загрози національній безпеці обох країн та всього регіону [24].

Наступною знаковою подією у процесі активізації дій України щодо врегулювання придністровського конфлікту стала організація з її ініціативи 22 квітня 2005 р. саміту ГУАМ у м. Кишиневі. На цьому саміті мало відбутися своєрідне відродження діяльності інтеграційного об'єднання ГУАМ, як єдиного об'єднання пострадянських країн без участі Росії. Учасники саміту великі надії також покладали на Україну як регіонального лідера, здатного запропонувати конструктивні пропозиції і дієві механізми вирішення пострадянських конфліктів, і тим самими ефективно сприяти поновленню територіальної цілісності не тільки Молдови, а й інших країн-членів ГУАМ.

Напередодні кишинівського саміту ГУАМ 21 квітня 2005 р. Президент України В. Ющенко обговорив українські пропозиції з урегулювання придністровської проблеми з президентом Румунії Т. Бесеску під час свого візиту до Бухареста. Обидва президенти оголосили про вироблення спільної позиції стосовно Придністров'я і про намір представити її на саміті ГУАМ у Кишиневі. Український президент заявив також, що й Україна, і Румунія відіграватимуть важливу роль у врегулюванні Придністровського конфлікту. Румунський президент в свою чергу підтвердив, що він обстоюватиме разом із Ющенком спільні, скоординовані пропозиції [24].

На саміті Україною були оприлюднені сім основних принципів «урегулювання через демократизацію», які згодом були сформульовані у «7 кроках», суть яких полягали в наступному:

1. Тираспольській адміністрації пропонувалося ужити заходів для розбудови в ПМР демократії, розвитку громадянського суспільства, а також розробити дієві механізми гарантування фундаментальних прав та свобод.

2. Владу Придністров'я закликано організувати проведення демократичних виборів у місцевий парламент, який стане, таким чином, легітимним репрезентативним органом придністровського регіону РМ.

3. ЄС, Росія, США та Рада Європи надсилають спостерігачів для моніторингу цих виборів.

4. Україна підтримує участь ЄС і США у переговорному процесі.

5. Наявний миротворчий контингент пропонується замінити міжнародним, що складатиметься з військових та цивільних спостерігачів під егідою ОБСЄ.

6. Міжнародні організації проводять моніторинг підприємств військової індустрії Придністров'я.

7. Україна погоджується прийняти на своїй території міжнародних спостерігачів під егідою ОБСЄ для здійснення контролю придністровської ділянки українсько-молдавського кордону і пропонує представникам Придністров'я взяти участь у цій роботі [7].

Втім, ініціатива В. Ющенко не втілилася до життя через позицію Росії та невизнаної ПМР, які розглядали Помаранчеву революцію 2004 р. в Україні як загрозу власній національній безпеці. Поряд з цим, окремі пропозиції України щодо врегулювання Придністровського конфлікту внесли елемент розколу між представниками країн – членів ГУАМ та їхніх прихильників, фактично перекреслили надії на вироблення скоординованої регіональної позиції щодо основних принципів та підходів до врегулювання конфлікту [23]. Свідченням цього стало оприлюднення 12 травня 2005 р. президентом Румунії свого бачення виходу з придністровської кризи, яке в багатьох питаннях розходилося з українськими пропозиціями [24].

Румунію і, звісно ж, Молдову стурбувало те, що хоча в «7 кроках» йшлося про трансформацію існуючого миротворчого формату у міжнародний механізм військових та цивільних спостерігачів під егідою ОБСЄ (пункт 5), натомість нічого не було сказано про важливість виведення російських військ та вивезення зброї згідно з рішеннями попередніх самітів ОБСЄ, а також про зміну переговорного формату.

Кінцевий варіант українського плану врегулювання придністровського конфлікту був ухвалений 13 травня 2005 р. на засіданні Ради національної безпеки і оборони України (РНБОУ) і оприлюднений під час нового раунду консультацій між учасниками конфлікту та медіаторами у Вінниці 16-17 травня. У ньому президент України В. Ющенко запропонував здійснення наступних кроків:

- створення Тирасполем умов для розвитку демократичної політичної системи та проведення демократичних виборів до Верховної Ради Придністров'я під контролем з боку України, РФ, США, ЄС, ОБСЄ і Ради Європи;

- запрошення США та ЄС до участі в переговорному процесі;

- уведення до придністровського регіону миротворчого контингенту під егідою ОБСЄ і розширення участі українських спостерігачів (пропозиція про введення українських миротворців надходила від сторін ще 1998 р., але

тогочасне керівництво держави обмежило українську військову присутність спостерігачами);

- проведення міжнародного моніторингу придністровських підприємств ВПК та центральної ділянки українсько-молдовського кордону;

- надання Придністров'ю статусу автономної республіки у складі Молдови з широкими повноваженнями щодо участі у зовнішній і внутрішній політиці, підтримання зовнішніх економічних, науково-технічних та гуманітарних зв'язків, можливості виходу зі спільної держави у разі об'єднання Молдови з іншою державою чи втрати нею статусу суб'єкта міжнародного права [48].

Імплементація плану мала відбуватися протягом трьох етапів, тривалістю кожного не більше шести місяців.

На першому етапі парламент РМ мав прийняти закон про основні принципи майбутнього статусу Придністровського регіону, на підставі якого Придністров'я ухвалює нову конституцію.

Другий етап полягав у проведенні в жовтні - листопаді 2005 р. виборів до придністровського парламенту під егідою ОБСЄ. Після цього спільна парламентська комісія мала підготувати проект закону про статус Придністров'я й передати його до парламенту РМ. Затверджений парламентом закон мав набути чинності після ухвалення молдавським парламентом угоди про гарантії дотримання Республікою Молдовою статусу Придністров'я, підписаної трьома «гарантами» – Росією, Україною і ОБСЄ – з можливою допомогою з боку ЄС та США.

На завершення, створена з представників двох учасників конфлікту та трьох медіаторів (можливо, також за участю ЄС та США) Комісія з примирення вирішує усі спірні питання, що могли виникнути в процесі імплементації чи інтерпретації положень закону про статус Придністров'я. [24].

Таким чином, запропонований у травні 2005 р. «план Юценка» передбачав ініціювати перемовини між сторонами конфлікту, демілітаризувати зону конфлікту та демократизувати її, зокрема провівши демократичні вибори

до парламенту ПМР. Також В. Ющенко пропонував трансформувати створений у 1992 р. Молдовою, Придністров'ям і Росією формат миротворчої операції в міжнародний механізм військових і цивільних спостерігачів, але обійшов питання перебування на території ПМР російських військових.

У разі успішної реалізації «план Ющенко» міг привести до отримання широкої автономії Придністров'я у складі Молдови – на протипагу російському «Меморандуму Козака», який передбачав можливість для Придністров'я прийняти рішення про вихід зі складу Молдови та приєднання до іншої держави.

Однак, «план Ющенко» наштовхнувся на спротив придністровської адміністрації. Так в ЗМІ ПМР почали з'являтися матеріали про те, що «план Ющенко» є нічим іншим, як «прикриттям» для молдовської влади, яка хоче самостійно вирішити долю Придністров'я, організувавши й використавши для цього міжнародний пресинг. Тому керівництвом ПМР цей план був відкинута.

Слід також зазначити, що попри офіційне визнання «плану Ющенко» практично всіма учасниками переговорного процесу, у ньому, на думку експертів, прослідковуються три слабкі ланки. Перша – це відсутність у плані пункту про необхідність виведення російських військ, на чому наполягала Молдова, і її позицію тут підтримували ЄС, США та Румунія. Друга – проведення демілітаризації ПМР. Адже саме силові структури ПМР, які підтримуються і забезпечуються Росією й налічують близько 20 тис. озброєних людей (в абсолютній більшості громадян Росії), жорстко контролюють соціально - політичне життя регіону. Третьою вадою українського плану стала ідея проведення наприкінці 2005 р. виборів у Верховну Раду Придністров'я. Хоч вибори є одним із найважливіших інструментів реальної демократії, їх проведення вимагає ретельної підготовки. Установлені планом терміни не давали можливості для такої підготовки. [161, 145].

10 червня 2005 р. 96 депутатів парламенту Республіки Молдова проголосувало за Декларацію на підтримку українського плану. Президент Молдови В.Воронін заявив на засіданні парламенту, що український план –

найбільш досконалий і загалом є найперспективнішим документом, що будь-коли лягав на стіл переговорів. Водночас він зазначив, що найважливішим елементом врегулювання є демілітаризація Придністров'я і виведення російських військ з регіону[343]. Однак, саме на цю пропозицію РФ категорично не погодилася.

Загалом, «план Ющенка» став спробою України суттєво потіснити Росію на одному з її найдавніших пострадянських аванпостів.

Нереалізованість «плану Ющенко» призвело до корекції політики України в напрямку укріплення двохсторонніх зв'язків з Молдовою, стосовно вирішення придністровського питання, за підтримки США, ЄС та ОБСЄ. Так, у березні 2006 р. були запроваджені зміни митного режиму та режиму перетину придністровської ділянки українсько-молдовського кордону. Ця ділянка має велике стратегічне значення для ПМР, яка через територію України проводила свої основні торгівельні операції. Тому, коли з березня 2006 р. Україна почала втілювати молдовсько-український договір про фактичне відновлення митної юрисдикції Молдови над придністровською ділянкою кордону (уряд України прийняв постанову, згідно з якою українська митниця зобов'язалась припинити обслуговування вантажів, які не пройшли митного оформлення на території Молдови), Придністров'я відразу заявило про «блокаду» та «економічну смерть» [99, с.12]. Слідом за цим, Росія теж засудила такі дії України та Молдови як такі, що спрямовані на дестабілізацію ситуації. [343, с.113]. Очевидно, що ці заяви не відповідали дійсності. Єдине, що блокував вищевказаний договір – це можливості работоргівлі та контрабанди зброї, тютюнових виробів, ліків та ін. через Придністров'я [348].

Зазначені дії України і Молдови заставили Тирасполь 18 травня 2006 р. погодитись на легалізацію економічних структур Придністров'я центральною владою у Кишиневі.

Зважаючи на ці досягнення, українська сторона вирішила піти ще далі: у червні 2006 р. Міністр закордонних справ України Б. Тарасюк запропонував розширити існуючий формат переговорів з врегулювання придністровського

конфлікту, запросивши Румунію, яка була виключена з чотирьохстороннього формату влітку 1992 р. на вимогу Москви і Тирасполя. Така ініціатива знову була розкритикована Росією та Тирасполем, які заявили, що Б. Тарасюк – «агент США» [348].

Військове втручання Росії у грузинський конфлікт, окупація і подальше визнання нею сепаратних Абхазії та Південної Осетії 2008 р., а також події на Балканах спричинили гострий дефіцит безпеки у регіоні. Ці події стали приводом для активізації переговорів з врегулювання конфлікту у Придністров'ї.

За підсумками саміту Україна - ЄС, що відбувся 22 листопада 2010 р. у Брюсселі, Україна та ЄС підтвердили загальну зацікавленість у збереженні територіальної цілісності Республіки Молдова та виголосили сподівання на швидке поновлення офіційних переговорів у форматі «5+2» [319, с. 107-109]. Ряд неформальних консультацій у форматі «5+2», які посприяли зближенню сторін конфлікту, відбувся у Відні, Астані, Києві, Гармиш-Партенкірхені.

Крім того, у квітні 2011 р. Україною був запропонований проект нової військової доктрини врегулювання Придністровського конфлікту, в якому зазначено, що потенційними загрозами безпеки України є виникнення збройного конфлікту на її кордонах та втягування України у збройне протистояння двох держав. Також зазначалося, Україна бере участь у врегулюванні Придністровського конфлікту на принципах територіальної цілісності та об'єднання двох частин молдавської держави в одну країну на основі взаємної згоди. На сьогодні, офіційна позиція України щодо територіальної цілісності Молдови повністю відповідає інтересам Кишинева, що й було покладено в основу співробітництва між двома державами [329].

Діяльність української дипломатії у 2012 р. мала певні успіхи. Зокрема українська сторона спромоглась організувати зустріч лідерів Молдови та Придністров'я у січні 2012 році у форматі 1+1. Уперше зустрілися в Одесі новообраний лідер Придністров'я Є. Шевчук і прем'єр-міністр Молдови В.

Філат, які і надалі продовжували спільні консультації з придністровського питання[329].

Очоливши головування в ОБСЄ в 2013 р, міністр закордонних справ Л. Кожара відвідав Кишинів і Тирасполь. Зокрема на зустрічі з прем'єр-міністром Молдови В. Філатом і Президентом ПМР Є. Шевчуком запропонував використовувати українські майданчики для переговорів із придністровського врегулювання, закликав сконцентрувати зусилля на поліпшенні життя людей, підвищити роль України у врегулюванні конфлікту, знайти консенсус із питань транспорту, телефонного зв'язку, торгівлі, пенсійного забезпечення тощо [364].

Уже 19 лютого 2013 р. у Львові у форматі 5+2 відбулися переговори з придністровського врегулювання – перші під головуванням України. У переговорах, окрім політичних представників Придністров'я та Молдови, були представники України, США, Росії та Європейського Союзу [369].

Під час львівського раунду сторони підтвердили: готовність продовжувати переговори в конструктивному дусі; домовилися про активізацію роботи над неузгодженими рішеннями на рівні політичних представників та експертів, зокрема над положеннями Протокольного рішення щодо поліпшення умов свободи пересування населення обох берегів Дністра, взаємодії у гуманітарній сфері. [348]. На сучасному етапі розробляється спільний «план Україна – Румунія» задля врегулювання Придністровського конфлікту. Україна та Румунія (член Євросоюзу) могли б узяти на себе зобов'язання щодо гарантії безпеки в регіоні, таким чином, надавши додаткові аргументи щодо виведення російських військ.

2014 р. ознаменував собою новий етап українсько-молдовських відносин у контексті врегулювання придністровського конфлікту. Російська збройна інтервенція на схід України у 2014 р і анексія Кримського півострова змусила Україну по новому подивитися на придністровський конфлікт, надавши йому нової значущості. Вторгнення російських військ на територію України поставило під загрозу цілісність української держави, яка опинилась між двома конфліктами – придністровським на південному заході та донбаським на сході.

В обох конфліктних зонах знаходились (і продовжують знаходитись дотепер) російські війська. За 2014 р. - першу половину 2015 р. кількості російських миротворців на лівобережжі Молдови істотно наростили свою боєготовність. У вересні 2014 р. лунали повідомлення про перекидання у регіон додаткових військ. Президент ПМР Є. Шевчук у листопаді 2015 р. зробив гучну заяву про те, що Тирасполь може самостійно визначити свою долю за допомогою референдуму, натякаючи на кримський сценарій [188, с. 165].

Зважаючи на розташування у Придністров'ї військ РФ, що могло б загрожувати відкриттям нового фронту протистояння України та Росії, український уряд 21 травня 2015 р. в односторонньому порядку денонсував угоду між урядом України та урядом РФ про транзит через територію України російських військових формувань, що стало ще одним кроком до порозуміння з Молдовою [116]. Враховуючи те, що українсько-молдовський кордон співпадає з кордоном України і невизнаної ПМР, підписання зазначеного вище договору – серйозний крок для вирішення придністровського конфлікту, адже він перешкоджає існуючому статусу «сірої зони» лівого берега Дністра, якою є Придністров'я.

Проте загроза нападу з боку російських військових у Придністров'ї як для Молдови, так і для України і надалі залишається. Як зазначає з цього приводу Є. Блажевич, «миротворчі війська» традиційно формувались здебільшого з місцевого населення. Зараз ця традиція збереглась – у «миротворці» ідуть жителі Придністров'я, які є громадянами Росії. Це дає змогу за необхідності «маневрувати» і виступити як під російськими, так і придністровськими прапорами [27, с. 194-206]. На 2014 р. кількість російських військових на території РМ становить понад 1 тис. осіб [148]. Молдовський дослідник А. Лаврик також вбачає можливу роль Придністров'я у нових геополітичних реаліях як додаткового плацдарму Росії у районі Чорного моря для протистояння євроатлантичним інтеграційним намірам України та Молдови [355, р.17-24]. А його колега В. Кройтору вважає, що закріплення Росії на півдні України загрожуватиме безпеці РМ [359]. Таким чином, зберігається

фактор прихованої загрози для України та Молдови. Про таку загрозу заявив також президент України П. Порошенко 22 лютого 2017 р. під час зустрічі оперативного збору керівного складу Збройних Сил України [355, р. 20].

Враховуючи викладені вище факти, обидві держави активізували діяльність з врегулювання проблем, пов'язаних з існуванням т.зв. ПМР. 4 листопада 2015 р. між Молдовою та Україною було підписано дві угоди з транскордонного співробітництва для спрощення і прискорення переміщення через спільний державний кордон. Згідно з першою угодою, у прикордонному пункті пропуску «Первомайськ-Кучурган» встановлюється спільний контроль, що допоможе забезпечити імпорт, експорт і транзит підакцизних товарів та товарів, не оподатковуваних акцизним збором, через Придністров'я. Підписання документу мало на меті скорочення часу та витрат підприємців, усунувши необхідність перенаправляти вантажі, включаючи алкоголь і тютюнові вироби, в об'їзд даної ділянки кордону, а також дозволить уникнути подвійного митного оформлення в Кишиневі і Тирасполі. У довгостроковій перспективі угода також сприятиме відновленню міжнародних транспортних коридорів через Придністров'я [220].

Друга угода стосується автоматизованого обміну даними з перетинання молдавсько-українського кордону. Вона дозволить зняти з іноземних громадян, що в'їжджають у Придністров'я, зобов'язання реєструвати своє перебування в міграційних органах Молдови, тобто їм не потрібно буде переміщатися на адміністративну лінію розмежування на заході Придністров'я [105, с. 222].

24 листопада 2015 р. у Брюсселі Україна та Молдова підписали Угоду про посилення прикордонної співпраці. Угода забезпечить, зокрема, застосування відповідних до стандартів ЄС підходів у прикордонних, митних та податкових питаннях, а також консультативну допомогу експертів [352]. Укладення зазначених вище договорів – серйозний крок для вирішення придністровського конфлікту, адже вони перешкоджають існуючому статусу «сірої зони» лівого берега Дністра, якою є Придністров'я.

Таким чином, можна зробити висновок, що починаючи з моменту виникнення Придністровського конфлікту Україна зайняла активну позицію у його вирішенні. Це зумовлено тим, що цей конфлікт відбувається в безпосередній близькості до її кордонів і тим самим негативно позначається на політичних й економічних інтересах української держави, а також гальмує процес її інтеграції до європейських структур. Після початку українсько – російського збройного конфлікту на Сході України в 2014 р. невирішений конфлікт у Придністров'ї становить пряму загрозу її національним інтересам, і в першу чергу через присутність там російських збройних сил.

4.3. Бачення перспектив розв'язання Придністровського конфлікту

Проблемі перспектив розв'язання придністровського конфлікту в сучасній як вітчизняній так і зарубіжній історіографії приділяється недостатньо уваги. Зазвичай функції прогнозування розвитку тих чи інших історичних процесів та явищ віддаються політологам, філософам, соціологам, економістам, представникам інших суспільних наук. Пояснення цьому ми знаходимо у переважаючій серед більшості науковців думці про неспроможність історичної науки здійснювати прогностичні функції. Ще у 1945 р. відомий англійський і австрійський філософ К. Поппер опублікував працю «Злиденність історизму» [248]. В ній мислитель намагався довести, що історична наука, в силу частоті зміни історичних умов, неспроможна спрогнозувати розвиток історичних подій та явищ. К. Поппер також зазначав, що історичні закономірності на відміну від законів розвитку природи, реалізуються через людську свідомість та діяльність, що робить процес історичного прогнозування і без того досить складними.

Таким чином, дослідник робить висновок, що саме в неспроможності історичної науки робити прогнози на майбутнє і полягає її «злиденність».

На сьогоднішній день, зважаючи на те, що подальший розвиток історії так саме як і інших суспільних наук лежить в площині міжнаукового та міждисциплінарного зв'язку, перед істориками відкриваються можливості

здійснювати історичний прогноз та окреслювати подальші перспективи розвитку історичних процесів та явищ, опираючись перш за все на основу вивчення попереднього їх розвитку, визначення переважаючих тенденцій тощо.

Стосовно окреслення перспектив розв'язання Придністровського конфлікту, слід зазначити, що на сьогодні більшість науковців – фахівців роблять їх досить примарними. Примарність цих перспектив перш за все полягає у визначальній ролі зовнішньополітичного фактору в перебігу цього конфлікту і визначення, що саме від нього в подальшому залежатиме варіант його кінцевого розв'язання. Як зазначив з цього приводу один з українських експертів, «не можна сказати точно, що буде з Придністров'ям через, скажімо, 10—20 років, проте цілком можна змодельовати розвиток ситуації в регіоні у разі впливу на неї тих чи інших чинників [242].

Так, російські науковці на сьогодні вбачають три можливих сценарії розв'язання конфлікту у Придністров'ї.

Перший варіант вони пов'язують з інтеграцію ПМР з Молдовою в єдину державу. В реалізації цього варіанту зацікавлені переважна більшість причетних до конфлікту держав, а саме Молдова, Україна, країни ЄС, США, і навіть Росія, яка бажає цим самим добитися для себе зниження санкційного тиску з боку західних країн. [244]. У цьому випадку Придністров'ю надається широка автономія, Росія зберігає частковий вплив на регіон, а ЄС біля своїх кордонів отримує довгоочікувану зону безпеки та стабільності.

Другий варіант полягає у «розмороженні» конфлікту в різних його варіантах. Найімовірнішим з цих варіантів є «м'яке розмороження» у форматі поглиблення інтеграційного співробітництва Молдови та ЄС. Цей варіант буде супроводжуватись вимогами остаточного виконання Росією умов Стамбульського саміту 1999 р. щодо виведення її військ з території Молдови. Саме такий сценарій підтримує Україна, однак проти нього рішуче виступає Росія, оскільки це призведе до послаблення її впливу на регіон.

Третій варіант стосується збереження теперішнього «підвішеного» стану Придністров'я у вигляді замороженого конфлікту і цей варіант ними

розглядається як найбільш ймовірна версія [301]. Зі свого боку добавимо, що реалізація цього варіанту аж ніяк не сприятиме кінцевому вирішенню Придністровського конфлікту, а лише його затягне на невизначений період і Придністров'я надалі буде представляти собою, як джерело небезпеки для межуючих країн, зокрема для України.

Крім того, «заморожений» на території Молдови конфлікт внаслідок підтримки Росії таїть в собі небезпеку поновлення збройного протистояння. Фактична окупація Придністров'я, частини Донбасу та анексія Криму супроводжується практичним вилученням цих територій з регіональних, європейських та світових соціально-економічних процесів. За умов постійної підтримки з боку Росії, ці території стають мілітаризованими закритими зонами, що слугують здебільшого для забезпечення геополітичних потреб Москви. Склади зброї та боєприпасів російської армії, що знаходяться на території Придністров'я, теж несуть потенційну загрозу життю та здоров'ю не лише українського населення Молдови, але й власне українців по цей бік кордону, а також природному середовищу.

Поряд з вищепереліченими сценаріями, в сучасних як політичних так і наукових колах обговорюються також наступні варіанти розв'язання придністровського конфлікту, зокрема:

- реалізація російських ініціатив щодо придністровського врегулювання;
- входження Молдови в румунську орбіту;
- європеїзація Придністровського конфлікту;
- збереження існуючого статус-кво.

Розглянемо кожен із них детальніше.

1. Реалізація російських пропозицій врегулювання Придністровського конфлікту (зокрема вже згадуваний нами в попередніх параграфах проект Козака) передбачає об'єднання Молдови на умовах збереження домінуючого впливу Кремля в регіоні. Так, план Козака передбачав, що Придністров'я набуде право вето на ухвалення рішень парламенту об'єднаної країни, російська мова отримає статус другої державної на території всієї об'єднаної

країни. Крім того, Росія планувала зберегти свою військову присутність на кілька десятиліть років [326].

Однак, зважаючи на ці пропозиції, стає цілком очевидним, що об'єднана таким чином країна може розвиватися переважно в руслі російських інтересів, а її існування значною мірою залежатиме від політичної волі Москви.

Зі свого боку зазначимо, що протягом 2007—2009 рр. Кремль зробив низку спроб примусити конфліктуючі сторони до діалогу та реалізації такої моделі врегулювання. Однак Москві поки що не вдалося істотно просунути в цьому питанні. Євросоюз, США і Україна досить виразно застерегли тодішнє керівництво Молдови, що сепаратні домовленості на придністровському напрямі вкрай небажані. Схоже, у Кремлі вирішили не ризикувати і до пори до часу сконцентруватися на збереженні статус-кво у придністровському питанні. А щоб уникнути надміру критичних оцінок своєї політики на цьому напрямі з боку західних партнерів, Росія періодично направляє в регіон своїх державних службовців, котрі створюють видимість реальної зацікавленості Кремля в якнайшвидшому врегулюванні придністровської проблеми.

2.Реалізацію сценарію входження Молдови в політичну орбіту Румунії більшість експертів пов'язують з приходом до влади в Молдові політичних сил, котрі одним з основних своїх пріоритетних завдань бачать активізацію діалогу з Бухарестом, це в свою чергу посилило голоси експертів, які пророкують неминучість подальшого зближення правобережної Молдови з Румунією [321, с. 162-165].

На сьогоднішній день є безперечним той факт, що для владної команди, котра прийшла сьогодні в Кишиневі, питання врегулювання Придністровського конфлікту є швидше пріоритетом декларованим, ніж реальним. Можна навіть сказати, що придністровське питання для нової влади в Молдові більше тягар, ніж можливість. При цьому навряд чи варто сподіватися, що хтось із серйозних політиків у Молдові колись заявить про готовність відмовитися від Придністров'я заради гіпотетичного варіанта прискореної європейської інтеграції за максимального сприяння Бухареста. У березні 2009 року один із

молдовських політиків дозволив собі публічно запропонувати здати Придністров'я в оренду Росії на 30 років - і відразу опинився за межами прохідного бар'єра до парламенту РМ.

Точно так само не слід упереджено думати, що нинішні молдовські еліти в найближчій перспективі будуть готові відмовитися від своєї державності і приєднатися до Румунії. Справді, сьогодні можна казати про те, що румунська унійська політика отримала широку підтримку в Кишиневі (відкрито два додаткові консульства Румунії в Бельцях і Кагулі, спрощено процедуру набуття румунського громадянства населенням Молдови тощо), а біля керма в Молдові опинилися люди прорумунської орієнтації.

Однак, незважаючи на ці кроки, говорити про входження правобережної Молдови до складу Румунії як реальний варіант поки що передчасно. Інша річ, що надмірний зближення Кишинева і Бухареста може ускладнити перспективи врегулювання придністровського конфлікту.

Тут слід зазначити, що без реальних успіхів у напрямку вирішення придністровської проблеми будь-яке серйозне просування Кишинева в діалозі з ЄС практично виключається. На цьому неодноразово наголошували високопоставлені європейські чиновники [359;363].

3. Варіант, який пов'язаний з європеїзацією придністровського конфлікту на сьогодні є найменш реальним сценарієм у його розв'язанні. Тут слід мати на увазі, що, по-перше, сама Молдова демонструє досить слабкі успіхи на шляху європейської інтеграції і, м'яко кажучи, є непривабливою для населення Придністров'я. Крім того, низький рівень життя, відсутність свободи ЗМІ, тотальна корупція, непривабливий інвестиційний клімат –це є далеко неповний список претензій до Молдови з боку Заходу [319, ч.110-114].

По-друге, самі держави – члени Євросоюзу не завжди вирізнявся однозначністю своєї позиції стосовно Молдови. На жаль, безперервне постачання енергоносіїв до країн ЄС з Росії є значно пріоритетнішим порівняно з придністровським питанням, тому Брюссель вважав за краще зайвий раз не сваритися з Москвою через Молдову. Крім того, вкрай перспективна за своєю

суттю ідея фінансування західними структурами низки інфраструктурних проектів (у сфері медицини, освіти, будівництва доріг тощо) на території Молдови в рамках зміцнення довіри між сторонами конфлікту, на жаль, дискредитується діями окремих корумпованих чиновників, відповідальних за координацію європейських проектів[322].

Говорячи про шляхи вирішення Придністровського конфлікту слід також звернути увагу на шлях так званого входження Придністров'я до складу Молдови на засадах федерації. Тут слід зазначити, що об'єднання на засадах федерації, тобто надання колишній державі певних привілеїв і спеціальних владних повноважень в обмін на встановлення контролю центром над даною територією. Прикладом такого варіанту розвитку подій вважають Гагаузію.

Республіка Гагаузія була проголошена 19 серпня 1990 року, однак, на відміну від Придністров'я, подальше вирішення конфлікту відбувалося дипломатичним шляхом і 23 грудня 1994 року в парламенті Молдови був прийнятий Закон про особливий статус Гагаузії. [317].

В Статті 1 цього Закону зазначається: «Гагаузія - це територіальне автономне утворення з особливим статусом як форма самовизначення гагаузів, що є складовою частиною Республіки Молдова. Гагаузія в межах своєї компетенції самостійно вирішує питання політичного, економічного та культурного розвитку в інтересах всього населення. ... У разі зміни статусу Республіки Молдова як незалежної держави Гагаузія має право на зовнішнє самовизначення» [317].

Подібний сценарій, на думку українських дослідників, є найбільш вірогідним у випадку вирішення придністровського питання із збереженням значного впливу Російської Федерації в регіоні: «Кінцевою метою, на переконання російської сторони, має бути створення єдиної держави в рамках територіальної цілісності Республіки Молдова з особливим статусом для Придністров'я» [301]. Але подібний автономний статус несе і певні загрози для системи регіональної безпеки, так як чим більше владних повноважень отримує регіон, тим більше можливостей для подальшого повного відокремлення він

має. Гагаузія не мала такої підтримки від РФ, як має Придністровська Молдавська Республіка, тому посилення російських позицій у регіоні є вкрай небажаним як для самої Молдови так і для України, зважаючи на її нинішній збройний конфлікт з Росією.

При цьому, ми також схилиємося до думки британського дослідника С. Корнелл, який зазначає, що серед певних переваг варіант вирішення етнополітичного конфлікту шляхом федералізації держави має і значні недоліки, до яких науковець зокрема відносить:

- надання територіальної автономії може стати лише першим кроком до подальшого повного відокремлення регіону;
- надання автономного статусу, тобто певних привілеїв, одному регіону може сприйматися як дискримінація інших жителів чи етнічних груп;
- автономія збільшує ризик втручання іноземної держави, що пов'язана з населенням даного регіону [369].

Таким чином, реалізація сценарію об'єднання Придністров'я з Молдовою на федеративній основі гальмується декількома чинниками:

1. Значним впливом на переговорний процес, а також політична і військова допомога Російської Федерації, яка розглядає сам факт існування ПМР як свій важіль впливу на весь регіон. Наприклад, навіть своїм офіційним визнанням існування ПМР, Росія значно зменшила шанси на повернення даного регіону під контроль Молдови.

2. Відсутність об'єднаної, чітко вираженої позиції світової спільноти. Провідні держави світу не визнають ПМР, так саме як і інші квазі – держави пострадянського простору, але посилення і системність санкцій та інших методів впливу на сепаратистську владу могло б значно прискорити вирішення проблеми.

3. Відносна економічна та політична слабкість Молдови, які до цього часу не змогла створити достатньо привабливе для населення ПМР середовище.

4. Деякі успіхи керівництва Молдови у сфері державного будівництва, що проявляються у посиленні власного авторитету і контролю над сепаратистською територією.

5. Досить значний проміжок часу, за який з'явилося нове покоління ПМР, що сприймає Молдову як ворога.

З цього приводу українська дослідниця Н. Белітсер, справедливо зазначає, що серед населення ПМР так само як і інших квазідержавних утворень, можна спостерігати тверде переконання, що краще жити в бідній, некомфортній, невизнаній жодною країною світу, але в своїй державі [344, р.229].

В свою чергу, дослідниця із Придністров'я Т. Г. Осипова пропонує звернути увагу на три альтернативних варіанта досягнення ПМР хоча б часткового суверенітету на офіційному рівні. Ці варіанти полягають у наступному:

– консолідація конфліктуючих сторін у рамках інтеграційних утворень типу ЄС, що зменшують значення національних державних кордонів і національних структур;

– часткове визнання або отримання неповного державного статусу (у вигляді кондомініуму або протекторату), що дозволило б пом'якшити протистояння сепаратистського регіону та центру;

– надання статусу асоціативної держави шляхом асоціативного включення до визнаної й авторитетної на світовій арені держави або через асоціативне членство в інституційних утвореннях пострадянського простору [172, с. 183-184].

Тут слід зауважити, що під «визнаною й авторитетною на світовій арені державою» авторка має на увазі Російську Федерацію, а всі ці три варіанти призведуть лише до встановлення повного контролю РФ на території Придністровського регіону або безпосередньо в якості метрополії, або опосередковано за допомогою підпорядкованих їй міжнародних організацій регіону.

Доцільним вважається дослідження основних умов визнання ПМР світовою спільнотою. В цьому відношенні дослідник М. О. Добронравін сформулював три основних правила трансформації невизнаного політичного утворення у суверенну державу:

– негативне «правило відстрочки визнання»: якщо самопроголошена держава не отримала визнання протягом 1-2 років, зростає вірогідність збереження статус-кво і надалі, або ризик військового вирішення проблеми з боку материнської держави;

– позитивне «правило визнання жертви»: більше шансів на міжнародне визнання у такої держави, яка розглядається світовою спільнотою як жертва агресивної материнської держави;

– негативне «правило невизнання злочинця»: зменшуються шанси на міжнародне визнання у нестабільних сепаратистських регіонів, які мають репутацію реальних або потенційних центрів транснаціональної злочинності, яка пов'язана з існуванням терористичних організацій, наркоторгівлею тощо[301].

І, на завершення, останній сценарій розв'язання придністровського конфлікту пов'язаний із збереженням «статус - кво». Розглядаючи цей варіант, слід зазначити, що Кембриджський словник подає визначення даної дефініції: «Статус-кво – існуюча ситуація» [356]. У випадку з невизнаною державою пострадянського простору збереження статус-кво означає збереження ситуації, що склалася, позицій і пріоритетів учасників конфлікту, відсутність вирішення проблеми на користь жодної із зацікавлених сторін. Тобто території, що прагнуть відокремитися, не отримують міжнародного визнання, але і не повертаються під контроль материнської держави.

Такий сценарій розвитку подій дослідниця Н. Беліцер називає найбільш вірогідним для «ПМР»: «Сценарій статус-кво здається найбільш реальним. ...знайти остаточне політичне рішення для врегулювання - те, яке буде узгоджене задіяними суб'єктами, прийняте обома сторонами конфлікту, і матиме достатній рівень підтримки «знизу», – це скоріше неможливо в даний

період»[344]. Інші подібного роду держави пострадянського простору, скоріше за все, також не змінять свій статус у короткостроковій перспективі.

У нас не викликає заперечень, що такий статус є серйозною альтернативою відкритому військовому протистоянню, який надасть сторонам змогу чітко сформулювати свої вимоги та прийти до спільного рішення. Але у той самий час подібний варіант розвитку подій несе у собі певні ризики для Молдови як материнської держави, так і для ПМР як сепаратистської території. Як вже зазначалося, враховуючи негативне «правило відстрочки визнання», шанси такого виду держави отримати міжнародне визнання зменшуються пропорційно часу, який вона чекає на дане визнання.

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, потрібно констатувати те, що оптимістичні сценарії для придністровського врегулювання на сьогодні практично відсутні, тож вибирати доведеться між поганими і дуже поганими. Стосовно ж України, то її нові ініціативи по врегулюванню придністровського конфлікту повинні будуватися на принципах демократизації регіону, підвищення стабільності і безпеки шляхом демілітаризації, зокрема скорочення кількості російських військ. Миротворчий контингент має бути розширеним з обов'язковим включенням українських військових фахівців. Україна повинна мати не тільки стратегію участі у придністровському врегулюванні, а й чітку тактику з урахуванням нових тенденцій та власних інтересів, представлених на локальному рівні, зокрема інтересів українців у РМ і ПМР, регіональному проєвропейському та міжнародному ОБСЄ рівнях.

Висновки до розділу IV

Починаючи з моменту свого виникнення Придністровський конфлікт набрав міжнародного значення. З одного боку в цьому конфлікті, крім Росії, зіштовхнулися інтереси різних країн, з іншого боку такі країни як США та члени ЄС вбачають в Придністровському конфлікті загрозу миру і стабільності в регіоні, тому прикладають значні зусилля для мирного його врегулювання. Крім того, Придністровський конфлікт ними розцінюється і як засіб посилення військово – політичної ролі Росії в цьому регіоні, а також як загрозу суверенітету і територіальній цілісності цілому ряду пострадянських країн, зокрема і Україні. Тому саме геополітичні інтереси країн світу і та роль, яку вони грають на зовнішньополітичній мапі світу, безпосередньо впливають на їхні оцінки та політику щодо Придністровського конфлікту.

Говорячи про позицію країн ЄС щодо вирішення Придністровського конфлікту слід зазначити, в питанні визначення Придністров'я ці країни підтримують ідею територіальної цілісності Молдови, але за умови її федералізації. Хоча головним питанням залишається проблема надання владних функцій Тирасполю у тому обсязі, який не зашкодить центральній владі.

Стосовно України, то починаючи з моменту виникнення Придністровського конфлікту наша держава зайняла активну позицію у його вирішенні. Це зумовлено тим, що цей конфлікт відбувається в безпосередній близькості до її кордонів і тим самим негативно позначається на політичних й економічних інтересах української держави, а також гальмує процес її інтеграції до європейських структур. Після початку українсько – російського збройного конфлікту на Сході України в 2014 р. невирішений конфлікт у Придністров'ї становить пряму загрозу її національним інтересам, і в першу чергу через присутність там російських збройних сил.

В питанні подальшого вирішення Придністровського конфлікту та оптимістичні сценарії як серед науковців так і серед представників владних еліт, на сьогодні практично відсутні. Але, незважаючи на це, Україна повинна мати як стратегію участі у придністровському врегулюванні, так і чітку тактику

з урахуванням нових тенденцій та власних інтересів, представлених на локальному та міжнародному рівнях.

ВИСНОВКИ

Аналіз стану вивчення проблеми Придністровського конфлікту у період з 1988 по 2014 рр. засвідчив відсутність в сучасній історичній науці комплексних і системних наукових праць з даної тематики, а також дозволив виявити та подолати певні прогалини у вітчизняній та зарубіжній історіографії, що стосуються цього наукового напрямку. Результати проведеного нами наукового дослідження дають підстави зробити наступні висновки.

1. Характеризуючи сучасний історіографічний доробок по досліджуваній нами темі, констатовано наявність суперечливих оцінок авторів різних країн при висвітленні Придністровського конфлікту.

Вважаємо, що історіографія обраної нами проблеми загалом характеризується процесами переосмислення, пошуку нових методологічних підходів до трактування подій Придністровського конфлікту. Загалом в цій царині можна виділити кілька головних напрямів. Перший напрямок, отримав назву як російсько – придністровський. Для цих робіт притаманне упереджене ставлення до проблем стосунків владних еліт обох берегів Дністра. Пояснюється це тим, що основним завданням політичної науки в ПМР є комплексне обґрунтування ідеї придністровської державності.

Стосовно російських науковців, то характерною особливістю їхніх праць є розгляд Придністровського конфлікту під кутом зору геополітичних інтересів Російської Федерації в регіоні.

Другим напрямком в історіографії Придністровського конфлікту є молдовська історіографія. На відміну від російських дослідників та науковців Придністров'я, молдовські науковці основну причину конфлікту вбачають в російських імперських амбіціях, а збройне протистояння 1992 р. в Придністров'ї ними трактується не інакше як відкриту агресію Російської Федерації проти Молдови.

Третім історіографічним напрямком у вивченні історії Придністровського конфлікту є румунська історіографія. Придністровський конфлікт розглядається

більшістю румунських дослідників виключно у контексті «східного питання», через що майже всі їхні дослідження зводяться до обґрунтування ідеї, що Придністров'я є «історично румунськими землями».

Стосовно публікацій західних авторів, яких ми виокремили у третю групу по вивченні історії Придністровського конфлікту, то тут слід зазначити, що їм часто бракує наукового підходу, а також в них відчувається суттєвий вплив румунської історіографії та недостатнє вивчення першоджерел.

Четверту групу історіографії теми Придністровського конфлікту становлять власне українські дослідження. Підсумовуючи науковий доробок українських вчених по досліджуваній нами проблемі, зауважимо, що ними ретельно були проаналізовані причини, передумови та еволюція етнополітичного конфлікту в Придністров'ї, переговорний процес і участь у врегулюванні країн-гарантів, розвиток українсько-молдовських взаємин у політичній, економічній і гуманітарній сферах. Однак, історіографічний огляд питання Придністровського конфлікту засвідчує, що не всі аспекти даної теми висвітлені належним чином. Більшість існуючих робіт характеризуються фрагментарним та вузько тематичним підходом до проблеми, в той час як комплексний характер у працях поки що відсутній.

Стосовно дослідження проблематики придністровського конфлікту у історичному аспекті, то автор дисертаційного дослідження переконаний, що саме вивчення Придністровського конфлікту через призму його історичного розвитку дозволило більш повно з'ясувати причини цього конфлікту, визначити етапи його ескалації, об'єктивно і неупереджено дослідити його перебіг із залученням широкого кола джерел. В свою чергу це дозволить уникнути політичної та ідеологічної заангажованості у його оцінці, а також сприятиме виробленню найбільш оптимальних шляхів його вирішення з максимальним врахуванням інтересів конфліктуючих сторін.

2. Залучений комплекс різнопланових джерел дозволив всебічно і на більш якісному рівні розкрити головні причини конфлікту у Придністров'ї в означений період. Джерелознавчий аналіз свідчить про те, що на сучасному етапі

накопичено достатню кількість фактологічного та емпіричного матеріалу з даного питання, який дозволяє реконструювати складний процес зародження та еволюції придністровсько-молдовського конфлікту, проаналізувати конкретні обставини, які сприяли його виникненню, виділити основні етапи розвитку, а також загальні закономірності та наслідки. Репрезентативність та достатня забезпеченість історичними матеріалами уможливили виконання намічених науково-дослідницьких завдань. Разом з тим, необхідно відзначити, що проаналізований комплекс джерел не є вичерпним, оскільки зібрані та узагальнені емпіричні матеріали мають здебільшого фрагментарний характер.

При вивченні процесу становлення та розвитку Придністровського конфлікту нами було застосовано різноплановий комплекс загальнонаукових та загальноісторичних принципів дослідження. Серед них ми перш за все виділяємо загальнофілософський методологічний принцип.

В контексті досліджуваної нами проблеми такий підхід є найбільш вдалим, оскільки основною складовою цього світу – системного підходу є міждисциплінарний зв'язок, через призму якого розглядаються всі суспільні та історичні процеси. При цьому, дана теорія сприяє вивченню питань Придністровського конфлікту саме з позицій історичної науки, яка за своєю природою здатна в історичній ретроспективі поєднувати в собі філософський, економічний, юридичний та політологічний аспекти досліджуваної проблеми.

Поряд із зазначеною методологічною парадигмою, ми у дослідженні використовували і відповідні конкретнонаукові методи, що в результаті дозволило всебічно і якісно розкрити суть досліджуваної проблеми.

3. З'ясовано, що однією з головних особливостей формування Придністровського регіону є його історично сформований багатонаціональний склад, що в подальшому створювало об'єктивну перепону у його національно – державному та історичному визначенні. Поряд з цим, слід також мати на увазі, що протягом довготривалого історичного періоду часу, Придністров'я, зважаючи на своє географічне розташування, перетворилося в зону військово – політичного

протистояння різних держав, кожна з яких намагалася реалізувати свої територіальні претензії.

Новим етапом у історичному розвитку Придністров'я вважається XVIII століття, коли тут з'являється новий геополітичний гравець у особі Російської імперії. Після цього, протягом декількох десятиліть, придністровські землі починають активно заселятися представниками різних національностей, зокрема росіянами, українцями, болгарами, сербами, греками тощо. Цьому також сприяла і міграційна політика російської влади, яка всіляко заохочувала процес заселення території Придністров'я, поряд з іншими новоприєднаними районами Північного Причорномор'я. В цей період завершується процес формування національно – етнічного складу Придністров'я в якому жодна з націй не становила переважної більшості населення регіону.

4. Характеризуючи етнічний склад тогочасного населення Придністров'я встановлено, що необхідно також звернути увагу і на сформовану систему міжнаціональних відносин, які склалися в краї. Зокрема, протягом останніх 125 років в Придністров'ї не велося жодних воєн і військових дій та не було зафіксовано жодного етнічного або релігійного конфлікту. У таких умовах інтенсивно проходили процеси взаємного збагачення етнокультурних груп, запозичення традицій, відбувався обмін історичним досвідом різних народів. Однак, незважаючи на це, процес національної самоідентифікації населення Придністровського регіону носив незавершений характер, що в подальшому визначальним чином вплинуло на подальший перебіг історичних подій в ньому.

5. Ретельне вивчення джерел та наукової літератури дає нам підстави стверджувати про те, що починаючи з 1940 р., а саме в результаті входження до складу СРСР Бессарабії та Північної Буковини, напряду розпочинають формуватися саме соціально-економічні та політичні передумови Придністровського конфлікту.

До соціально - економічних умов нами віднесено:

- нерівномірний економічний розвиток районів МРСР, в результаті чого Придністров'я ставало найбільш розвинутим в економічно – промисловому плані регіоном республіки;

- наявність в Придністров'ї значної кількості промислових об'єктів загальносоюзного підпорядкування, що перетворювало керівну директорську ланку цих підприємств в людей з особливим «загальносоюзним» статусом і відповідними зв'язками на рівні найвищого керівництва СРСР;

- економічна незалежність Придністров'я від інших більш відсталих в промисловому відношенні районів МРСР тощо.

До політичних нами відноситься перш за все русифікаторська політика, яку проводила радянська влада на території молдавсько – придністровського регіону, і яка, зокрема, проявилася:

- в ігноруванні особливостей, національних інтересів та потреб народів, які населяли цю територію, насамперед титульної нації – молдаван;

- проведенні активної міграційної політики, що призводило до зростання частки росіян та російськомовного населення в краї;

- дискримінаційна кадрова політика в МРСР, яка призвела до значного зростання частки осіб російської національності, які займали найважливіші керівні посади в республіці;

- неналежній увазі або повному ігноруванні наявності молдовських культурних та мовних проблем, що в результаті стало причиною радикалізації молдовського національного руху наприкінці 80-х початку 90-х рр. ХХ ст.

Дослідження показало, що все це в комплексі і сформувало передумови та створило привід виникнення Придністровського конфлікту.

6. Дослідження показало, що розглядаючи Придністровський конфлікт в історичній ретроспективі, за видовою ознакою його слід віднести до соціально – політичного конфлікту, в той час як за типологізацією він є конфліктом етнополітичним, який у своєму історичному розвитку проходить всі стадії конфліктної взаємодії, які притаманні саме для цього виду конфліктів. Однак, при цьому, як і кожен етнополітичний конфлікт він має свою унікальність.

Унікальність цього конфлікту полягає перш за все в тому, що в ньому практично відсутні, або ж не грають важливої ролі, такі складові як етнічна чи релігійна. Відсутні і які-небудь історичні паралелі, які могли б служити місцевим прецедентом в розвитку конфлікту, так як протягом віків не було зафіксовано яких-небудь серйозних конфліктних ситуацій в цьому регіоні. Конфлікт розгорівся у зв'язку з розпадом СРСР, і головними складовими в ньому являються політична, ідеологічна і геополітична.

Виходячи з цього, автор дисертаційного дослідження схиляється до думки, що хоча історія «не терпить умовного способу», однак, проблему альтернативи ми теж не можемо скидати з рахунку. Тому вважаємо, що на початку 90-х рр. ХХ ст. при наявності відповідної політичної волі з боку правлячих еліт Молдови та ПМР, а також якби не було втручання з боку РФ, військових дій можна було уникнути, а це в подальшому значно полегшило б вирішення Придністровського конфлікту.

7. У дослідженні було деталізовано етапи розвитку Придністровського конфлікту, та можна зробити висновок про те, що його виникнення саме наприкінці 80 – х початку 90 - х рр. ХХ ст., загалом вписується в тогочасну загальну історичну закономірність. В ході дослідження нами також була здійснена власна періодизація Придністровського конфлікту, як історичного явища. Зокрема ми виділяємо в ньому 8 історичних етапів.

8. У ході дослідження з'ясувалося, що перебіг військових дій у березні – червні 1992 р. показав весь їхній трагізм для населення Молдови та Придністров'я. Основними епіцентрами збройного протистояння були м. Дубосари з навколишніми населеними пунктами та м. Бендери, де протистояння набрало найбільш кровопролитного характеру. Аналіз військових подій дає нам підстави стверджувати, що основна відповідальність за масову загибель людей в їх ході лягає на керівництво обох сторін, які своїми наказами фактично провокували один одного, переоцінюючи власні сили і недооцінюючи противника. Саме масові жертви серед мирного населення і пам'ять про ці події, є однією з найбільш серйозних перепон на шляху мирного вирішення Придністровського конфлікту.

9. Початок і подальший розвиток Придністровського конфлікту дає нам підстави стверджувати про визначальну роль, яку відіграла Росія в ньому. Розглядаючи мотивацію дій РФ на теренах Придністров'я, потрібно враховувати, що у зовнішньополітичному аспекті Росія не лише не відмовляється від відновлення статусу великої держави, але все наполегливіше прагне й надалі залишатися впливовим центром формування всього геополітичного ландшафту Європи, особливо Східної Європи та регіону Чорноморського басейну. В цій політиці Придністров'ю російська правляча верхівка відводить роль важливого військово-стратегічного плацдарму Росії, що забезпечує їй вплив у Південно-Східній Європі та на Балканах. Стосовно військово - політичної присутності Росії у конфлікті, то тут вона уособлювалася діями 14 – ої російської армії. Загалом, в результаті аналізу опрацьованих нами джерел ми дійшли висновку, що Російська Федерація завжди була не лише активним учасником урегулювання Придністровського конфлікту, але, й є однією із сторін конфлікту.

Тому, виходячи навіть з цього факту, позицію Російської Федерації у жодному разі не можна вважати неупередженою. Більше того, існування «ПМР» стало можливим саме завдяки російському плану з дестабілізації ситуації в Молдові, що складався з наступних кроків:

- створення, за підтримки 14-ї армії колишнього СРСР, незаконних військових формувань, озброєних і укомплектованих російським озброєнням і військовими РФ;
- провокацію збройного конфлікту між сепаратистським режимом у Придністров'ї і владою Республіки Молдови;
- пропозицію щодо посередництва РФ у конфлікті між сепаратистським режимом і конституційною владою, що перетворило Росію на посередника у врегулюванні конфлікту тощо.

10. Доведено, що починаючи з моменту свого виникнення Придністровський конфлікт набрав міжнародного значення. З одного боку в цьому конфлікті, крім Росії, зіштовхнулися інтереси різних країн, з іншого боку такі країни як США та члени ЄС вбачають в Придністровському конфлікті

загрозу миру і стабільності в регіоні, тому прикладають значні зусилля для мирного його врегулювання. Крім того, Придністровський конфлікт ними розцінюється і як засіб посилення військо – політичної ролі Росії в цьому регіоні, а також як загрозу суверенітету і територіальній цілісності цілому ряду пострадянських країн, зокрема і Україні. Тому саме геополітичні інтереси країн світу і та роль, яку вони грають на зовнішньополітичній мапі світу, безпосередньо впливають на їхні оцінки та політику щодо Придністровського конфлікту.

Так, зокрема Румунія використовує Придністровський конфлікт як засіб посилення свого впливу у Чорноморському регіоні. На початкових етапах конфлікту керівництво цієї держави підтримало молдовську сторону, всіляко допомагаючи їй.

Стосовно США, то на сьогоднішній день найважливішим завданням для цієї держави є ліквідація російської присутності в Придністров'ї, особливо військової. Виходячи з цього, США непокоять проросійські настрої в керівництві ПМР і в населення Придністров'я. Політичний істеблішмент країни загалом розуміє, що, не вирішивши проблеми російської зброї й присутності контингенту російських військ у Придністров'ї, вони одержують цілу низку проблем, у тому числі й ризик поступового, неконтрольованого насичення цією зброєю Балкан, що, у першу чергу, загрожує Європі, дестабілізує її південно-східні рубежі, а надалі призведе до надмірних витрат на врегулювання існуючих тут конфліктів. Демілітаризація регіону, що впритул підступає до нових кордонів НАТО, дозволить реалізувати політико-правові варіанти геополітичного сценарію, що відповідає інтересам Вашингтона.

Щодо країн ЄС то на сьогоднішній день вони зайняли активну позицію, щодо врегулювання Придністровського конфлікту. Зокрема всі вони виступають за вирішення Придністровського конфлікту лише мирними (дипломатичними) засобами та вбачають майбутнє Придністров'я виключно у складі Молдови.

11. У ході дослідження встановлено, що починаючи з моменту виникнення Придністровського конфлікту Україна зайняла принципову позицію безумовної поваги до територіальної цілісності та суверенітету Республіки Молдова.

Характеризуючи українську позицію на початковому етапі Придністровського конфлікту, слід відзначити, що на той час вона характеризувалася певною непослідовністю і була значною мірою залежною від російських впливів. Пояснення цьому ми знаходимо у тогочасній «багатовекторній політиці», яку проводило тогочасне керівництво України, і у відповідності до якої РФ розглядалася як стратегічний і вигідний з економічного погляду партнер. Однак, подальший розвиток подій показав всю помилковість цієї політики.

Після «помаранчевої революції» 2004 р. нова українська влада відмовилася від «багатовекторності» і взяла курс на інтеграцію із структурами європейської співдружності. В цей час розпочалося втілення в життя програми регіонального лідерства України, однією зі складових якої стала активізація діяльності України у вирішенні Придністровського конфлікту.

Знаковою подією тут стає оприлюднення в 2005 р. Президентом України В. Ющенком свого плану врегулювання Придністровського конфлікту, який засвідчив про намагання нашої держави стати дієвим і активним зовнішньополітичним гравцем в регіоні, який найбільше зацікавлений у мирному врегулюванні цього конфлікту.

З'ясовано, що нинішня політика України щодо вирішення Придністровського конфлікту зумовлена тим, що цей конфлікт відбувається в безпосередній близькості до її кордонів і тим самим негативно позначається на політичних й економічних інтересах української держави, а також гальмує процес її інтеграції до європейських структур. Після початку українсько – російського збройного конфлікту на Сході України в 2014 р. невирішений конфлікт у Придністров'ї становить пряму загрозу її національним інтересам, і в першу чергу через присутність там російських збройних сил.

12. На сьогоднішній день, зважаючи на те, що подальший розвиток історії, так саме як і інших суспільних наук, лежить в площині міжнаукового та міждисциплінарного зв'язку, перед істориками відкриваються можливості здійснювати історичний прогноз та окреслювати подальші перспективи розвитку

історичних процесів та явищ, опираючись перш за все на основу вивчення попереднього їх розвитку, визначення переважаючих тенденцій тощо.

Стосовно окреслення перспектив розв'язання Придністровського конфлікту, зазначено, що на сьогодні більшість науковців – фахівців роблять їх досить примарними. Примарність цих перспектив перш за все полягає у визначальній ролі зовнішньополітичного фактору в перебігу цього конфлікту і визначення, що саме від нього в подальшому залежатиме варіант його кінцевого розв'язання.

Говорячи про основні перспективи розв'язання Придністровського конфлікту зі сторони України зазначено, що початок російської агресії по відношенню до України повинен вплинути на нинішню оцінку перспектив вирішення Придністровського конфлікту. Як на нашу думку, вирішення цього конфлікту, так саме як і вирішення проблеми інших «заморожених» конфліктів пострадянського простору визначально буде залежати від зменшення військово – політичного впливу РФ на ці конфлікти. Крім того, Україні необхідно прикласти максимум зусиль для створення спільного антиросійського фронту країн де існують етнополітичні конфлікти. Її союзниками у цьому можуть бути країни Балтії, Молдова, Грузія, Азейбарджан тощо.

У роботі обгрунтовано положення про те, що нові ініціативи України по врегулюванню Придністровського конфлікту повинні будуватися на принципах демократизації регіону, підвищення стабільності і безпеки шляхом демілітаризації, зокрема скорочення кількості російських військ. Миротворчий контингент має бути розширеним з обов'язковим включенням українських військових фахівців. Україна повинна мати не тільки стратегію участі у придністровському врегулюванні, а й чітку тактику з урахуванням нових тенденцій та власних інтересів, представлених на локальному рівні, зокрема інтересів українців у РМ і ПМР, регіональному проєвропейському та міжнародному ОБСЄ рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Айрапетова Н. Россия теряет Приднестровье и Молдову // Независимая газета. – 2002. – 8 апреля.
2. Антоненко М. Облогин А. Романенко Ю. Россия и Украина после Майдана // М. Антоненко, А. Облогин, Ю. Романенко [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru/translation/232017.html>. – Назва з титулу. Екрану.
3. Анн де Тангі: «Заморожені конфлікти – це інструмент впливу Росії». Матеріал друкованого видання № 14 (490) від 6 квітня, 2017. – Режим доступу до джерела: <http://tyzhden.ua/World/189412>.
4. Арндт Х. Начала тоталитаризма / Х. Арндт // Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / [авт.-упоряд. В. П. Андрущенко (кер.) та ін.]. – К. : Знання України, 2003. – Т. 3. – С. 217–233.
5. Арон Р. Демократия и тоталитаризм / Р. Арон ; [пер. с франц. Г. И. Семенова]. – М. : Текст, 1993. – 303 с.
6. Аттила Демко. Новая нация в Европе: румыны или молдаване? [Электронный ресурс] – Режим доступа до джерела: <http://dacoromania.net/article>.
7. Асаров Б. «Апрельские тезисы» Виктора Ющенко [Электронный ресурс] / Б Асаров // Moldova Azi. – 2005. – 27 апр. – Режим доступа: <http://www.azi.md/newsID-34021>. – Загл. с экрана.
8. Бабилунга Н.В. Государственность Приднестровья: из прошлого в настоящее // Материк. – 2005. - № 131. с.34 – 46.
9. Бабилунга Н.В. История Приднестровья // Феномен Приднестровья. Тирасполь. - 2000.-№7.- с.35-47.
10. Бабилунга Н.В. Население Молдавии в прошлом веке: миграция? ассимиляция? русификация? / АН МССР, Ин-т истории им. Я. С. Гроссула. - Кишинев: Штиинца, 1990. – 112 с.

11. Бабилунга Н.В. Первая и вторая республики на Днестре: историческая правопреемственность // Приднестровская государственность: история и современность. – Тирасполь: Изд-во Придн. ун-та, 2005. - С.39 – 52.
12. Бабилунга Н.В. Приднестровский конфликт: истоки, характер, особенности // Феномен Приднестровья. Тирасполь. 2000. С. 148-154.
13. Бабилунга Н.В. Приднестровье в составе Великого княжества Литовского // Ежегодный исторический альманах Приднестровья. Тирасполь, 1997.
14. Бабилунга Н.В. Распад СССР и кризис Молдавской государственности / Н. Бабилунга // Русин. – 2010. – № 4 (22). – С. 112-135.
15. Бабилунга Н.В., Бомешко Б.Г. Дубоссары – кровоточащая рана Приднестровья. - Тирасполь, 1993. - 123с.
16. Бабилунга Н.В., Бомешко Б.Г. Книга памяти защитников Приднестровья. - Тирасполь, 1995. - 83 с.
17. Бабилунга Н.В., Бомешко Б.Г. Приднестровский конфликт: исторические, демографические, политологические аспекты. - Тирасполь, 1998. - 90 с.
18. Бабилунга Н.В. Феномен Приднестровья / Приднестровский гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко, Научно-исслед. лаб. истории Приднестровья / Н. В. Бабилунга, С. И. Берия, Б.Г.Бомешко. - 2-е изд., перераб. и дополн. - Тирасполь: РИО ПГУ, 2003. - 336 с.
19. Бабилунга Н.В., Бомешко Б.Г. Бендери: расстрелянные, непокорённые. – Тирасполь, 1993. – 64 с.
20. Бабюх Ю., Верменич Я. Витоки «бессарабської проблеми»: Автономна Молдавська республіка у геополітичних розрахунках Кремля // День. – 2009.-№3.-12-18.
21. Бастующий Тирасполь. Общественная газета.- 21 августа.- 1989 г.
22. Бевз Т., Яремчук В. Проблема української державності 1918 р. та румунський фактор // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та

культурні аспекти взаємин: Матеріали міжнародної наукової конференції / Буковинський політологічний центр. – Чернівці: Букрек, 2002. – С. 178 – 184.

23. Беліцер Наталя. 2005: Україна і Придністров'я, або чому провалився «План Ющенко» Наталя Беліцер // Євроатлантика. – 2010. - № 1. – С. 32-43.

24. Беліцер Н. Коментарі до Плану врегулювання Придністровської проблеми, 07-06-2005 [Електронний ресурс] / Н. Беліцер. – Режим доступу : <http://maidan.org.ua/static/mai/1118124018.html>. – Заголовок з екрану.

25. Бершин Е. Дикое поле. Приднестровский разлом. Документальная повесть.- М.: Текст/журнал "Дружба народов". - 2002. - 191 с.

26. Бессарабский вопрос и образование Приднестровской Молдавской республики. Сборник официальных документов. – Тирасполь, 1993. – 297 с.

27. Блажевич Е.О. Украина и Молдова: модернизационные вызовы общие, ответы – разные / Е.О. Блажевич // Країни пострадянського простору: виклики модернізації: збірник наукових праць / за заг. ред. канд.іст.наук, доцента А.Г. Бульвінського / ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» – К: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. – С.194-206.

28. Богданович В.Ю., Маначинский А.Я., Егоров Ю.В., Муха В.А., Бортник А.А. Конфликты и войны после распада СССР. Монография. – Киев, 2007. – 420 с.

29. Боднар В. Л. Мовна ситуація в освітньому середовищі Придністровської Молдавської Республіки та тенденції її розвитку / В. Л. Боднар // Актуальні проблеми викладання української мови та літератури в організаціях освіти ПМР. – Тирасполь, 2009.-298 с.

30. Бодюл И.И. Одного человека винить по меньшей мере абсурдно... // Как больно... О чем тревожиться, к чему зовет, за что борется интеллигенция республики. Кишинев, 1989. – 539 с.

31. Боєчко В. Д., Ганжа О. І., Захарчук Б. І. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. – К.: Основи, 1994. – С. 36.

32. Бомешко Б.Г. Экономика Приднестровья в 40-80 годы XX века // Молдавское научное обозрение. – 2002. – № 1.- С. 56-69.
33. Бомешко Б.Г. Образование Молдавской ССР // Ежегодный исторический альманах Приднестровья. – 1998. - № 2. – С.14-23.
34. Бомешко Б.Г. Приднестровье: годы создания // Феномен Приднестровья. Тирасполь. – 2000.- 45 с.
35. Бондаренко С. С. Бендерский альбом. 1992 год. – 96 с.
36. Боняк Р. Війна у Придністров'ї: проект «червоних директорів», який програв «русському міру».- Факти.16.квітня - 2016 р.
37. Боротьба за Придністров'я: специфічна гра Молдови. – Режим доступу до джерела: <https://www.unian.ua/politics/2045776-borotba-za-pridnistrovuya-spetsifichna-gra-moldovi.html>.
38. Борьба за власть Советов в Молдавии (март 1917 – март 1918 гг.). Сборник документов и материалов. – Кишинев, 1957. - 476 с.
39. Борьба трудящихся Молдавии против интервентов и внутренней контрреволюции в 1917-1920 гг. – Кишинев, 1968 – 312 с.
40. Бойя Лучиан. История и миф в румынском сознании. [Электронный ресурс] – Режим доступу до джерела: <http://www.nm.md/>.
41. Братерский А. Приднестровье меж двух огней. Молдавия требует вывода российских военных из Приднестровья // Газета.ру. 2014. 6 сентября. URL: https://www.gazeta.ru/politics/2014/09/26_a_6236785.shtml.
42. Буриан А.Д. Молдавская государственность и 1940 год в судьбах молдавского народа: международно-правовая оценка. [Электронный ресурс] – Режим доступу до джерела: <https://ava.md/2010/09/10/aleksandr-burian-moldavskaya-gosudarstvennost/>
43. Буриан А.Д. Геополитические ориентиры молдавской государственности // Историческое пространство. Проблемы истории стран СНГ. - №1. – 2007. – С.45-58.
44. Буркут І. Придністров'я: шляхи врегулювання в світлі балканського досвіду // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні

аспекти взаємин. Міжнародна наукова конференція 16 – 17 травня 2001 року. – Чернівці: Букрек, 2002. – С. 438 – 456.

45. В 2014 году действующий президент Молдовы помогал России пробивать «коридор» на Одессу. 20.08.2018. – Режим доступа до джерела: <https://www.blackseanews.net/read/143735>.

46. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. – СПб.: Университетская книга, 2001. – 416 с.

47. Ваннек Л. Придністров'я як камінь, через який вже не так легко спіткнутися. [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2047144.html>.

48. Варзарь И. Размышления на обочине тернистого пути Украины и Молдовы к евроатлантическим рубежам // Чорноморська безпека. – 2005. - № 2. – С. 66 – 80.

49. Васневский Б. Приднестровье в геополитических амбициях Украины // <http://glavred.info/print.php?article=/archive/2006/01/10/104429-3.html>

50. Вергузь А. С. Миротворческая операция в Приднестровье – решающий фактор поддержания мира и стабильности в регионе / А.С. Вергузь // Армия и общество. – М., - 2012. - №1. – С. 25-30.

51. Виленский Б.В. Образование Молдавской Советской Социалистической Республики. – К., 1951.

52. Вітман К. Придністровський конфлікт: сучасний етап врегулювання//Політичний менеджмент.- 2008.-№4.- с.101-106.

53. Вишня І.А. Українсько-молдовські відносини у 1991-2014 рр. - Дис.. на здоб.н.с.канд.іст.н.- К.,2019-256 с.

54. Виступ президента України В. Ющенко на Всеукраїнських зборах представників місцевого самоврядування у квітні 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nrcu.gov.ua/index.php?id=4&listid=1356>. – Ресурс доступний на 2005 р.

55. Волинський С. ЄС підтримує пропозицію України демократизувати Придністров'я, але спершу хоче зупинити контрабанду // Радіо Свобода. – 2005. – 11 жовтня.

56. Волкова А.З. Первый опыт молдавской советской государственности на территории Приднестровья: Бессарабская Советская Социалистическая республика, 1919 год // Приднестровская государственность: история и современность. – Тирасполь: Изд-во Придн. ун-та, 2005. - С. 84-89.

57. Воловой Г.П. Кровавое лето в Бендерах: хроника приднестровской трагедии. – Бендеры: «Полиграфист». – 1993. – 39 с.

58. Воронин В. У Молдовы три проблемы – Приднестровье, коррупция и бедность // Российская газета. – 2001. - № 239.- с.2.

59. Всесоюзная перепись населения 1989 года. УССР. Итоги по республике. – М., 1990. – 456 с.

60. Гакман С. Бессарабія та Буковина в системі міжнародних відносин у міжвоєнний період: Конспект лекцій / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 2005. – 46 с.

61. Гакман С. Буковинська та Бессарабська проблеми в роки Першої світової війни: дипломатичний аспект: Конспект лекцій / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 2005. – 42 с.

62. Галинский И. К вопросу о легитимности политической власти Приднестровской Молдавской Республики // Ежегодный исторический альманах Приднестровья. – 2004. - №8. - С. 80-87.

63. Галущенко О.С. Долгая дорога к миру // Ежегодный исторический альманах Приднестровья. - 2001. - №5. - С. 75 - 79.

64. Галущенко О.С. Как создавалась республика на Днестре (к 80-летию МАСР) // Ежегодный исторический альманах Приднестровья. – 2004. - №8. - С. 42/

65. Галущенко О.С. Федерализация как предпоследнее средство спасения Молдавской государственности // Ежегодный исторический альманах Приднестровья. - 2005. - №9. - С. 9-17.

66. Галущенко О.С. Функциональная федерация // Приднестровская государственность в контексте современного международного опыта федерализма. – Тирасполь: Литера, 2003. – С. 173 – 186.

67. Галущенко О.С. Этнический состав населения Молдавской АССР (1924 – 1940) // Молдавское научное обозрение. – 2002. - № 1.- С. 134-147.

68. Галущенко О.С. Борьба между румынизаторами и самобытниками в Молдавской АССР (30-е годы) / О. С. Галущенко // Ежегодный исторический альманах Приднестровья. – 2002. - № 6. – с. 61 – 71.

69. Гамова С., Кондратов Э. В расстрелянном городе // Известия. – 1992. – 25 июня – С.1.

70. Гаспарян Д. Приднестровский конфликт: современный этап развития // 21-й век. 2006. №1 (3). С. 178. (С. 173-187.

71. Гетьманчук А. Приднестровье «обновилось». ОБСЕ против // Зеркало недели. – 2005. - 17-23 декабря.

72. Гетьманчук А. Позиції України щодо придністровського конфлікту [Електронний ресурс] / А. Гетьманчук // Главком. Інститут світової політики. – 2013. – січень – Режим доступу <http://glavcom.ua/articles/9409.html>

73. Гетьманчук А. Федерация – значит оккупация // Зеркало недели. – 2004. - № 29.

74. Гетьманчук О. Придністров'я: від республіки шериф до п'ятого суб'єкта федерації? // Дзеркало тижня. - 2003. - № 1.

75. Гладченко І. А. – Співпраця України та Молдови щодо вирішення придністровського конфлікту (1992-2015 рр.)

76. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс // Сочинения : в 2 т. / Т. Гоббс. – М.: Мысль, 1991. – Т. 2. – С. 4–641. - М.: Эдиториал, 2000. – 280 с.

77. Гордеев Д.А. Приднестровье в условиях когнитивного диктата евроатлантической цивилизации // Ежегодный исторический альманах Приднестровья. - 2004. - №8. - С. 68-76.

78. Готев Г. Придністров'я – європейська проблема. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела: inozmi.glavred.info/articles/3302.html

79. Гошуляк І. "Бессарабське питання" в політиці Української Центральної Ради // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин: Матеріали міжнародної наукової конференції / Буковинський політологічний центр. – Чернівці: Букрек, 2002. – С.168 – 174.

80. Градировский С. Малая шахматная доска / С. Градировский // Независимая газета. – 2002. – 29 июля.

81. Грек И. «План Примакова» помог бы сохранить молдавскую государственность // Независимая газета. 2000. 22 октября. URL: http://www.ng.ru/cis/2000-10-24/5_plan.html.

82. Гринь Т. Молдова просила СНД «блокувати» Придністров'я // День. - 2001. - № 5.- с.2-3.

83. Гросул В.Я. История Приднестровской Молдавской Республики. Т.2. / В.Я. Гросул. – Тирасполь: Риопгу, Приднестровский Государственный Университет им. Т. Г. Шевченко, 2001. – 448 с.

84. Гросул В.Я., Будак И.Г. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812-1861). – Кишинев, 1967.- 367 с.

85. Гросул В.Я. Русофилы и рософобы в истории Молдавии // Россия и страны ближнего зарубежья. – М., 1997.- 35 с.

86. Гросул В.Я. Система управления Молдавии в составе России (XVIII – начало XX в. // Национальные окраины Российской империи: становление и развитие системы управления. – М., 1997. С. 145-157.

87. Гросул В. Я., Гузенкова Т. С. Приднестровье // Молдавия. Современные тенденции развития. – Российская политическая энциклопедия, 2004. – С. 373-382.

88. Губогло Е.М. Формирование постконфликтного синдрома в сфере этногосударственных отношений: опыт Молдовы и Приднестровья / Автореф. дис..на соуск.н.с.док політ.н. М., 2000. – 38 с.

89. Губогло Е.М. Национально-культурные движения в республике Молдова // Человек в многонациональном обществе: этничность и право. – М., 1994. – С. 173-179.

90. Губогло Е.М. Межнациональная напряженность в реальности и в представлениях граждан // Этническая мобилизация и межэтническая интеграция. М., 1999. С. 180 – 184.

91. Губогло Е.М. Приднестровский конфликт и постконфликтный синдром // Ежегодный исторический альманах Приднестровья. - 2000. - №4. - С. 49-58.

92. Гурін К. В. – Придністровський конфлікт. [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3676/1/Gurin.pdf>

93. Гурська Зінаїда. – Війна на Дністрі: рана глибиною в чверть століття. Режим доступу до джерела: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2185989-vijna-na-dnistri-rana-glibinou-v-cvert-stolitta.html>.

94. Дабижа Н. Заднестровская Молдова – исконная наша земля. - Кишинев, 1990. – 55 с.

95. Дарендорф Р. Общество и свобода / Р. Дарендорф // Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / [авт.-упоряд. В. П. Андрущенко (кер.) та ін.]. – К. : Знання України, 2003. – Т. 3. – С. 24–31.

96. Девятков А.В. Перед вызовом европеизации: политика России в приднестровском урегулировании (1992-2012 гг.) / А.В. Девятков. – Тюмень: Из-во Тюменского гос. ун-та, 2012. – 164 с.

97. Девятков А.В. Перспективы урегулирования приднестровского конфликта / А. Девятков // Вестник Евразии. – М., - 2006, - №2, - С. 134 – 152.

98. Девятков А.В. Международно-политические последствия «де-факто государственности» Приднестровья. – Вестник ТюмГУ. История. 2014. – 187 с.

99. Девятков А.В. Политика России в отношении Приднестровской Молдавской Республики (1992-2009 гг.) автореф.дисс. ... канд.. ист. наук :

07.00.15 / Девятков А.В.; ГОУ ВПО «Тюменский государственный университет». – Нижний Новгород, 2010. – 31 с.

100. Девятков А.В. Приднестровская идентичность: мифы и реальность / А. Девятков // Европа: Международный альманах. – 2012. – Вып. VIII. – С.28-34.

101. Дирун А.В. Динаміка суспільно-політичного розвитку Республіки Молдова в контексті етнополітичного конфлікту : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Дирун А. В.; Одеська нац. юрид. акад. – О., 2005. – 18 с.

102. Дмитриев П.Г. Народонаселение Молдавии (по материалам переписи 1772-1773, 1774, 1803 гг.) – Кишинев, 1973.- 212 с.

103. Днестрянский Иван. – 14-я общевойсковая российская армия в Приднестровском конфликте. Режим доступа до джерела: http://artofwar.ru/i/iwan_d/text_0260-3.shtml.

104. Днестрянский Иван. – Анафема Михаилу Бергману. Режим доступа до джерела: http://artofwar.ru/i/iwan_d/text_0140.shtml.

105. Добровольська А.Б. Молдова: пошуки національної ідентичності – від імперського минулого до сьогодення//Проблеми всесвітньої історії.- 2019.- №2(8).- с. 212 – 229.

106. Документы внешней политики СССР. Т.1 – М., 1957. – 567 с.

107. Дружинець М.Л. Відродження українства в Придністровській молдавській республіці: історія та реалії.- К.:ПЛАЙ, 1999.- 46 с.

108. Евтушик Лариса. Война в Приднестровье. Перестрелка перешла в перепалку. Режим доступа до джерела: <https://www.kommersant.ru/doc/4950?isSearch=True>.

109. Емельянов Е.М. Путь длиною в десятилетие // Приднестровье. – 1999. – 2 августа.

110. Єрмоленко Д. Придністровський конфлікт у міжнародних відносинах: витоки, сучасний стан та перспективи розв'язання / Д. Єрмоленко // Віче. – 2009. – №6. – С. 10 -21.

111. Жаркуцкий И. И. Из истории левобережья Днестра (XIX — начало XX века)- Тирасполь, 2001.- 158 с.
112. Жирохов М. Война в стране винограда // Авиация и время. – 1999. – №4. – С. 31- 39.
113. Жители Приднестровья протестуют против таможенной блокады // http://www.gazeta.ru/lenta/2006/03/08/news_558679.html.
114. Жлуктенко В. Туман над Придністров'ям // День. – 2005. - № 74.-с.1-3.
115. Закон о функционировании языков на территории Молдавской ССР (№ 3465 от 01.09.1989) // Registrul de stat al actelor al Republicii Moldova [Державний реєстр актів Республіки Молдова] (офіційна сторінка). URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=312813&lang=2>.
116. Закон України Про денонсацію Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про транзит через територію України військових формувань Російської Федерації, які тимчасово знаходяться на території Республіки Молдова [Електронний ресурс] // Верховна Рада України офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/463-19>.
117. Закон об особом правовом статусе Гагаузии (Гагауз Ери) № 344-XIII от 23.12.94 // Исполнительный Комитет Гагаузии, Автономно-территориальное образование Гагаузия (Гагауз Ери) в составе Республики Молдова. URL: <http://www.gagauzia.md/pageview.php?l=ru&idc=389&id=146>
118. «Замороженные» конфликты – угроза безопасности Европы // Независимая Молдова. – 2003. – 12 сентября.
119. Зам'ятій В. Кишинів і Тирасполь намагаються домовитися про єдиний простір // День. - 2001. - № 141.- с.2
120. Затулин К. СНГ: начало или конец истории. К смене вех [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.zatulin.ru/index.php?§ion=digest&id=35>. – Назва з титул. екрану.
121. Зварич І. Т. Етнополітика в Україні : регіональний кон-текст / І. Т. Зварич. – К. : Дельта, 2009. – 320 с.

122. Звездава О. О. «Де – факто держави» на пострадянському просторі». дис.на. здоб.н.с. канд. політ.н.- Миколаїв, 2019.- 226 с.
123. Здравомыслов А. Межнациональные конфликты в пост-советском пространстве / А. Здравомыслов. – [2-е изд.]. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 286 с.
124. Зеленчук В.С. Этнодемографические процессы в Молдавии // Актуальные проблемы межнациональных отношений в Молдавской ССР. - Кишинев. 1989. – 489 с.
125. Зыгарь М., Соловьев В. Референдум о зависимости [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=705497>. – Назва з титул. Екрану.
- 126.Ивановский Сергей – Приднестровский конфликт. Режим доступа до ресурсу: <http://www.coldwar.ru/conflicts/pmr/moldavia.php>
127. Информационно-новостной ресурс ПМР. – ПМР: Итоги и прогноз. Режим доступа до джерела: <http://newspmr.com/novosti-pmr/obshhestvo/15656>.
128. Информационно-новостной ресурс ПМР. – Гуманитарная блокада Приднестровья. Режим доступа до джерела: <http://newspmr.com/novosti-pmr/politika/58>
129. Информационно-новостной ресурс ПМР. – Геополитический пасьянс на Днестре. Режим доступа до джерела: <http://newspmr.com/avtorskie-stati/552>
- 130.История Молдавской ССР с древнейших времен до наших дней. Кишинев, 1982.- 476 с.
- 131.История Молдавской ССР. – Кишинев, 1968. – Т.2. – 302 с.
- 132.История Приднестровской Молдавской Республики: В 2-х Т. / Ред. колл.: В.Я. Гросул, Н.В. Бабилунга, Б.Г. Бомешко и др. - Т.1. - Тирасполь: РИО ПГУ, - 2000. – 592 с.
- 133.История Приднестровской Молдавской Республики: В 2-х Т. / Ред. колл.: В.Я. Гросул, Н.В. Бабилунга, Б.Г. Бомешко и др. - Т2. Ч.1. - Тирасполь: РИО ПГУ,– 2001. – 415 с.

- 134.История Приднестровской Молдавской Республики: В 2-х Т. / Ред. колл.: В.Я. Гросул, Н.В. Бабилунга, Б.Г. Бомешко и др. - Т2.Ч.2. - Тирасполь: РИО ПГУ, – 2001. – 512 с.
- 135.Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 г. Т.VII: Миграция населения, число и состав семей в СССР. – М., 1974 – 430 с.
- 136.Кава О. С. Причини виникнення придністровського конфлікту наприкінці 80-х років ХХ століття / О. С. Кава // Магістеріум. – К. : НаУКМА, 2004. – Вип. 17 : Історичні студії. – С. 74–80.
- 137.Какоткин А. В Тирасполе сейчас празднуют // Московские новости. - 1992. - № 41.-С.2.
- 138.Какоткин А. Приднестровский излом // Московские новости. - 1992. - № 34.-С.1.
- 139.Кальман Міжей: Я вірю в можливість доброго врегулювання придністровського конфлікту // День. – 2008. - № 33 – Режим доступу до джерела: <http://www.day.kiev.ua/196938/>.
- 140.Кантемир Д. Описание Молдавии. – Кишинев, 1973.-200 с.
- 141.Кафарський В.І. Нація і держава. Культура. Ідеологія. Духовність.- Івано – Франківськ: Плай, 2000.- 486 с.
- 142.Картунов О. В. Вступ до етнополітології : науково-навчальний посібник / О. В. Картунов. – К. : Крок, 1999. – 300 с.
- 143.Кесслер И. Роль посредников и гарантов переговорного процесса на пути легитимации Приднестровья // <http://www.olvia.idknet.com/ol186-02-06.htm>.
- 144.Кизка В. Придністров'я – геополітичне перехрестя на кордонах України / В. Кизка // День. – 2000. – 19 верес.
- 145.Кіссе А. І. Політико-правові засади управління етнічним конфліктом : дис. на здоб. д-ра політ. наук : спец. : 23.00.05 «Етнополітологія та етнодержавознавство» / А. І. Кіссе. – К., 2006. – 362 с.
- 146.Кіндрась К., Коханець Л. Дивна війна // Голос України. – 1992. – 16 червня.

147.Ковальский Д.К. Республике необходима стабильность // Днестровская Правда. – 1994. – 1 февраля.

148.Кодряну Г. Днестровский разлом. Приднестровский кризис и рождение ПМР: роль и место спецслужб. — Тирасполь: ГИПП «Типар», 2002.- 210 с.

149.Кожара пообіцяв зайнятися придністровським врегулюванням // Українська правда. – 30.04.2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/01/13/6981389/>.

150.Колосов В.А. Конфликт между Молдовой и Преднистрвьем // <http://geo.1september.ru/articlef.php?ID=200003901>.

151.Колосов В.А. Заяц Д.В. Молдова и Приднестровье: национальное строительство, территориальные идентичности, перспективы разрешения конфликта // Вестник Евразии. – 2001., №1. – С. 88-122.

152.Коненко Г. О нынешнем этапе приднестровского урегулирования // <http://www.materik.ru/index.php?section=analitic&bulid=46&bulsectionid=3615>

153.Коненко Г.О. промежуточных итогах приднестровского урегулирования // Режим доступу до джерела: <http://www.materik.ru/index.php?section=analitic&bulid=42&bulsectionid=3204>

154.Коненко Г.О. ходе и возможных перспективах миротворческой операции в Приднестровье // Режим доступу до джерела: <http://www.materik.ru/index.php?section=analitic&bulid=18&bulsectionid=1209>.

155.Коненко Г.О. Приднестровский конфликт и переговорный процесс по его урегулированию // Режим доступу до джерела: <http://www.materik.ru/index.php?section=analitic&bulid=31&bulsectionid=2281>.

156.Косолапов Н. Конфликты постсоветского пространства: проблемы дефиниции и типологии // Мировая экономика и международные отношения.- 1995.- №12.- С. 35-47.

157.Коцур В. В. «Історико-політичні витоки Придністровської проблеми»./В.В. Коцур // Гілея: науковий збірник. Збірник наукових праць/ гол. ред. В.М.Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2010. – Вип. 42 (12). – С. 670-678.

158. Коцур В.В. Джерела етнополітичної ситуації в Придністров'ї як чинник у міждержавних відносин України і Молдови. / В.В. Коцур // Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – Київ, 2012 – Спеціальний випуск. – С.151-169

159. Коцур В.В. Джерела та історіографія етнополітичної ситуації в Придністров'ї як чиннику міждержавних відносин України і Молдови. / В.В. Коцур // Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип.27. – С.209-217

160. Коцур В.В. Етнополітичний конфлікт у Придністров'ї: українсько-молдовські взаємини у гуманітарній сфері / В.В. Коцур // Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – Київ, 2011 – Вип. 6(56). – С.421-433.

161. Коцур В. В. Етнополітичний конфлікт у Придністров'ї у контексті українсько-молдовських міждержавних відносин. – Монографія. – Київ, 2013.- 272 с.

162. Коцур В.В. Придністровська проблема як загроза національній безпеці Республіки Молдова / В.В. Коцур // Політологічний вісник. Збірник наукових праць. – К.: «ІНТАС», 2010. – Вип. 50. – С. 392-401

163. Крапива И. – Проект unirea-2018 или гражданская война. Режим доступу до джерела <https://www.proza.ru/2018/03/02/1357>

164. Кропман В. Генсек Совета Европы: Молдавия может стать новой горячей точкой [Електронний ресурс] / В. Кропман // Deutsche Welle. – 11.08.2015. – Режим доступу: <http://goo.gl/DsmeR2>.

165. Круглашов А. Чи допоможуть європейські ліки хронічній кризі Придністров'я ? / А. Круглашов, І. Петрова // Політика і час. – 2006. - № 4. – С. 44 – 58.

166. Кругликов В. – Битва за Бендеры. Часть I: «Инцидент у типографії». – Режим доступу до джерела: <https://novostipmr.com/ru/news/15-06-18/bitva-za-bendery-chast-i-incident-u-tipografii>.

167.Кругликов В. – Битва за Бендеры. Часть II: «Осада горисполкома». – Режим доступа до джерела: <https://novostipmr.com/ru/news/15-06-19/bitva-za-bendery-chast-ii-osada-gorispolkoma>.

168.Кругликов В. – Битва за Бендеры. Часть III: «Сражение за мост». – Режим доступа до джерела: <https://novostipmr.com/ru/news/15-06-20/bitva-za-bendery-chast-iii-srazhenie-za-most>

169.Кручик І. – Фортеця у Бендерах. Тут помер Мазепа, але придністровські українці бояться згадувати Гетьмана. – 04.11.2012. Режим доступа:
http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/39998/Forteca_u_Benderah_Tut_pomer_Mazepa_ale.

170.Кулик В. Придністровське врегулювання: «райдушні» перспективи / Віталій Кулик // Дзеркало тижня. – 2010. – № 3. – С. 5. Режим доступа до джерела:https://dt.ua/POLITICS/pridnistrovske_vregulyuvannya__rayduzhni_perspektivi.html.

171.Кулик В. Україна повинна стати гравцем, а не фігурою в «придністровській партії» // Контекст. - 2001. - № 10. - С. 30 - 37.

172.Кулик В. Україну витісняють з Придністров'я // Коментарі. – 2009. - №10. – С. 18.

173.Кулик В. К вопросу о роли Украины в Приднестровском урегулировании / В. Кулик // Приднестровье в геополитической системе координат XXI века. – Тирасполь: РИОПГУ, 2002. - С. 58-67.

174.Кушко А., Таки В. «Кто мы?» Историкографический выбор: румынская нация или молдавская государственность // Ab Imperio. 2003. № 1.

175.Лазарев А.М. Воссоединение молдавского народа в единое советское государство. – Кишинев, 1965.- 287 с.

176.Лазарев А.М. Год 1940 – продолжение социалистической революции в Бессарабии. – Кишинев,1985. – 215 с.

177.Лакитов П. Конфликт Молдовы и Преднестровья // <http://www.iatp/transnistria.ru>.

178. Лapidус Г. Трансформация принципов межнациональных отношений // Социальные конфликты: Экспертиза. Прогнозирование. Технология разрешения. – 1992. - №2. – С. 141-156.

179. Лебедь А. И. За державу обидно... - М.: Редакция газеты «Московская правда», 1995.

180. Левензон Ф. Молдавская советская государственность и Бессарабский вопрос. – Кишинев, 1974. - 39 с.

181. Левит И.Э. Движение за автономию Молдавской республики. 1917 / Левит И.Э. – Кишинев: Лига, 1997. – С. 9, 93 – 110. 184. Леонтьева О.В. Политические элиты Молдовы и Приднестровья в современном политическом процессе / О.В. Леонтьева // Politbook. – 2014. – №2. – С. 153-167.

182. Лисенко В. Г. Утворення і розвиток Молдавської АРСР у складі УРСР (1924-1940 рр.) // Український історичний журнал. – 1974. - № 9. – С.48 – 62.

183. Лихогляд К. «Придністровська республіка»: парадокс із 24-річною «вислугою». - 2 квітня, 2016. Режим доступу до джерела: <http://tyzhden.ua/World/161952>

184. Лубенский А. Украина хочет вернуть себе Приднестровье // <http://www.utro.ru/articles/2004/08/14/340311.html>

185. Лукияненко А. – Экипаж машины боевой. Режим доступу до джерела: <http://www.dubossary.ru/news.php?extend.1025>.

186. Лучинский П. Заложники. – Кишинев, 1993. – 282 с.

187. Лучинский П. Есть перспектива стать нормальной страной со своей спецификой // Международная жизнь. - 2001. - № 2. - С. 88 - 91.

188. Ляшенко Т. Молдова на шляху євроінтеграції: взаємовідносини влади та опозиції / Т. Ляшенко // Наукові записки ІПіЕНД ім.. І.Ф. Кураса НАН України. – 2015. – Вип.4 (78). – С. 361-376.

189. Маракуца Г. С. Приднестровский конфликт – перспективы урегулирования / Г. С. Маракуца // Приднестровье. – 2003. – № 3. – С. 15–19.

190.Маруховська О. Про природу етнополітичних конфліктів: чому бунтують етнічні групи // Наукові записки: Збірник. - К.: ІПіЕНД, 2005. – 380 с. / Сер. "Політика і етнологія". – Вип. 27. – С. 49-62.

191.Массовые и наиболее серьезные нарушения прав человека и положение в зоне вооруженного конфликта в г. Бендеры июнь-июль 1992. Режим доступа до джерела: <http://old.memo.ru/hr/hotpoints/moldavia/benderyr.htm>.

192.Мацнев А.А. Этнополитические конфликты: природа, типология и пути урегулирования // Социально-политический журнал. - 1996. - № 4. - С. 42–51.

193.Мачкув Е. Преобразование коммунистического тоталитаризма и посткоммунистическая системная трансформация: проблемы, концепции, периодизация // Политические исследования. – 2000. – № 4. – С. 38-59.

194.Медведев Е. Кровавое лето в Бендерах (записки походного атамана). [Электронный ресурс]. – Режим доступа до джерела: http://artofwar.ru/k/kazakow_a_m/text_0190.shtml

195.Мединец М. Я. – Образ противника в приднестровском конфликте 1989 – 1992 гг.: взгляд из Молдовы. Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/v/obraz-protivnika-v-pridnestrovskom-konflikte-1989-1992-gg-vzglyad-iz-moldovy>.

196.«Меморандум Козака»: Меморандум об основных принципах государственного устройства объединенного государства (2003) // Информационное агенство Regnum. URL: <http://regnum.ru/news/458547.html>.

197.Меморандум об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем // Режим доступа до джерела: http://ist.ist.md/index.asp?doc=1_3_7_4&doctree=1_3_7_4_11

198.«Ми – не діаспора». – Україна молода. - Випуск №216 від 29.11.2011. – Режим доступа до джерела: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1987/158/70748/>.

199.Микитин-Дружинець М. Л. Сучасний стан та модернізація гуманітарної освіти в ПМР / М. Л. Микитин-Дружинець // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: Збірник матеріалів третьої Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів, 2010.

200.Митяш В.В. Приднестровский конфликт: проблемы и перспективы урегулирования. – М., 2002. – С. 46.

201.Михайлов В.А. Принцип «воронки», или Механизм развертывания межэтнического конфликта // СОЦИС. 1993. - №5. – С. 58.

202.Молдова активізує процес реформ для ефективного управління кордонами і полегшення діалогу по лібералізації візового режиму. 14 січня – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wewini2funi.ru/author/dima/page/11>.

203.Молдова наполягла на виведенні російських військ з Придністров'я. 14 березня, 2017. – Режим доступу до джерела: <http://tyzhden.ua/News/187549>.

204.' 201. Моргантау Ганс // Антология мировой политической мысли: в 5-ти т. / руководитель проекта Г. Ю. Семигин и др. – М.: Мысль, 1997. – Т. II. Зарубежная политическая мысль. XX в. – 830 с.

205.Мошняга В. Урегулирование Приднестровского конфликта в республике Молдова: состояние и осмысление // Межэтнические отношения в посткоммунистических государствах. – Кишинев. – 2002. – С.64.

206.Мукомель В. Вооруженные межнациональные и региональные конфликты: людские потери, экономический ущерб и социальные последствия / Идентичность и конфликт в постсоветских государствах // Під ред. Олкотт М., Тишкова В., Малашенко А. – Комплекс-Прогресс. – Москва, 1997. – С.311 - 316.

207.Мяло К.Г. Россия и последние войны XX века (1989 – 2000). К истории падения сверхдержавы. – М., 2002. – 480 с.

208.Нантой О. Истоки и перспективы разрешения Приднестровского конфликта [Електронний ресурс] / О. Нантой // Ava.md. – 27.02.2010. – Режим

доступу: <https://ava.md/2010/02/27/istoki-i-perspektivy-razresheniya-pridnestrovskogo/>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 09.10.2017.

209.Нантой О. Придністровський конфлікт і взаємини Молдови та України // Контекст. – 2001. - № 10 // www.usipr.kiev.ua/modules.php?op.

210.НАТО не збирається визнавати Придністров'я – Столтенберг. 29 листопада, 2016. – Режим доступу до джерела: <http://tyzhden.ua/News/179672>

211.Начало большого пути. Сборник документов и материалов к 40-летию образования Молдавской ССР и создания Коммунистической партии Молдавии. – Кишинев, 1964.

212.Непризнанная республика. Очерки, документы, хроника. – М., 1997. – 308 с.

213.Нерушимая дружба украинского и молдавского народов в период социализма. – К., 1980. – 349 с.

214.Нечаєва-Юрійчук Н. До питання про причини виникнення та розвиток Придністровського конфлікту // Історична панорама. – 2010. – Вип. 11.

215.Нечаєва-Юрійчук Н. Придністров'я як фактор впливу на республіку Молдову та Україну // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2015. – Том 31-32. – С. 58-64.

216.Николаев А.Г. Тирасполь демонстрирует готовность к переговорам // Приднестровье. – 2002. – 23 июля.

217.Николаев Л.Н. Учредительный съезд коммунистов Приднестровья // Днестровская правда.– 1992. – 27 марта.

218.Новиков Сергей. – Бендеры-92: горькая память. – Режим доступу до джерела: http://nvo.ng.ru/history/2001-06-29/5_memory.html.

219.Новосьолов О. Становлення українсько-молдавських взаємин 1992 – 2000 рр. / О. Новосьолов // Русин – Кишинев, - 2010. - № 2 (20) – С. 117 – 122.

220.Обращение депутатов всех уровней города Бендеры к гражданам и Парламенту Республики Молдова от 22 июня 1992 г. // <http:mfa-pmr.idknet.com/documents>

221.Ожиганов Е.Н. Баланс власти и этнополитические конфликты // Этничность и власть в полиэтнических государствах. - М.: ИЭА РАН, 1994. – 315 с.

222. Опыт этносоциологического исследования образа жизни (По материалам Молдавской ССР). – М., 1980. – 348 с.

223.Осипова С. А. Непризнанные государства постсоветского пространства: политические предпосылки возникновения и перспективы развития // Актуальні проблеми політики. Вип. 51. 2014. С. 177-185.

224.Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору : монографія / за ред. к.і.н., доц. А.Г.Бульвінського, – Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017. – 288 с.

225.Отчет о боевых действиях подразделений Республиканской Гвардии ПМР // Поточний архів Міністерства оборони ПМР. – вх. № 569 від 13.11.1992 року – 37 с.

226.О состоянии переговорного процесса между Приднестровской Молдавской Республикой и Республикой Молдова (14 марта 2002 г.) // <http://www.mfa-pmr.idknet.com/documents/>

227.Павленко Р. Конфликт Приднестровье – Молдавия: невозможно продолжать, невозможно и изжить // <http://vybory.org/articles/1671.html>

228.Паин Э.А. Проблемы регулирования политических конфликтов в постсоветском обществе // Социальные конфликты: Экспертиза. Прогнозирование. Технология разрешения. – 1991. - №2. – С. 118-149.

229.Пакт Молотова-Риббентропа и его последствия для Бессарабии: Сборник документов / Сост. В.Вэратек, И.Шишикану. – Кишинев: Университас, 1991. – 124 с.

230.Пасечник А. Боль Приднестровья // Правда. – 1992. – 27 июня. – С.1.

231.Перевозкина Марина. – Конфликт глубокой заморозки. Режим доступа до джерела: <http://www.mk.ru/social/2012/08/07/734167-konflikt-glubokoy-zamorozki.html>.

232.Перепелица Г. Н. Конфликт в Преднестровье: причины, проблемы и прогноз развития. – К.: Стилос, 2001. – 147 с.

233.Перепелица Г. М. Конфлікти в посткомуністичній Європі / Григорій Миколайович Перепелиця. – К. : ПЦ «Фоліант», 2003. – 432 с.

234.Переход к демократии стран Центральной и Восточной Европы в сравнительной перспективе / Под ред. А.Антошевского, Р.Хербуца; Пер.с пол., прим. и коммент. Н.П. Рогозина. – Донецк: Донбасс, 2001. – 303с.

235.Петрова І.В. Значення посередницької місії України в Придністров'ї для здійснення її євроінтеграційного курсу // Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики ХХІ ст. Дев'яті читання пам'яті В'ячеслава Липинського. Матеріали доповідей учасників ІV Міжнародної науково-практичної конференції (27 квітня 2006 р.) / Ред. кол.: О.П.Самойленко та ін. – Луцьк: Видавництво «Волинська обласна друкарня», 2006. – С. 87-88.

236.Петрова І. В. – Зовнішньополітичні чинники врегулювання придністровського конфлікту. – Чернівці. – 2006. С.34-39.

237.Петрова І. В. Політика Росії стосовно безпосередніх учасників Придністровського конфлікту / І. Петрова // Буковинський журнал. – 2006. - №3. – С. 154-162.

238.Петрова І. В. Придністровський конфлікт – загроза національній безпеці України / І. Петрова // Політологічні та соціологічні студії: Зб. наук. праць. Т. VI. Тематичний випуск. Проблеми національної безпеки: регіональні та глобальні аспекти. – Чернівці: Вид. дім «Букрек», 2008. - С. 286-298.

239.Петрова І. В. Причини та передумови Придністровського конфлікту // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 30. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 760 – 766.

240.Петрова І.В. Проблема ефективності дипломатичних заходів держав-гарантів врегулювання Придністровського конфлікту // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. Том 12-13. – Чернівці: Рута, 2006. — С. 258-263.

241.Петрова І.В. Українці Придністров'я: pro et contra помаранчевої революції в Україні // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Тези доповідей. – Львів: Поліграфічний центр Видавництва Національного університету "Львівська політехніка", 2006. - С. 55 – 57.

242.Пирожков С.І. Придністровський конфлікт та війна на Донбасі// Пирожков С.І./Україна дипломатична. Науковий щорічник. – К. – 2015. – Випуск 16. – С.661-671.

243.Пирожков С.І. Україна сподівається на активізацію двостороннього діалогу після призначення нового уряду Молдови. Режим доступу до джерела: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/33565.htm>.

244.Пирожков С.І. Без довіри між Кишиневом і Тирасполем врегулювання домогтися майже неможливо // День. – 2007. - №151. – Режим доступу до джерела: <http://www.day.kiev.ua/187485/#>.

245.Пінцак В. Військово-політичне протистояння 1992 року у Республіці Молдова / В. Пінцак // Русин. – 2010. – №2 (20). – С. 111-116.

246.Пінцак В. Політика України у врегулюванні Придністровського конфлікту. В. Пінцак // Нова політика. – 2002. – №2. – С. 25-28.

247.Позиційний документ щодо Порядку денного головування України в ОБСЄ у 2013 р. / за ред. Шелест Г., Сушки О. – К.: Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2012. – 34 с.

248.Поппер К. Ницета историцизма.- М.:Научная місль, 1992.- 87 с.

249.По обе стороны Днестра. Краткая история и причины конфликта. Режим доступу до джерела: <https://utro.ru/articles/2006/03/06/527768.shtml>.

250.Президент Молдовы рассказал о новой стратегии нацбезопасности страны // Sputnik Moldova. 2017. 17 августа URL: <https://ru.sputnik.md/>

politics/20170817/14084162/prezident-moldova-rasskazal-novaja-strategija-nacbezopasnost.html.

251.Прем'ра: Німецька канцлера з офіційним візитом у Молдові.-
www.dw.com.Придністрове в геополитической системе координат XX века. –
Тирасполь: Научн. изд.-во ЦСПИ «Перспектива», 2002. – 248 с.

252.Придністрове: историко-этнографический очерк // Правда о
Придністрове. Вестник Верховного Совета Придністровской Молдавской
Республики. Март-июнь 1992 года. – Тирасполь, 1992. – С.4-14.

253.Придністровська Молдовська Республіка. Визначена, але невизнана.
25 вересня 2016. – Режим доступу до джерела:
<https://dyvys.info/2016/09/25/prydnistrovska-moldovska-respublika/>.

254.Придністровська проблема: погляд з України. – К.: Істина, 2009. –
272с.

255.Придністровская государственность в контексте современного
международного опыта федерализма / Центр социально-политических
исследований «Перспектива». – Тирасполь : Научн. изд-во ЦСПИ
«Перспектива», 2003. – 312 с.

256.Придністров'я просить Держдуму допомогти приєднатися до Росії //
ТСН (офіційна сторінка). URL: <http://tsn.ua/svit/pridnistrov-ya-prosit-derzhdumu-dopomogti-priyednatisya-do-rosiyi-340337.html>.

257.Придністров'я може стати частиною або України, або Молдови, але
не РФ. – Ігор Додон. 14.11.17. Режим доступу до джерела:
https://ua.censor.net.ua/news/462739/prydnistrovya_moje_staty_chastynoyu_abo_ukrayiny_abo_moldovy_ale_ne_rf_dodon.

258.Придністров'я просить Держдуму допомогти приєднатися до Росії //
ТСН (офіційна сторінка). URL: <http://tsn.ua/svit/pridnistrov-ya-prosit-derzhdumu-dopomogti-priyednatisya-do-rosiyi-340337.html>.

259.Про зовнішню політику Української держави у 90-х роках XX
століття : Статті. Документи. Коментарі. – К. : Київська правда, 2001. – 782 с.

260.Пряхин В.Ф. Региональные конфликты на постсоветском пространстве: Абхазия, Южная Осетия, Нагорный Карабах, Приднестровье, Таджикистан – М.: ООО Изд-во ГНОМ и Д, 2002. – 344 с.

261.Путь в Европу / Под общ. ред. И.М. Клямкина и Л.Ф. Шевцовой. – М.: Новое издательство. – 2008. – 400 с.

262.Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / А. Пшеворский. – М. : «Российская политическая энциклопедия», 2000. – 320 с.

263.Репида А. Образование Молдавской АССР. – Кишинев, 1974.

264.Решение проблемы Приднестровья - приоритет для руководства страны // Независимая Молдова. – 2003. – 31 июля.

265.Романюк О. І. Від тоталітаризму до демократії та національної державності: системний аналіз посткомуністичних трансформацій : монографія / О. І. Романюк. – Харків : ХДАК, 2011. – 376 с.

266.Ронин С. К поездке Евгения Примакова в Приднестровье - история приднестровского конфликта // <http://www.hit.md/cgi/news>.

267.Російські солдати перебувають на Придністров'ї незаконно - Конституційний суд Молдови. 3 травня, 2017. – Режим доступу до джерела: <http://tyzhden.ua/News/191403>.

268.Российским военным перекрывают путь в Приднестровье [Электронный ресурс] // Независимая газета. – 25.05.2015. – Режим доступу: <http://www.ng.ru/news/504424.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 09.10.2017.

269.Руссу И. Г. Заметки о Смутном времени. – Кишинёв, 1999. – 126 с.

270.Садовнік О.В. Історичні корені виникнення Придністровського конфлікту 1989–1992 рр.: Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка у складі УРСР 1924–1940 рр. як одна із основних передумов конфлікту. – Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 110 (7). – 432 с.

271. Садовнік О.В. Бої за Бендери у червні 1992 року як кульмінація Придністровського збройного конфлікту 1989–1992 рр. – Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 111 (8). – 384 с.

272. Садовнік О.В. Причини та сприяючі фактори виникнення Придністровського конфлікту кінця 1980-х – початку 1990-х рр. – Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2018. – Вип. 132 (5). – 396 с.

273. Садовнік О.В. Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка в складі УРСР 1924 – 1940 рр.: до питання про історичні передумови виникнення Придністровського конфлікту 1989 – 1992 рр. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 25. Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. О.А. Мельничука. – Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю, 2017. – 442 с.

274. Садовнік О.В. Сучасні російська та придністровська історіографії придністровського конфлікту. – Актуальные научные исследования в современном мире: XI Междунар. научн. конф., 26-27 марта 2016 г., Переяслав-Хмельницкий. // Сб. научных трудов - Переяслав-Хмельницкий, 2016. - Вып. 11, ч. 2 – 165 с.

275. Самокиш І. Чим живуть українці Придністров'я? [Електронний ресурс] / І. Самокиш // День. – 08.11.2011. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/chim-zhivut-ukrayinci-pridnistrovyua>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 09.10.2017.

276. Самуйлов С.М. Межнациональные процессы в Европе: содержание, роль Запада и политика России. М., 1994. – 276 с.

277. Сафонов А. Влияние Приднестровского конфликта на внешнюю политику Молдовы. – Кишенев, 1998. – с. 257.

278. Сафонов А. Украинский фактор во внешней политической стратегии приднестровского руководства // Moldova, Romania, Ucraina: Integrarea in structurile europene. – Chişinău: Captes, 2000. – С. 143-149.

279.Селиванова И.Ф. Приднестровский конфликт: что за этим стоит? // Обозреватель. – 1994., №3-4. – С. 55.

280.Селиванова И.Ф. Республика Молдова: хроника приднестровского конфликта // Кентавр. – 1994. №4. – С. 146.

281.Селиванова И.Ф. Россия в геополитических координатах современности. - М.: Институт экономики РАН, 2014. – 53 с.

282.Сенкевич В.М., Ройтман Н.Д. Преступная роль американских и англо-французских империалистов в организации антисоветской интервенции в Бессарабии //Ученые записки Кишиневского государственного университета. – Т.ХІІ. – Кишинев, 1963. – С.89 – 96.

283.Силенко В. ГУАМ или ЕЭП [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.otechestvo.org.ua/main/20063/223.htm>. – Назва з титул. Екрану.

284.Сірук М. Кальман Міжей: Україна має хороші можливості, щоб сприяти придністровському врегулюванню. // День. – Режим доступу до джерела: <http://eu.prostir.ua/library/208634.html>.

285. Сміт. Е. Національна ідентичність.- К: Наукова думка, 1994.- 165с.

286.Смирнов И. Доклад «Приднестровская молдавская республика достоялась» // http://www.olvia.idknet.com/president_2.html.

287.Совместное заявление участников Киевской встречи по вопросам нормализации отношений между Республикой Молдовой и Приднестровьем // Феномен Приднестровья. – 2-е изд. – Ти-располь : РИО ПГУ, 2003. – С. 305–306.

288. Современный неомарксизм.(под. Ред. Бибикова С.Т., Зотовой З.М.).- М.: Научная книга, 1992.- 346 с.

289.Соглашение о принципах мирного урегулирования вооруженного конфликта в Приднестровском регионе Республики Молдова от 21 июля 1992 г. // Маракуца Г.С. К миру через согласие. – Тирасполь, 1997. – С. 70 – 73.

290.Соловей И. Российский план урегулирования приднестровского конфликта: перезагрузка // <http://www.glavred.info/print.php?article=/archive/2005/10/21/105859-5.html>

291.Соловьев В., Корба Г. Угроза тлеет по границе // Коммерсант-Украина, 14.06.2013. Режим доступа до джерела: <https://www.kommersant.ru/doc/2210971>.

292.Соловьев В. Москву не поняли в Кишиневе и пригрели в Тирасполе // «Коммерсант Ё». – 2005. – 14 октября.

293.Солодкий С. Воронін закликає до переговорів по Придністров'ю // День. – 2002. - №134.

294.Солодкий С. Придністровці матимуть власні паспорти // День. - 2001. - № 146.

295.Сообщение пресс-центра правительства Приднестровской молдавской республики от 25 июня 1992 года / Дни и ночи Бендерской трагедии: Документальное издание // Під ред. Москалева А.Н., Горбатенко С.А. – Бендеры: Полиграфист, 2002. – С.42.

296.Сотников И. Президент Молдавии потребовал вывести войска РФ из Приднестровья [Электронний ресурс] / И. Сотников // Deutsche Welle. – 13.12.2015. Режим доступа: <http://goo.gl/awrrM2>.

297.Спільна заява Президентів України, Республіки Молдова та Російської Федерації про якнайшвидше політичне врегулювання придністровського конфлікту 19 січня 1996 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_007. – За-головок з екрану.

298.Стати В. Национальная идентичность молдаван с точки зрения полиэтнического состояния юго-востока Европы. Режим доступа: <http://www.nm.moVdaily/article/20Q2/02/01/0305.html>

299.Стати В. Между русскими и румынами / В. Стати // Русин. – 2012. №1 (27). – С. 130-136.

300.Стратегия национальной безопасности Республики Молдова 15 июля 2011 г. // Registrul de stat al actelor al Republicii Moldova [Державний реєстр актів Республіки Молдова] (офіційна сторінка). URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=340510&lang=>.

301. Сценарії розвитку придністровського конфлікту виклики європейській безпеці: [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://iwp.org.ua/img/IWP-Transnistria_FULL.pdf.

302. Твердохліб В. Молдова не задоволена Україною / В. Твердохліб // Дзеркало тижня. – 2002. – № 28 (27 лип.–2 серп.).

303. Годорашко З.Г. История государственных учреждений Приднестровской Молдавской Республики. Высшие органы власти и управления 1990 – 1995 годы. - Тирасполь: Полиграфист, 1999. - 30 с.

304. Токарев А. Донбасс – не Приднестровье [Електронний ресурс] / А. Токарев // МГИМО Университет. – 25.02.15. – Режим доступу: https://mgimo.ru/about/news/experts/268364/?sphrase_id=10056973. – Назва з екрану. – Дата звернення: 29.12.2017.

305. Тучинський В. Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка у складі УСРР 1924–1940 рр.: до питання про історичні корені виникнення сучасної проблеми Придністров'я / В. Тучинський // Київські історичні студії. – 2016. – № 1. – С. 27-31.

306. Тучинський В. А. Політичні передумови утворення Молдавської автономної радянської соціалістичної республіки у складі УСРР в 1924 р. / В. А. Тучинський, П.С. Григорчук // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія. – 2009. – Вип. 15. – С. 71-74.

307. Тучинський В. А. Участь молдовського народу у військовій колонізації Півдня України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. / В. А. Тучинський, В.М.Томулець // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія. – 2004. – Вип. 7. – С. 7-12.

308. Тучинський В. А. «Утворення Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки та ліквідація МАРСР у 1940 р.: історико-правова оцінка»

309. Тучинський В. А., Білоус С.В. «Політичні передумови утворення Молдавської автономної радянської соціалістичної республіки у складі УРСР в 1924 році» // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія. - 2014. - Вип. 22. - С. 38-42. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2014_22_10.

310. Тучинський В. А., Садовник О. В. Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка ў складі УРСР 1924 – 1940 рр. і адміністративні зміни на території Придністров'я. – Збірник наукових статей «Історичні шляхи білоруського народу і сусідів». – Гомель. ГДУ імені Ф. Скорини, 2016. с. 130 – 136.

311. Указ Президента СССР от 22.12.1990 № УП-1215 О мерах по нормализации обстановки в ССР Молдова // Законодательство России. URL: <http://russia.bestpravo.com/ussr/data01/tex10546.htm> .

312. У ОБСЄ готові надати особливий статус Придністров'ю // Газета. 2017. 4 лютого. URL: https://gazeta.ua/articles/world-life/_u-obse-gotovi-nadati-osoblivij-status-pridnistrovuyu/750728.

313. Україна отримає вигоду від приєднання Придністров'я // Сегодня [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела: http://news.bigmir.net/ua/ukraine/280468/?bm_lang=ua&.

314. Україна не хоче незалежності Придністров'я – МЗС // Подробности. – Режим доступу до джерела: <http://infocompany.biz/ukr/news/637/0/3544/>.

315. Україна та Росія у системі міжнародних відносин: Стратегічна перспектива: Колективна монографія. – К.: НІПМБ, 2001. – 624 с.

316. Фельгенгауер П. Битва за Бендеры – главное событие месяца // Независимая газета. – 1992. – 1 июля. – С.1.

317. Фурман Д., Батог К. Молдова: молдаване или румыны? // Современная Европа – 2007.- №9.- с. 40-56.

318. Харитоновна Н.И. Приднестровье: война и перемирие (1990-1992 гг.) / Н.И. Харитоновна // Новый исторический вестник. – 2008. – №17. – С. 187-197.

319. Харитоновна Н.И. Приднестровский конфликт: новые подходы к изучению прошлого и настоящего / Н.И. Харитоновна // Вестник Российского государственного гуманитарного университета. – 2014. – № 19. – С. 105-119.

320. Хобсбаум Э. Нации и национализм после 1780 г. / Э. Хобсбаум ; [пер. с англ. А. А. Васильева]. – СПб. : Алетейя, 1998. – 306 с

321. Царану А. Интеграционные процессы и проблема региональных конфликтов // Moldova, Romania, Ukraina: Integrarea in structurile europene. Ch.: Perspectiva, 2000. P. 159 – 168.

322. Царану А. К вопросу о генезисе приднестровского конфликта в Республике Молдова // Межэтнические отношения в посткоммунистических государствах. – Chisineu: Friedrich Ebert Stiftung, 2002.- P. 60 - 62.

323. Цикалев А. Мы помним...// Новое время: массовая общественно-политическая газета Приднестровья. – 2002. – 18 июня. – С.3.

324. Цуканова О. Роль России в процессе урегулирования молдово-приднестровского конфликта / О. Цуканова // Пробелы в российском законодательстве. – М.: «Юр-ВАК», 2010, - №4, - С. 294 – 297.

325. Цуканова О. Этапы молдово-приднестровского конфликта / О. Цуканова // Пробелы в российском законодательстве. – М.: «Юр-ВАК», 2011. - №2, - С. 246 – 249.

326. Цуканова О. Основные этапы переговорного процесса в области урегулирования молдово-приднестровского конфликта / О. Цуканова // Бизнес в законе. – 2011. – №3. – С. 135-139.

327. Чим живуть українці Придністров'я? Режим доступу до джерела: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/chim-zhivut-ukrayinci-pridnistrovyu>.

328. Чхартишвили Д. Геополитические аспекты конфликта в Приднестровье [Электронный ресурс] – Режим доступу: http://www.em.georgia.ge/index.php?option=com_content&task=view&id=73&Itemid=59. – Назва з титул. Екрану.

329. Шевчук І. Придністров'я: діалог крізь зуби [Електронний ресурс] / І. Шевчук // Урядовий кур'єр. – 29.05.2013. – Режим доступу:

<http://ukurier.gov.ua/uk/articles/pridnistrovy-a-dialog-kriz-zubi/> – Назва з екрану. – Дата звернення: 09.10.2017.

330.Шорников П.М. Бессарабский фронт (1918–1940 гг.). – 2-е изд., перераб. и доп. – Тирасполь: Полиграфист, 2011. – 288 с.

331.Шорников П.М. Геополитический выбор Молдавии: Венгрия, Польша, Россия? / Шорников П. // Русин. – 2012. – С.101-121.

332.Шорников П. Эволюция межэтнических и этногосударственных отношений в Республике Молдова в 90-годы XX века // *Minoritatile nationale si relatii interetnice: traditia europeana si experienta noilor democratii pentru Moldova*. - Chisinau: 2002. - P. 171 - 174.

333.Шорников П.М. Молдавская самобытность / Шорников П.М. – Тирасполь: Изд-во Приднестр. ун-та, 2007. – 400 с.

334.Шорников П.М. Молдавська національна ідея в Бессарабії XIX ст. // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Міжнар. наук. конференція 16-17 травня 2001 р. – Чернівці, 2002. – 512 с.

335.Шорников П.М. Политико-психологические мотивации внутри национальной армии Молдовы в период вооруженного конфликта в Приднестровье // *Международные и внутренние аспекты регулирования политических и социальных конфликтов в Российской Федерации*. – М., 1999. – С. 39.

336.Шорников П.М. Приднестровье в контексте гражданского конфликта в Молдавии: взгляд из Кишинева // *Феномен Приднестровья*. – Тирасполь, 2000. – С. 191.

337.Шорников П.М. Статус русского языка и гражданский конфликт в Молдавии: историография вопроса / П. Шорников // *Русин*. – 2007. – №3 (9). – С. 36-56.

338.Язькова А.А. Румыния накануне Второй мировой войны (1934 – 1939 гг.) – М., 1963. – 243 с.

339. Як боротись із замороженими конфліктами. Звіт експерта Atlantic Council. 8 липня, 2016. Режим доступу до джерела: <http://tyzhden.ua/World/169164>

340. Яковлев В.Н. Приднестровье – Родина, распятая моя! – Ижевск: УдГУ, 1997. – 88 с.

341. Яременко О.І. Становлення державних кордонів України у 1917-1918 рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Збірник наукових праць. Серія: Історія: Випуск III. – Вінниця, 2001. – С.46.

342. Юн. С.М. Европейская политика соседства и урегулирование постсоветских конфликтов / С.М. Юн // Вестник Томского государственного университета. – 2013. – №375. – С. С. 113 с. 112-115.

Закордонні видання

343. Aufrüsten für die Arktis [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2008. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/online/2008/36/arktis-bodenschaetze-konflikte>. – Заголовок з екрану.

344. Belitser N. Transnistrian Conflict: State of Affairs and Prospects of Settlement // Frozen Conflicts” in Europe: Searching for Pragmatic Solutions and Promoting Reconciliation. Bled, Slovenia. 1 September 2012. URL: <http://www.blackseanews.net/en/read/55025#comments>.

345. Britannica.- 1994.- Vol. 8.- P. 229.

346. Brubaker R. Nationalism Reframed / R. Brubaker // Nationhood and National Question in the New Europe. – Cambridge, 1996. – P. 10–25.

347. Der Weinkrieg [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2006. – Режим доступу: http://www.zeit.de/2006/16/Der_Weinkrieg. – Заголовок з екрану.

348. Danelsons R. Moldova, Minorities and the International Community [Електронний ресурс] / R. Danelsons // Advanced Social and Political Research Institute (ASPRI). – University of Latvia. – 2008. – 40 p. - Режим доступу:

- http://academos.ro/sites/default/files/biblio-docs/102/moldova_minorities_4.pdf. – Назва з екрану. – Дата звернення: 09.10.2017.
349. Diaconu V. Transtrisrian Conflict: Frozen, yet solvable / V. Diaconu // *Central Asia and the Caucasus*. – 2008. – № 3-4 (51-52). – P. 320-328.
350. National Integration and Violent Conflict in Post-Soviet Societies. The Cases of Estonia and Moldova [Електронний ресурс] / Ed. by Pal Kolsto. – Режим доступу: <https://goo.gl/4MKTqu>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 09.10.2017.
351. Consantiniu F. O istoria sincera a populi roman.-Bucuresti: Univers Enciclopedic, 2002.- 515 p.
352. Unrecognised States // *Unrecognised States. Research Statement for the Politics of De Facto*. 2009. URL: http://www.lancs.ac.uk/fass/projects/unrecognisedstates/unrecognised_state.php.
353. Complete and unconditional withdrawal of foreign military forces from the territory of the Republic of Moldova // *United Nations. A/72/L.58. General Assembly Distr.* 2018.13 June. URL: <https://undocs.org/en/A/72/L.58> .
354. Cornell S. E. Autonomy as a Source of Conflict: Caucasian Conflicts in Theoretical Perspective // *World Politics*. Vol. 54. No. 2 (Jan., 2002). P. 246.
355. Lavric A. Casul Transnistrean in contextual crizei Ucrainene și securitatea Republicii Moldova, Ucrainei și României [Електронний ресурс] / A. Lavric // *Conferința Științifică Internațională Strategii XXI «Complexitatea și dinamismul mediului de securitate»*. – Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate. București, 11-12 iunie 2015. – Vol.1. – P. 17-24. – Режим доступу: <https://goo.gl/3MZmPy>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 09.10.2017.
356. Meaning of “the status quo” in the English Dictionary // *Cambridge Dictionary: Cambridge University Press*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/status-quo>.
357. Medwedjew erkennt Unabhängigkeit von Südossetien und Abchasien an [Електронний ресурс] // *Die Zeit*. – 2009.– Режим доступу : <http://www.zeit.de/online/2008/35/medwedew-erkennt-unabhaengigkeit-von-suedossetien-und-abchasien-an>. – Заголовок з екрану.

358. Meaning of “the status quo” in the English Dictionary // Cambridge Dictionary: Cambridge University Press. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/status-quo>.

359. Moldawien wählt zwischen EU und Russland [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2009. – Режим доступа: <http://www.zeit.de/online/2009/31/moldawien-wahl-praesident>. – Заголовок з екрану.

360. Skordas, Achilles, Transnistria: Another Domino on Russia's Periphery? // Yale Journal of International Affairs. – 2005. – Summer/Fall. – S. 33–46.

361. Spanu, Vlad, Why is Moldova Poor and Economically Volatile?, Dec 21, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://foundation.moldova.org/pagini/eng/822>. – Заголовок з екрану.

362. STOP: FALS! [Електронний ресурс] // Asociația Presei Independente. – Режим доступа: <http://api.md/category/stop-fals>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 18.11.2017.

363. Transdnestrian Conflict, Origins and Main Issues, Based on the Background Paper «The Transdnestrian Conflict in Moldova: Origins and Main Issues», CSCE Conflict Prevention Centre, Vienna, June 10, 1994 [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.state.gov/documents/organization/13611.pdf>. – Заголовок з екрану.

364. Transnistria [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Transnistria>. – Заголовок з екрану.

365. Transnistrien [Електронний ресурс] // Die Welt. – 2010. – Режим доступа : <http://www.welt.de/die-welt/politik/article8590630/-Transnistrien.html>. – Заголовок з екрану.

366. Troebst S. Staatlichkeitskult im Pseudo-Staat. Identitätsmanagement in Transnistrien. in: Osteuropa / Stefan Troebst // Zeitschrift für Gegenwartsfragen des Ostens. Wissenschafts-Verl. – Berlin. 2003, p. 7.

367. Rejecting the Independence Referendum in Moldova’s Transnistria Region // U.S. State Department (офіційна сторінка). 2006. URL: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2006/72413.htm>.

368. Rojansky M. Prospects for unfreezing Moldova's frozen conflict in Transnistria. Washington, D.C.: Commission on Security and Cooperation in Europe. 2011. – 13 p.

369. Usmanov A. Early life, education, criminal conviction and pardon [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Alisher_Usmanov. – Назва з титул. екрану.

370. Woehrel S. Moldova: Background and U.S. Policy // Congressional research service report for Congress. 2014. April 23. 13 p.

3. Архіви.

Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України (ГДА МЗС України)

Ф.1, 1988-1998 рр.

371. Оп.4. – Спр.6876. СНД. Листування з політичних питань 1992 р. – 31 арк.

372. Оп.4. – Спр.6939. Держкомітет у справах охорони кордонів 1993 р. – 94 арк.

373. Оп.4. – Спр.7007. СНД 1993 р. – 158 арк.

374. Оп.4. – Спр.7010а. Держкомітет у справах охорони кордонів. Крим 1993 р. – 252 арк.

375. Оп.4. – Спр.7074. НАТО 1993 р. – 193 арк.

376. Оп.4. – Спр.8024. Двосторонні міжнародні договори (Т.2) 1995 р. – 121 арк.

377. Оп.4. – Спр.8324. СНД 1996 р. – 138 арк.

378. Оп.4. – Спр.8723. НАТО 1997 р. – 107 арк.

379. Оп.4. – Спр. 8724. НАТО 1997 р. – 107 арк.

380. Оп.4. – Спр. 8728. НАТО 1997 р. – 139 арк.

381. Оп.4. – Спр.9125. Територіальні питання 1997 р. – 155 арк.

382. Оп. 4. – Спр.9126. Територіальні питання 1997 р. – 162 арк.

383. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф.29. – Оп.1. – Спр.1184.

384. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф.29. – Оп.1. – Спр.1090.

385. Центральний державний архів вищих органів влади (далі ЦДАВО) - Ф. 1115, оп. 1, спр. 20. Протоколи засідань Комітету Центральної Ради. 22 серпня–10 вересня 1917 р., 20 арк.

386. Центральний державний архів вищих органів влади (далі ЦДАВО) - Ф. 2592. Народне міністерство закордонних справ (Генеральне секретарство справ міжнародних)УНР доби Центральної Рад.- 23 арк.

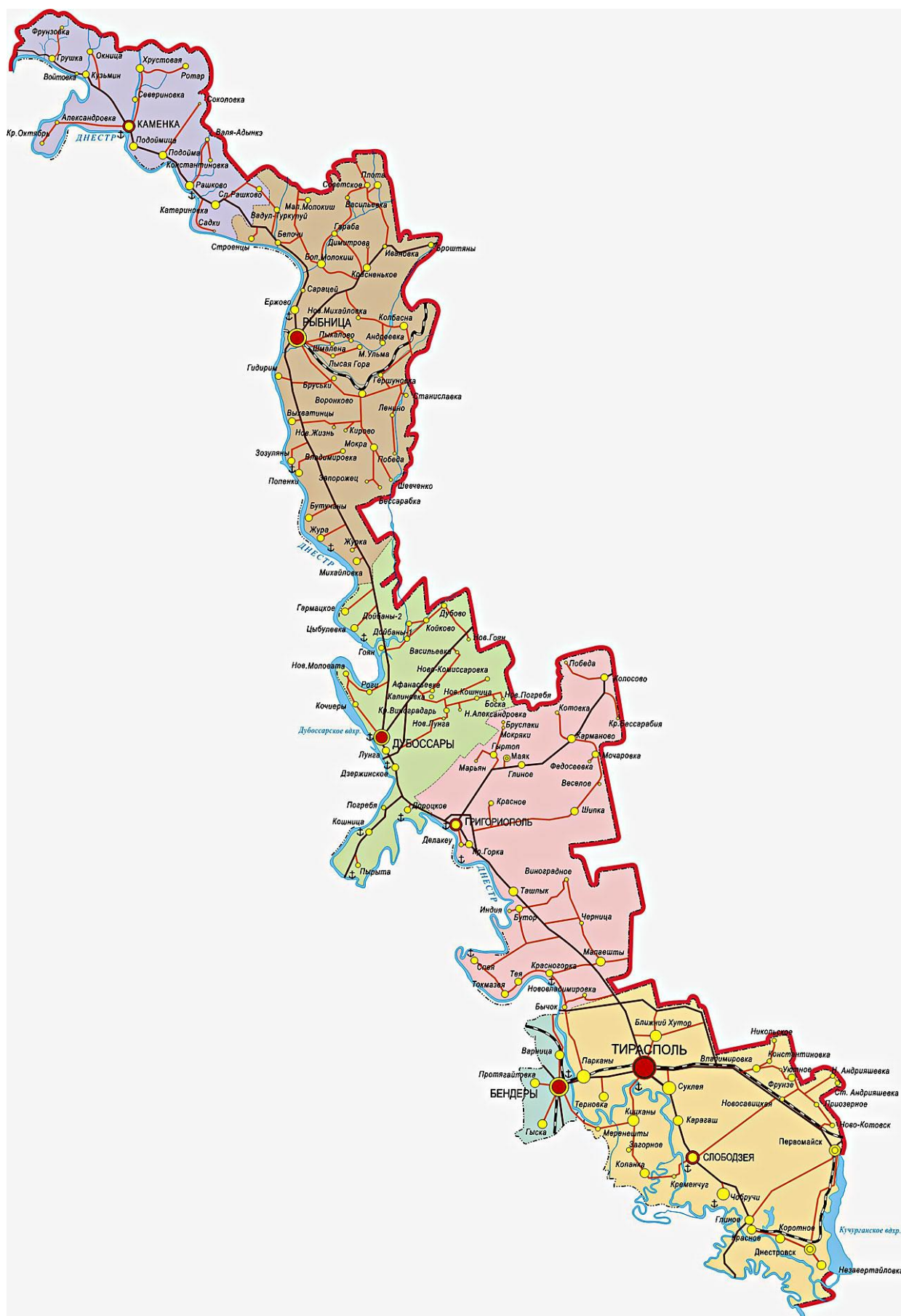
387. Центральний державний архів вищих органів влади (далі ЦДАВО) - Ф. 2592, оп. 1, спр. 123. Листування дипломатичного відділу по питанню про Бессарабію, 218 арк.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Додаток 2

Додаток 3

Національний склад в окремих районах Молдавії в 1979 р. [18, с. 21].

Район	Національний склад населення, %				
	молдавани	українці	росіяни	гагаузи	болгари
Північна зона					
Окницький	57.8	32.9	5.5	0.1	0.1
Дондюшанський	78.5	16.2	4.8	0.1	0.06
Камянський	67.3	26.4	7.7	0.1	0.1
Рибницький	47.1	44.5	7.2	0.2	0.1
Глоденський	70.5	24.5	4.0	0.1	0.05
Єдинецький	66.6	23.5	8.6	0.2	0.1
Бриченський	65.6	29.2	3.5	0.05	0.05
Центральна зона					
Каушанський	81.1	6.3	9.2	0.7	1.6
Криулянський	86.5	6.4	5.2	0.2	0.2
Страшенський	93.2	2.1	3.6	0.1	0.2
Суворовський	87.8	5.0	6.1	0.1	0.2
Фалештський	79.8	15.4	4.8	0.1	0.1
Південна зона					
Бессарабський	50.4	7.9	10.4	22.4	7.5
Комратський	20.9	4.5	5.3	62.1	5.8
Чадир-Лунзький	6.0	3.2	5.4	54.1	29.5
Вулканештський	48.9	7.2	5.2	32.3	6.0
Кагульський	63.6	7.6	3.9	13.2	11.0

Додаток 4

Результати референдумів у Придністров'ї

Дата	Питання	Явка	за»
03.12.1989- 25.11.1990	образование ПМР	78,4%	96,0%
17.03. 1991	сохранение СССР	83,8%	97,9%
01.12.1991	независимость ПМР	78,0%	97,7%
26.03.1995	пребывание российских войск в ПМР	67,9%	92,5%
24.12.1995	принятие Конституции ПМР	58,4%	81,8%
24.12.1995	вступление ПМР в СНГ	58,4%	90,6%
17.09.2006	присоединение ПМР к России	78,6%	97,1%
17.09.2006	вхождения ПМР в состав Молдовы	78,6%	3,4%